

Varför inte familjerådslag? En fråga om metod eller ontologi?

- En analys av arbetsgruppers samtal om brukarperspektiv och delaktighet i barnskyddsarbete.

Bettina Agneta von Kraemer
Pro gradu i socialt arbete
Helsingfors Universitet
Statsvetenskapliga fakulteten

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
1.1 Mitt forskningsintresse	6
1.2 Avhandlingens uppbyggnad	7
2. FAMILJERÅDSLAG	9
2.1 Familjerådslagets värdegrund	10
2.2 Familjerådslag i barnskyddsarbete	13
2.3 Familjerådslagets aktörer	14
2.4 Familjerådslagsprocessen	15
2.4.1 Förberedelseskedet	15
2.4.2 Familjerådslagsmötet	19
2.4.3 Uppföljningsskedet	20
2.5 Familjerådslagsmodellens risker	21
3. FAMILJERÅDSLAGETS HISTORIA OCH VÄG TILL NORDEN	24
4. NORDISK FORSKNING I FAMILJERÅDSLAG	31
4.1 Retrospektiva utvärderingar	31
4.2 Effektutvärderingar	33
4.3 Nordiskt forskningsprojekt 2001 - 2007	33

5. TVÅ CENTRALA BEGREPP INOM FAMILJERÅDSLAG	39
5.1 Brukarperspektiv	40
5.1.1 Barnperspektiv	41
5.1.2 Barn och föräldraperspektiv	44
5.1.3 Brukarperspektiv och delaktighet i familjerådslag	47
5.2 Empowerment	53
5.2.1 Empowerment på olika nivåer	53
5.2.2 Socialarbetarens makt	58
5.2.3 Empowerment - en kontextuell utmaning	59
5.2.4 Empowerment i familjerådslag	61
5.3 Familjerådslagets teoretiska förankring	64
6. FORSKNINGENS SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	65
7. FORSKNINGSMETODER	67
7.1 Socialkonstruktivism	67
7.2 Fokusgrupper	71
7.3 Halvstrukturerade intervjuer	74
7.4 Pilotintervjuer	74
8. FORSKNINGSPROCESSEN	75
8.1 Pilotundersökning	76
8.2 Val av fokusgrupper	79
8.2.1. Att använda redan existerande grupper	80
8.2.2. Att vara bekant med gruppen man intervjuar	80
8.3 Intervjusituationen	81
8.4 Transkribering	82
8.5 Analys av materialet	83

9. GRUPPERNAS SAMTAL	86
9.1 Grupp A Kommungruppen	86
9.2 Grupp B Storstadsgrupp	100
10. VARFÖR INTE FAMILJERÅDSLAG?	114
10.1 Diskussion	114
10.2 Sammanfattning	118
Litteraturförteckning	122

1. INLEDNING

I närmare 20 år har jag arbetat som socialarbetare inom olika sektorer och arbetsgemenskaper och iakttagit vilken stor variation det finns mellan olika arbetsgruppers sätt att förhålla sig till sina arbetsuppgifter och klienter. Enskilda socialarbeters personliga värderingar och arbetsgemenskapers inbyggda handlingsmönster styr, ofta oreflekterat, socialarbetets utveckling mot ett paternalistiskt eller empowermentbaserat håll.

Som socialarbetare inom vården för utvecklingsstörda ingick jag i ett multiprofessionellt team som ständigt utvecklade arbetsrutinerna för att kunna göra klienterna och deras familjer mera delaktiga i beslutsfattningsprocesserna. Mitt intresse för nätverksarbete och dialogiska arbetsmetoder fördjupades då jag 1997 – 1998 deltog i en omfattande nätverksutbildning. Nätverksteorierna omsattes i praktiken och flera olika modeller av nätverksmöten utprovades på olika håll i Finland, även på min arbetsplats, med förhoppningen om att klientmötena skulle bli mera demokratiska och inkluderande för klienterna. Ur nätverksteorierna föddes ett intresse för familjerådslag och främst inom barnskyddet utbildade sig socialarbetare i familjerådslagsteori och metod.

Ett Nordplusnätverk, bestående av 5 utbildningsenheter i socialt arbete, Bodø, Esbjerg, Göteborg, Stavanger och Helsingfors, har sedan år 1999 samarbetat kring utbildnings och forskningsfrågor i socialt arbete med barn och familjer. Samarbetet resulterade bland annat i gemensamma utbildningar på kandidat och magisternivå i empowermentbaserat socialt arbete med barn och familjer. Jag har haft glädjen att delta som lärare i de nordiska utbildningsmodulerna sedan 2001, vilket för min del inneburit en fördjupad kunskap i de för denna avhandling aktuella temaområdena. De senaste 5 åren har jag även undervisat studerande och socialarbetare i Svenskfinland i empowermentbaserat socialt arbete med familjerådslag som metod. Responsen från studerande har varit inspirerande; det empowermentbaserade socialarbetet har tilltalat de postmoderna studerandena.

Mitt intresse för nätverksmetoder och familjerådslag, har jag som socialarbetare omsatt i praktiken genom att erbjuda nätverksmöten och familjerådslag åt mina klienter. I samarbete mellan flera socialbyråer i Helsingfors har jag i flera år medverkat i en nätverksgrupp som har erbjudit sina tjänster som oberoende koordinatörer för nätverksmöten. Sedan år 2002 har jag fungerat som samordnare för familjerådslag i huvudstadsregionen.

Erfarenheterna av familjerådslag har befast mitt intresse för att undersöka varför socialarbetarna inte använder sig av modellen i större utsträckning. Enbart 10 % - 15 % av de finländska kommunerna använder familjerådslag som en beslutsfattningsmodell enligt Stakes uppskattning och situationen i de övriga nordiska länderna är liknande.

1.1. MITT FORSKNINGSINTRESSE

Mitt forskningsintresse var ursprungligen att ta reda på varför familjerådslag som arbetsmodell inte används i större utsträckning inom barnskyddet. Under forskningsprocessen har jag blivit allt mera intresserad av socialarbetares samtal om socialt arbete och klienter och därför har tyngdpunkten i forskningen förskjutits från familjerådslaget som arbetsmodell till familjerådslagets teoretiska fundament, som bl.a. innebär brukarperspektiv och ett empowermentbaserat socialt arbete. Jag vill undersöka hur barnskyddsarbetsgrupper talar om sitt arbete och hur de ser på sin egen och klienternas roll i beslutsfattningsprocessen. Hur de väljer arbetsmetoder och perspektiv i sitt arbete och hur de ser på barnets och familjens resurser.

Jag utgår från två perspektiv i min undersökning; brukarperspektiv i förhållande till socialarbetarperspektiv och empowerment och tolkningsorienterat socialt arbete i förhållande till paternalism och lagorienterat socialt arbete. Begreppen är väsentliga för att ett brukarperspektiv är en grundförutsättning för att empowermentbaserat arbete skall kunna utföras. Om det är oklart för socialarbetaren med vem hon skall samarbeta, är det omöjligt för henne att se brukarens resurser i den enskilda situationen.

Familjerådslag är ett exempel på en arbetsprocess som förutsätter ett nytänkande hos socialarbetaren. Klara strukturer i familjerådslaget möjliggör att barnperspektivet bibehålls under hela familjerådslagsprocessen. Familjerådslagets olika aktörer; särskilt medhjälpare och samordnare, har viktiga roller i detta sammanhang. Även socialarbetarens roll är förändrad från en expertroll till en resursroll i familjerådslagets beslutsfattningsprocess. Familjerådslag kan te sig som en komplicerad metod som man gärna väljer bort, om man inte är övertygad om dialogens och nätverkets betydelse för stärkandet av klientens möjlighet till medverkan.

Inom Norden talas det om ett paradigmskifte i socialarbete, vilket innebär ett nytt sätt att se på klienten i det postmoderna samhället. Maktförskjutning från tjänstemän till medborgare och ett

flexibelt sätt att samarbeta kring olika möjligheter att lösa klientens besvärliga situation, utmärker det nya paradigmet.(bl.a. Schjelderup et al. 2005; Lindén 2004; Heino 2003.)

Konkurrerande paradigmen, t.ex. evidensbaserat socialarbete, ligger till grund för andra metodutvecklingar och socialarbetaren blir försatt i en svår situation då hon förväntas använda sig av flera metoder parallellt även om metoderna grundar sig på motsatta ontologiska och epistemologiska värdegrunder (Lindén 2004). En traditionell syn på det sårbara barnet som är i behov av skydd utmanas också idag av ny forskning om barnets aktiva roll som kompetent aktör i sitt eget ärende (Sommer 2005).

Socialarbetarens syn på barnets och familjens resurser av avgörande betydelse för hur klientsituationen utformas. Genom att intervjua socialarbetare om deras syn på brukare, brukarperspektiv och brukardelaktighet i barnskyddsarbetet önskar jag komma underfund med hur olika perspektiv framträder i gruppernas konstruktioner av barnskyddsarbetet.

1.2. AVHANDLINGENS UPPBYGGNAD

I kapitel två behandlas familjerådslagens struktur och de olika aktörernas roller i den bemyndigande processen. Familjerådslaget som arbetsmodell beskrivs utgående från modellens värdegrund; empowerment, delaktighet och barnperspektiv.

De nordiska ländernas likartade välfärdsmodeller och de gemensamma forskningsprojekten kring familjerådslag i Norden har föranlett mig att avgränsa mitt arbete till de nordiska ländernas erfarenheter av familjerådslag och empowermentbaserat socialt arbete med barn och familjer. Barnskydd innebär i denna text den offentliga sektorns ansvar, att enligt barnskyddslagen erbjuda hjälp åt barn som lever under missgynnsamma förhållanden som kan innebära fara för barnet eller innebära ett hot för barnets utveckling. Jag kommer genomgående att använda mig av ordet barnskydd i denna text, väl medveten om att motsvarande term i Sverige är "vård av unga" eller "barnomsorg".

Det tredje kapitlet beskriver hur familjerådslagsmodellen skapades i Nya Zeeland på 1990-talet och hur den sedan spreds i Europa och utvecklades till den modell som nu finns i Norden och i kapitel fyra redogörs för forskningsrön angående familjerådslag i Norden.

Kapitel fem handlar om brukarperspektiv och empowerment. Brukarperspektiv och delaktighet diskuteras utgående från Bronfenbrenners (1979) ekologiska systemteori, Seikkulas (1994) nätverksteorier och Schiers delaktighetsmodell (i Rasmusson 2006). Empowerment beskrivs

utgående från Karna Lindéns (2004) definitioner, där hon ställer empowermentbaserat socialt arbete mot ett konkurrerande paradigm, evidensbaserat socialt arbete och utgående från bland andra Lupton & Nixons (1999), Healys (1998, 2005), Askeheims (2003) och Slettebø's (2003) definition om empowerment som motsats till ett traditionellt paternalistiskt socialt arbete. Empowerment som teoretiskt fundament i familjerådslagsprocessen diskuteras utgående från Jytte Faureholms (2002) definition.

I kapitel sex behandlar jag forskningens syfte och frågeställning för att sedan i kapitel sju redogöra för val av forskningsmetoder och min egen roll som forskare. Kapitel åtta handlar om forskningsprocessen från pilotintervjuerna till sammanställningen av materialet och analysen. I detta kapitel redogör jag också för de etiska frågor som uppstod under forskningsprocessen, inte minst om min egen roll under intervjusituationerna. I kapitlet presenteras den empiriska delens arbetsgrupper som deltog i fokusgruppintervjuerna. Presentationen är nödvändig för att de olika arbetsgruppernas likheter och olikheter samt deras varierande engagemang i intervjuerna är av betydelse för analysen i kapitel nio. Presentation, analys och tolkning av intervjumaterialet sammanförs i det nionde kapitlet till en helhet, för att onödiga upprepningar skall kunna undvikas (Repstad 1999, 118-119).

Avhandlingen avslutas med en diskussion i kapitel tio. Forskningsrönen mäts mot tidigare forskning och fortsatta utvecklings- och forskningsbehov diskuteras.

2. FAMILJERÅDSLAG

Forskning och erfarenhet har visat att samhällets åtgärder för att skydda barn inte alltid räcker till och att myndigheternas åtgärder till och med kan skada barnen. Vikten av att öka barns och föräldrars inflytande över sina egna liv har blivit uppenbar. Utvecklingen är densamma i hela västvärlden. Familjerådslagsmodellen bygger på att familjer och nätverk fattar bättre beslut för sina barn än de professionella, förutsatt att familjen ges information, resurser och befogenhet. Varje familj är expert på sin egen livssituation. (Lupton & Nixon 1999.) Familjerådslag är inte en ny teknik, en metod bland andra, utan konsekvensen av ett synsätt inom socialt arbete, sammanfattar Lupton & Nixon .

Den nordiska familjerådslagsmodellen stöder sig på främst tre teorier. Modellen anknyter till *socialekologisk systemteori* (Bronfenbrenner 1979) som tar fasta på barnets utveckling i ett sammanhang bestående av olika miljöer som omsluter varandra och som står i interaktion med varandra (bl.a. Seikkula 1994, 18- 24; Andersson 2002, 186), *social nätverksteori* som tar fasta på dialogens betydelse för myndighetsnätverkets och det privata nätverkets möjlighet att tillsammans, utgående från olika subjektiva perspektiv, skapa ökad förståelse för en klients situation och nya innovativa lösningar (bl.a. Klefbeck & Ogden 2001; Arnkil & Seikkula & Eriksson 2001, Seikkula 1994, 152 – 157) och *empowerment* som innebär en bemyndigande process på individ, grupp och samhälls nivå (bl. a. Lupton & Nixon 1999; Lindén 2004; Slettebø 2000; Faureholm 2002).

Familjerådslag är en samverkansform mellan välfärdsstaten och enskilda medborgare organiserade i ett nätverk. Parterna möts i dialog vilket förutsätter att makt delegeras och myndigheterna möter medborgare och inte klienter. (Andersson & Bjerkman 1999, 22.) Socialarbetarens roll förändras från en expertroll till att vara en resursperson för familjen (Ryburn 1993).

Familjerådslaget är en beslutsfattningsmodell som sammankopplar idéer om empowerment och brukarmedverkan till praktisk handling. Modellen utgår ifrån att barnet och familjen har en moralisk rätt och ett ansvar att delta i betydelsefulla avgörande som gäller barnets framtid. Familjen och det privata nätverket utarbetar ensamma utan myndigheternas närvaro en handlingsplan utgående från socialarbetarens och familjens gemensamma problemformulering. Barnet, familjen och det privata nätverket har kunskap om de familjekulturella förhållandena

och om resurser som finns i nätverket och kan därför föreslå åtgärder som kan hjälpa barnet även på längre sikt. (Horverak et al. 10-11.)

Detta innebär att familjerådslag kan vara ett steg mot en ”demokratisering” av barnskyddet, som har kritiserats för att vara ett system där socialarbetaren många gånger fungerar som både åklagare, advokat och domare och där den viktigaste (enda) uppgiftslämnaren i det privata nätverket är barnets mor. I familjerådslag ges familjen och det privata nätverket ett ökat inflytande över vilken hjälp familjen ska få. Eftersom familjerådslaget är lösningsinriktat flyttas en del av uppmärksamheten över från riskfaktorer i barnets uppväxtmiljö till skyddsfaktorer. I traditionella utredningar ligger fokus i allmänhet på riskfaktorer i barnets uppväxtmiljö (Sundell & Haeggman 1999, 98).

Tanken på ett humanare och mera demokratiskt barnskyddsarbete har tilltalat politiker från flera läger. Utgående från de olika politiska ideologierna efterfrågas och utvärderas resultat och effekter av familjerådslag. Därför är det viktigt att i kommunerna och organisationerna diskutera målsättningen med att implementera familjerådslag. Eftersträvar man främst ekonomisk vinning eller är målet demokratisering, öppenhet och klientmobilisering? Faureholm & Brønholt (2005, 48) och Lupton & Nixon (1999, 3, 179) förhåller sig tveksamma inför politikernas positiva inställning till familjerådslag. De ser en fara i att det ökade intresset för brukarmedverkan och delaktighet i kombination med nedskärningsbehov i den offentliga sektorn, kan leda till ett minskat serviceutbud för familjerna. Lis Brønholt (i Karpatschof & Karpatschof 2004, 10-12) och Jytte Faureholm (2004, 38-40) har uttryckt motsvarande farhågor gällande de nordiska länderna, där införandet av familjerådslag sammanföll med den ekonomiska depressionen under 1990-talet.

2.1. FAMILJERÅDSLAGETS VÄRDEGRUND

Mike Doolan, forskare i socialt arbete på Nya Zeeland och med 15 års erfarenhet av familjerådslag, har gjort en framställning av hur bärande ideologiska värderingarna i modernt socialarbete syns i familjerådslagsmodellen. Han sammanfattar gemensamma socialpolitiska trender i moderna västdemokratier i fyra grundläggande principer som han ställer i relation till traditionellt (paternalistiskt) socialarbete. (Doolan 2004; Karpatschof & Karpatschof 2004, 9.)

1. Klient-participation i stället för objektivering.

Klientdelaktighet i familjerådslag innebär klientens rätt att ta del av myndigheternas kunskap och information, klientens rätt att definiera problemen utgående från den kontext de uppstått i och klientens rätt att tillsammans med sina närstående delta i beslutsfattandet. Familjerådslagets struktur stöder dessa rättigheter som ofta kan förbises i traditionellt klientarbete om tilltron till klientens resurser är begränsad.

2. Klient-autonomi i stället för expertvälde.

Det finns en stark tradition inom socialt arbete att stöda utsatta, hjälplösa, demoraliserade och desillusionerade personer till självbestämmande och självständighet. Detta går, enligt Doolan, inte att förverkliga om inte myndigheterna har förtroende för klientens resurser och möjliggör en empowermentprocess där klienten ges makt att frigöra sig från sitt beroende av myndigheterna. Familjer, som i generationer har blivit "obemyndigade" (disempowered) i kontakten med myndigheterna, har vant sig vid maktlösheten och beroende. Dessa familjer behöver erfarenheter av att lyckas ta ansvar över sin egen situation, för att känna sig bemyndigade att lösa problematiska situationer i framtiden. Varje beslutsfattningssituation inom barnskyddet borde innebära en upplevelse av självbestämmande för familjen för att processen mot ett självständigt och oberoende liv skall kunna fortskrida.

3. Nätverkskontextualisering i stället för individualisering.

Doolan karakteriserar familjens delaktighet i traditionella möten på socialbyråer, som möten där familjen enbart får bevittna myndigheternas beslutsfattande. Familjens roll är då att med sin närvaro vid behov hjälpa socialarbetaren i hennes arbete. I familjerådslag är situationen närmast den omvända; myndigheterna bistår familjen i beslutsfattningsprocessen. Familjen har med hjälp av sitt nätverk bättre förutsättningar att förutse vilka lösningar som kan tänkas fungera i den sociala kontext familjen lever i. Familjen förbinder sig starkare vid en plan som de upplever realistisk och som de varit med om att utforma.

4. Social integrering i stället för social exkludering.

Familjer kan till följd av myndigheternas definition av problem och lösningsmodeller falla utanför servicesystemet om de på grund av sin etniska, ekonomiska eller för övrigt komplexa kontext inte passar in i servicesystemets kategoriseringar. I familjerådslag finns utrymme för att ta klass, kön och etnicitet i beaktande då individuella, ibland ovanliga, lösningar på

problematiske situationer arbetas fram. Familjens nätverk bidrar till att ett bredare spektrum av möjligheter och resurser blir synligt för familjen och myndigheterna. Barnets unika situation i sin livsmiljö blir genom familjerådslagsprocessen belyst ur flera aktörers synvinkel, vilket bidrar till en ökad förståelse för det enskilda barnets behov och rätt till stöd.

Doolan talar om traditionellt barnskyddsarbete och om modernt barnskyddsarbete. I traditionellt socialarbete har socialarbetaren en expertroll och förlitar sig på diagnostiska modeller och på arbetsmetoder som grundar sig på positivistisk forskning. Klientens handlingsutrymme är begränsat av fastställda servicestrukturer och begränsad insyn i arbetet. Modernt socialarbete innebär lösningsfokusering, resurstänkande och transparens där socialarbetaren är en resurs för klienten som är expert i sitt liv. (Doolan 2004.)

Familjerådslaget kan således både beskrivas som ett uttryck för ett nytt förhållningssätt som innebär att familjen har rätt att påverka samhällets stöd till barn som far illa och en modell för att utreda vilket stöd en familj behöver när barn far illa.

Familjerådslagsmodellen har fyra kännetecken som återfinns i alla länder där familjerådslag introducerats. Dessa "hörnstenar" har som uppgift att säkerställa att de grundläggande värderingarna respekteras i arbetsmodellen. (Andersson & Bjerkman 1999, 9; Faureholm & Brønholt 2005, 59; Sundell & Hæggen 1999, 19.)

1. En fristående och neutral *samordnare* hjälper familjen att sammankalla och genomföra familjerådslaget.
2. *Den utvidgade familjen* mobiliseras till stöd för barnet. I familjerådslag är familjebegreppet utvidgat från barnets biologiska familj till det som "barnet uppfattar som sin familj" (Schelderup & Omre 2003, 53). Begreppet "utvidgad familj" som kommer från engelskans "extended family" har blivit allmänt i familjerådslagssammanhang i Norden. I Finland översattes familjerådslag till läheisneuvonpito. Med detta val av begrepp ville man tydliggöra att andra personer än barnets biologiska släktingar kan vara betydelsefulla för barnet. (Heino 2000, 8)

3. Handlingsplanen utarbetas av den utvidgade familjen *utan samordnarens eller myndigheternas närvaro*, utgående från barnets behov. Den utvidgade familjen är expert och myndigheterna fungerar som informanter.

4. Den utvidgade familjens privata överläggning leder till en *handlingsplan för barnet* som socialarbetaren tar ställning till och godkänner om den inte är till skada för barnet.

I internationell litteratur definierar dessa fyra hörnstenar ett familjerådslag, medan en femte hörnsten har lagts till den nordiska familjerådslagsmodellen där *barnets aktiva medverkan* och *barnperspektivet* blivit det dominerande perspektivet i processen (bl.a. Horverak et al. 2002; Heino et al. 2003). Barnperspektivet i familjerådslagsprocessen behandlas utförligt i kapitel 5.

Familjerådslagsmodellen bygger på resurstänkande och tro på värdet av att lyfta fram barnets, familjens och nätverkets förståelse av problemen och på deras kompetens att ta ställning till de aktuella frågorna. Det är värderingarna och principerna som är det väsentligaste i processen, inte detaljerna i det praktiska utförande. Processen skall utformas enligt det enskilda barnets behov, utgående från modellens grundläggande värderingar. (bl.a. Horverak et al. 2002; Heino et al. 2003; Andersson & Bjerkman 1999.) Om socialarbetaren inte omfattar dessa värderingar men ändå erbjuder familjerådslag, finns risk för att familjerådslaget genomförs paternalistiskt och det privata nätverket blir utsatt för manipulation (bl.a. Lupton & Nixon 1999; Horverak et al. 2002).

2.2. FAMILJERÅDSLAG I BARNSKYDDSARBETE

Familjerådslag användas i olika skeden av barnskyddsarbetet då en plan skall utformas eller ett beslut fattas angående barnets livssituation. Familjerådslag har använts som utredningsmodell då en ny barnskyddsanmälan har nått barnskyddet, då barnets flyttar till ett annat hem (Possauner et al. 2002), då en klientplan skall göras i slutskedet av en situationsbedömningsprocess (Muukkonen & Tulensalo 2004) och i krissituationer, i vårdnadstvister, då barnet har svårigheter med sin skolgång, i situationer där barn och unga begått brott, inom barnpsykiatri och inom barndagvården. (bl.a. Faureholm & Brønholt 2005, 146; Heino et al 2003, 17.)

Familjerådslag kan användas i de flesta situationer där familjen förhåller sig positiv till att inkludera sin näromgivning i arbetet. I barnskyddsärenden där problematiken kretsar kring grovt familjevåld eller incest bör familjerådslagsprocessen förberedas noggrant för att garantera deltagarnas säkerhet. (Horverak et al. 2002, 11-12, 112-113; Faureholm & Brønholt 2005, 159-160.) I dylika situationer kan det vara bättre att barnet och våldsutövaren inte samtidigt är närvarande under mötet utan att någondera parten företräds av en annan person. Varje situation bör avvägas i samråd med barnet och familjen. (Reinikainen 2003, 50.) Familjerådslagsmodellen har utvecklats främst inom barnskyddsarbetet men även inom övriga sektorer t.ex. inom elevvård, ungdomsverksamhet (Hagman & Nyberg, 2005) och äldreomsorg (bl.a. Näslund 2001) har familjerådslag använts.

2.3. FAMILJERÅDSLAGEGETS AKTÖRER

<p>MYNDIGHETER</p> <p>Socialarbetare Övriga myndigheter</p>	<p>SAMORDNARE</p>	<p>MEDBORGARE</p> <p>Barnet + medhjälparen Föräldrar, vårdnadshavare Barnets privata nätverk</p>
--	--------------------------	---

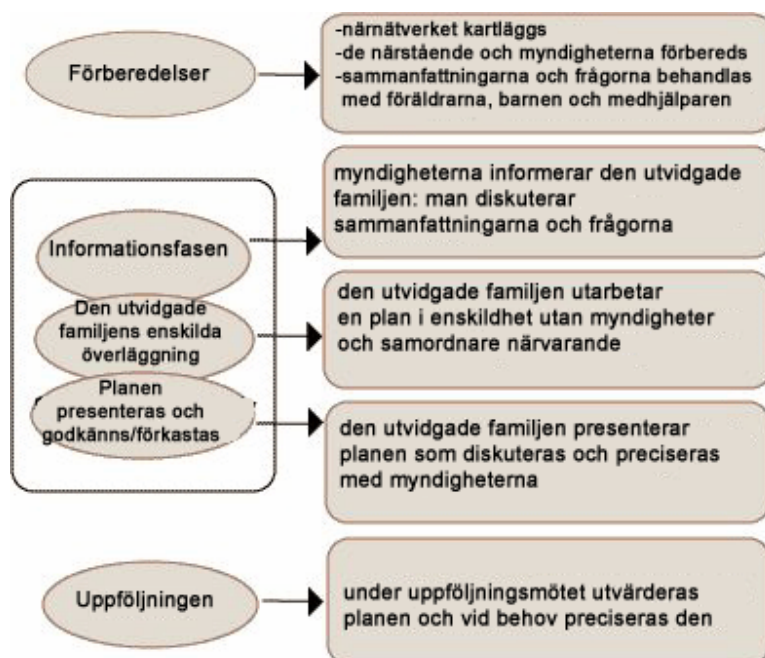
I familjerådslaget fungerar **myndigheterna** som resurser och informanter som bistår familjen i beslutsfattningsprocessen. Barnet med stöd av en **medhjälpare** och den utvidgade familjen ur det **privata nätverket** förhandlar sig fram till en handlingsplan utgående från den information de fått av myndigheterna. **Samordnaren** hjälper familjen att mobilisera sitt nätverk och inbjuda det till familjerådslag samt ombesörjer att allt det praktiska kring familjerådslaget fungerar.

Samordnare och medhjälpare är mycket betydelsefulla aktörer för familjerådslagsmodellen. Samordnaren kan i egenskap av en neutral person, som inte är involverad i familjens problem och inte heller sammankopplad med myndigheternas servicenätverk, fungera som en bro mellan myndigheter och familj och befrämja dialogen mellan aktörerna. Med hjälp av samordnaren blir mötet mellan systemvärlden (myndigheter) och livsvärlden (barnet i sin kontext) synlig (Heino et al. 2005). Samordnarens uppgift, att hålla barnet i centrum och stöda barnet och medhjälparen under processen, är betydande för barnets möjligheter att vara delaktig i processen. (bl.a. Hänninen 2005.) Medhjälparens roll framträder allt tydligare som

en förutsättning för att barnets perspektiv skall bibehållas från förberedelsefasen till uppföljningsskedet. (Andersson & Bjerkman 1999; Reinikainen 2003; Horverak 2006; Reinikainen 2007.) Ett familjerådslagsmöte innebär ofta konflikter och intressemotsättningar vilket ställer stora krav på medhjälparen, som både skall bevaka barnets intressen och beskydda barnet för förödmjukelse och övermäktiga krav. (Strandbu 2007a, 259.)

2.4. FAMILJERÅDSLAGSPROCESSEN

Familjerådslagsprocessen sammanbinds av tre skeden; förberedelseskedet, familjerådslagsmötet och uppföljningsskedet. Familjerådslag genomförs på lite olika sätt i de nordiska länderna och jag kommer främst att utgå från den finska modellen som är utvecklad på Stakes i Finland.

(<http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/sivut/svenska/sivut/familjeradslag.htm>)

2.4.1. FÖRBEREDELSESKEDET

Erbjudande

Familjerådslagsprocessen inleds då socialarbetaren erbjuder barnet och familjen möjligheten att inbjuda sitt privata nätverk till ett familjerådslagsmöte, för att med stöd av myndigheterna planera och fatta beslut om stödåtgärder för barnet. Socialarbetaren behöver i detta skede inte ha någon kännedom om barnets nätverk, det är samordnarens uppgift att senare tillsammans

med familjen kartlägga nätverket som skall inbjudas. Erbjudande grundar sig på frivillighet, det är alltid familjen som beslutar om familjerådslag skall ordnas eller ej.

Informerat samtycke

Då familjen tackar ja till ett familjerådslag sker det i form av informerat samtycke. Familjen, och framför allt barnet, skall ha en reell möjlighet att besluta om de önskar delta eller ej. För att kunna fatta detta beslut bör de vara väl informerade om familjerådslagsprocessen förlopp. (Horverak 2006, 106.)

I Finland, i huvudstadsregionen, undertecknar barnet och föräldrarna ett avtal (Heino 2000, 64-65) med socialarbetarna då ett familjerådslag planeras. I avtalet framgår att barnet och familjen är informerade om familjerådslagsprocessen och vad den innebär för sekretesslagstiftning och integritetsskydd. Avtalet innefattar också att en samordnare kommer att kopplas in för att hjälpa familjen att mobilisera nätverket. I avtalet antecknas även vilka ärenden som kommer att behandlas under familjerådslaget och vilka myndigheter som kommer att delta. Familjen blir informerad om att de har rätt att ta tillbaka sitt samtycke i vilket skede som helst om de önskar avbryta processen. När överenskommelsen är undertecknad överförs förberedelsearbetet till samordnare som tillsammans med familjen för processen vidare.

Samordnarens roll

Samordnaren har tillgång till avtalet, men har ingen övrig information om barnskyddsärendet. Detta, för att samordnaren skall ha en rimlig möjlighet att förhålla sig neutral och utomstående under familjerådslagsprocessen. Andersson och Bjerkman (1999, 138) beskriver att samordnaren, ur ett samhällsperspektiv, bör balansera mellan systemvärlden och livsvärlden (se Klefbeck & Ogden 2001, 238-238) och samtidigt bör hon undvika att bli indragen i någondera. Samordnaren befinner sig således mellan myndigheten och familjen och skall utföra sitt uppdrag som en neutral part.

Samordnarens uppdrag är att tillsammans med barnet och familjen utreda vilka personer i barnets privata nätverk familjen önskar inbjuda till familjerådslagsmötet. Nätverkskartläggningen sker utgående från barnets perspektiv; barnets och föräldrarnas nätverk är inte identiska. Samordnaren hjälper också barnet att välja en person ur det privata nätverket till sin medhjälpare. När det nätverket är kartlagt kontaktar samordnaren samtliga personer för att informera om familjerådslagsstrukturen och poängtera vikten av att hålla mötet på en

konstruktiv nivå; att fokuserad på lösningar och resurser så att barnet och föräldrarna skall kunna vara delaktiga och inte känna sig kränkta. Samordnarens roll är att uppmuntra personerna att delta och undanröja hinder i mån av möjlighet. Resekostnader och praktiska arrangemang med barnpassning är allmänt förekommande frågor.

Samordnarens uppgift är också att be de inbjudna myndigheterna skriva sammandrag om sin oro för barnet utgående från sin profession. Alla sammandrag, inklusive barnskyddets socialarbetares, finns till barnets, medhjälparens och föräldrarnas förfogande före familjerådslagsmötet för att de skall kunna ta ställning till om de tillåter att myndigheternas oro yppas för nätverket på det sättet den är presenterad i sammandragen. Samordnaren fungerar vid behov som kontaktperson och medlar mellan familjen och myndigheterna tills överenskommelse nåtts angående sammandragens utformning och innehåll.

Myndigheternas roll

Då samordnarna blivit inkopplade återstår för socialarbetaren att skriva ett sammandrag över sin oro för barnet. Det är av central betydelse att barnet och familjen involveras i denna process. Familjen skall ges möjlighet att redogöra för hur de upplever sin vardag och vilka frågor de önskar få svar på under familjerådslaget. En gemensam problemformulering utgör grogrunden för ett fortsatt arbete i partnerskap mellan socialarbetaren och familjen (Faureholm & Brønholt 2005, 28).

Sammandraget skall vara öppet och klart formulerat utgående från barnets situation. I sammandraget skall också tydligt framgå socialarbetarens eventuella ramvillkor för handlingsplanens godkännande. Sammandraget skall ge information om barnskyddets serviceutbud, redan prövade interventioner och deras utgång. Socialarbetaren skall utgående från sin uppfattning om risker och resurser i barnets livssituation ställa frågor till nätverket om deras förslag på lösningar på problemet, men inte föreslå lösningarna själv. Sammandragen skall förutom oro och risker beskriva stödjande funktioner och resurser som barnet har och som finns i barnets omgivning. Familjerådslagsmodellen önskar bryta den problemcenterade traditionen att skriva utlåtanden som främst räknar upp problem och negativa avvikelser i barnets miljö. Problemorierade sammandrag upplevs kränkande och fråntar deltagarna känslan av delaktighet. (Horverak 2006; Reinikainen 2007.)

Om problemformuleringen och frågorna är uppgjorda av socialarbetaren ensam, utan familjens medverkan, kan familjerådslagets förhandlingsutrymme bli så kringskuret att man kan tala om

“pseudodemokrati”, där familjen blir medlockad i en process som inte i praktiken innebär medverkan och bemyndigande (Faureholm & Brønholt 2005, 204). Om ramvillkoren är väldigt rigida och frågorna slutna och ledande blir den utvidgade familjens handlingsfrihet kringskuren och delaktigheten kan ifrågasättas.

Huvudstadsregionens samordnarbank i Helsingfors har utarbetat instruktioner för socialarbetare och övriga myndigheter angående sammandrag och frågeformulering. Syftet med instruktionerna är att underlätta socialarbetarens och de övriga myndigheternas arbete med att formulera sammandragen på ett sakligt, inte problemorienterat sätt och att hjälpa socialarbetarna att formulera öppna och tydliga frågor till nätverket. Risken med instruktionerna är dock att det sker en utarmning av kreativiteten och att det enskilda familjens unika sammansättning inte blir beaktad. Utvecklingen kan leda till att den institutionella maktdimensionen får övertaget och aktörerna fastlåses i sina positioner, vilket skulle undergräva tanken om empowerment.

Slettebø (2000, 75, 81) frågar sig hur professionella kan hjälpa en människa att bli oberoende av de professionella; han kallar den situationen ”empowermentparadoxen”. Motsvarande problematik ser jag i intensionerna att genom formulär och instruktioner försöka garantera öppenhet och flexibilitet. Att genom strikta formulär garantera kreativitet kan bli motsägelsefullt. Den enskilda socialarbetaren bör vara medveten om vilken makt hon i detta skede har att påverka klientens möjlighet att vara delaktig i sitt eget ärende.

Barnets medhjälparens roll

Barns upplevelser av delaktighet under familjerådslagsprocessen visar att samordnarens och barnets medhjälparens roll är centrala. Familjerådslagsmodellen i sig är inte tillräcklig för att garantera att barnets perspektiv hålls centralt. (Reinikainen 2007; Falck 2006; Mortensen 2007; Åkerlund 2007.) Barnet väljer oftast en medhjälpare ur det privata nätverket men ibland önskar barnet att en långvarig stödperson ur myndighetsnätverket skall ställa upp som medhjälpare. Om medhjälparen är en person som inte ingår i familjens privata nätverk föreligger det risk för att det privata nätverkets kreativitet minskar under familjerådslagsmötet, då en främmande person deltar i beslutsfattandet. I Finland, i huvudstadsregionen, är målsättningen att samordnaren ännu starkare än tidigare skall stöda medhjälparen i hans uppgifter. Samordnaren träffar barnet tillsammans med medhjälparen för att tillsammans diskutera sammandragens

innehåll och frågeställningar och för att förvissa sig om att både barn och medhjälpare är väl förberedda inför familjerådslaget.

2.4.2. FAMILJERÅDSLAGSMÖTET

Familjerådslagsmötet är uppdelat i tre faser; informationsfasen, familjerådslagsmötet och den tredje fasen, då den färdiga handlingsplanen presenteras.

1. Informationsfasen

Under informationsfasen samlas alla aktörer för att tillsammans höra myndigheterna presentera sina sammandrag. Myndigheterna framför inte någon annan information än den som familjen under förberedelseskedet har givit sitt samtycke till. Däremot skall myndigheterna öppet informera om all den service deras professioner och organisationer kan stå till tjänst med, vilket inte alltid är fallet under traditionella möten på socialbyråerna (Meeuwisse & Swärd 2002, 262) och svara på nätverket frågor. Familjen och det privata nätverket "intervjuar" myndigheterna, medan processen i det traditionella barnskyddsarbetet i allmänhet är den motsatta. Klienternas rätt att få en grundlig redogörelse över myndigheternas befogenheter och serviceutbud gör att myndigheterna föredrar att vara välinformerade inför mötet med klienten och hans nätverk (Possauner et al. 2002).

Då familjen upplever att de erhållit all behövlig information avlägsnar sig myndigheterna tillsammans med samordnaren och den utvidgade familjen inleder sitt planläggningsarbete.

2. Familjens överläggning

Barnet med sin medhjälpare, föräldrarna och det övriga privata nätverket utser bland sig en ordförande och en sekreterare för den enskilda överläggningen. Samordnaren har ombesörjt att det finns mat och dryck i möteslokalen för att deltagarna skall ha möjligheter att stanna så länge processen kräver. För barn som eventuellt inte orkar delta i planläggningen finns barnvakter till hands för att möjliggöra för de vuxna att utan avbrott delta i planläggningsarbetet.

Barnets personliga medhjälpare har en viktig roll under familjens privata överläggning. Medhjälparen skall ha en god relation till barnet och fungera som stöd och vid behov föra barnets talan. Medhjälparen bör också besitta en processuell kompetens och förmå deltagarna

att hålla sig till barnets ärende och planera för framtiden, samtidigt som han skall kunna ingripa om barnet upplever sig kränkt eller utsatt under mötet. Medhjälparen skall fungera som en (för)medlare mellan barnet och de övriga deltagarna under mötet. (Mortensen 2007, 90.)

Familjerådslagsmötet kan ta flera timmar i anspråk och myndigheterna begränsar inte nätverkets tidsanvändning.

3. Planen presenteras

När det privata nätverket har utarbetat handlingsplanen tar socialarbetarna och eventuella andra myndighetsrepresentanter, enligt överenskommelse med familjen, ställning till planen.

Handlingsplanen skall ge svar på de frågor som socialarbetaren har ställt men därutöver kan planen också innehålla andra stödåtgärder som familjen önskar.

Handlingsplanen innehåller i allmänhet följande element:

- Vilka åtgärder förbättrar barnets situation och minskar oron för barnet?
- Vilka uppgifter påtar sig personer i det privata nätverket?
- Vilka uppgifter skall myndigheterna sköta?
- Hur vet man att planen fungerar? Vad händer om planen inte fungerar? När och hur skall uppföljningen ske?

Samordnaren leder diskussionen ansvarar för att planen blir tydlig och konkret för alla parter. Först när alla deltagare är eniga om planens utformning, ibland efter flera förtydliganden, kan planen godkännas av socialarbetaren. Om socialarbetaren anser att planen inte tryggar barnets situation, kan och bör planen förkastas. Detta sker dock sällan, närmare 100 % av handlingsplanerna kan godkännas av socialarbetarna (bl.a. Heino, 2003; Horverak 2006).

Avslutningsvis antecknas tidpunkten för uppföljningsmötet i planen, vanligtvis tre till sex månader efter familjerådslagsmötet. I praktiken har det visat sig att uppföljningstidens längd är beroende av nätverkets oro för barnet. Ju större oro nätverket känner för barnet desto kortare uppföljningstid önskar de. (Heino 2002, 15.)

2.4.3. UPPFÖLJNINGSSKEDET

Uppföljningsmötet är en del av familjerådslagsprocessen. Vetskapen om att handlingsplanen följs upp efter en utsatt tid, har en positiv inverkan på deltagarnas förverkligande av sina åtaganden (Heino 2002, 3). Upplevelsen av delaktighet under familjerådslag korrelerar med

familjens och nätverkets engagemang i att förverkliga planen de varit med om att utforma (Horverak 2006; Faureholm & Brønholt 2005, 54). Handlingsplanen kan även ses som en del av en större process där interaktionen mellan delaktighet, närvaro och åtgärder är av väsentlig betydelse för planens förverkligade och ett led i förverkligandet av familjens delaktighet i barnskyddsprocessen (Falck 2006, 220).

Familjens aktiva roll under förberedelseskedet och familjerådslaget leder till att familjen upplever handlingsplanen förpliktande och det privata nätverket tar sina åtaganden på allvar (Heino 2001, 3). Myndigheterna upplever sig däremot inte lika förpliktade och förverkligar inte alltid sin del av planen (Omre & Schjelderup 2004). Delaktighet och synlighet som tar sig uttryck i fungerande handlingsplaner är en betydelsefull del av det empowermentbaserade arbete som familjerådslag utgår ifrån.

Uppföljningsmötet

Uppföljningsmötet har som målsättning att följa upp hur handlingsplanen har förverkligas. Samordnaren ber myndigheterna skriva sammandrag över uppföljningsperioden och socialarbetaren kan i anslutning till sammandraget ställa nya frågor till nätverket. För övrigt är handlingsförloppet det samma som vid ordnande av familjerådslagsmöte. Den nya planen presenteras sedan för myndigheterna och socialarbetaren tar ställning till om planen kan godkännas. Till slut diskuteras fortsättningen; skall klientskapet upphöra, skall ett nytt uppföljningsmöte ordnas eller skall barnets ärenden i framtiden enbart skötas av myndighetsnätverket. I allmänhet ordnas flera uppföljningsmöten, allt enligt familjerådslagets önskan och socialarbetarens uppfattning om barnets säkerhet.

2.5. FAMILJERÅDSLAGSMODELLENS RISKER

Många aktörer påverkar familjerådslagsprocessen och detta leder till att barnets situation förbättras, bibehålls eller till och med förvärras av en familjerådslagsprocess. Orsaken kan finnas i ett dåligt förberedelsearbete eller i samordnarens svårigheter att bemästra situationen i konfliktfulla nätverk som lägger sin energi på att fokusera på motsättningar mellan deltagarna. (Andersson & Bjerkman 1999.) Resultatet kan då bli att omsorgssvikt och övergrepp kan fortsätta i barnets liv.

Om en familj och familjens nätverk definierar sin status och identitet med tillhörighet i en kultur som distanserar sig från omgivningens värderingar, kan ett familjerådslag förstärka denna konstruktion. Barnet kan i och med detta känna sig inkluderat i den destruktiva familjekontexten och fortsättningsvis bli utsatt för omsorgssvikt. Om barnet känner sig utsatt i sin egen familj kan det uppleva sig ännu mera hjälplöst när myndigheterna överför makt till familjemedlemmarna som borde stå till svars för barnets lidande. Barnet riskerar även att inte bli hört under familjerådslaget om familjens interna disciplin förhindrar barnets delaktighet. Medhjälparens roll är avgörande i dessa situationer. (Horverak et al 2002, 134.)

Om familjens och nätverkets resurser redan aktivt stöder barnet, kan familjerådslaget bli en upplevelse av skuld och misslyckande, om ytterligare krav på insatser från nätverket ställs under familjerådslaget. Detta kan leda till att barnet och familjen upplever sig utmattade och maktlösa under mötet och problemfokuseringen förstärks. (a.a.)

Föräldrar och barn upplever inte alltid att deltagandet i familjerådslag är frivilligt (bl.a. Heino 2002; Morthorst Rasmussen & Haldbo Hansen 2002; Sundell & Haeggman 1999). Om familjen inte har givit sitt informerade samtycke till familjerådslag och ett sådant trots det ordnas gör det intrång på familjens rätt till integritet och bryter mot sekretesslagstiftningen, vilket innebär en grov kränkning och förnedring för familjen. Det kan även leda till att det privata nätverket tar på sig mera uppgifter än de mäktar med (Heino 2002).

Avsaknad av klar och gemensam problemformulering och den informella atmosfären under familjerådslagsprocessen kan leda till att deltagarna bagatelliserar problemen och inte tar de professionellas oro på allvar. Detta kan leda till att handlingsplanen inte upplevs förpliktande och barnets situation förblir oförändrad.(a.a.)

Handlingsplaner som uppgjorts av familjen upplevs inte alltid förpliktande för myndigheterna. Myndigheterna förverkligar inte sin del av handlingsplanen och nätverket får inte det stöd de förväntat sig av myndigheterna. Detta gäller speciellt då medlemmar ur det privata nätverket har tagit emot ett barn i sitt hem. (bl.a.Connolly 2005, 526) Förutsättningen för att en placering i fosterhem skall lyckas är dock starkt beroende av det stöd fosterfamiljen får av myndigheterna under placeringstiden (bl.a. Saarinen 2001, 4-7; Kalland 2001, 15-23; Vinnerljung et al. 2002, 24 -34). Myndigheterna kan förvänta sig att familjens nätverk helt övertar ansvaret för barnets situation utan myndigheternas stöd.

Om de närvarande myndigheterna inte har mandat att godkänna familjerådslagets handlingsplan kan följden bli att myndigheterna inte kan ställa upp med de resurser som finns inskrivna i planen (Nixon & Lupton 1999, 169).

Familjerådslagsautonomin kan missbrukas av myndigheterna om de dikterar målsättningar eller undanhåller betydelsefull information. I dylika situationer blir familjerådslag inte en metod för partnerskap utan en manipulation av familjen (Horverak et al. 2002, 134).

Familjerådslag kan även innebära en socialpolitisk risk om modellen används som ett led i nedmonterande av välfärdsservicen och allt större ansvar för utsatta barn överförs på det privata nätverket. (bl.a. Lupton & Nixon 1999; Brønholt 2004 ; Faureholm 2004.)

3. FAMILJERÅDSLAGETS HISTORIA OCH SPRIDNING TILL NORDEN

Familjerådslagsmodellen härstammar från Nya Zeeland. På 1980-talet uppmärksammade myndigheterna på Nya Zeeland att maoribefolkningens barn var starkt överrepresenterade i barnskyddsstatistiken. Maoribarnen omhändertogs och placerades på anstalter betydligt oftare än majoritetsbefolkningens barn och myndigheterna såg att institutionsvården, som var planerad utgående från majoritetsbefolkningens behov, inte alltid var lämplig för maoribarnen. Barnskyddsarbetet tog i allt för liten grad hänsyn till maoribarnens individuella behov och familjens åsikter och traditioner. Maoribefolkningen hade traditioner och ritualer som var okända för majoritetsbefolkningen och barnen som var i behov av samhällets stöd var uppvuxna i en för myndigheterna okänd miljö. För att kunna hjälpa barnen började man undersöka miljöerna där barnen levde och kunde konstatera att maoribefolkningen levde på ett mera kollektivt sätt än majoritetsbefolkningen. Maorierna hade traditionellt samlat hela släkten till rådslag då något viktigt beslut som rörde en familjemedlem skulle fattas. (Haeggman & Sjöblom 2000, 16.)

Myndigheterna insåg värdet av denna maoriska handlingsmodell och beslöt att inbjuda maoribarnens privata nätverk till planeringsmöten då man stod i beråd att fatta ett omhändertagningsbeslut.

Till följd av detta skapades familjerådslagsmodellen, Family Group Conferens, som tog fasta på maoribefolkningens traditionella sätt att fatta beslut i frågor angående personer i deras egna nätverk. Modellen blev införlivad i barnskyddslagen i Nya Zeeland, Children and Young People and their Families Act 1989, och innebar att myndigheterna blev skyldiga att ordna möjligheter för barnet, familjen och det privata nätverket att komma till tals i frågor angående barnets framtid i en familjerådslagsprocess, när myndigheterna står i beråd att omhänderta barnet. (Heino & Reinikainen & Bergman 2003, 11-12 ; Schjelderup & Omre & Marthinsen 2005, 52-53 ; Andersson & Bjerkman 1999, 17-18.) Lagen definierar familjerådslag som det centrala elementet i alla barnskyddsärenden och myndigheterna kan, även om föräldrarna motsätter sig, sammankalla barnets personliga nätverk för att utreda möjligheterna att placera barnet i vård hos en närstående person. Lagen betonar släktens och klanens roll i beslut som rör barn och deras välfärd. Familjerådslag är även obligatoriskt i allvarliga barnskyddsärenden då barn blir utsatta för våld, övergrepp eller vanvård. Familjerådslag bör också användas vid medling mellan unga förbrytare och deras offer (Sundell 2002, 9).

Idag används familjerådslag i stora delar av världen, från Nya Zeeland och Australien till USA och Kanada. Familjerådslag används också i Puerto Rico, Brasilien, Sydafrika, Israel och Saudiarabien. Användningsområdena skiljer sig från land till land och olika slags problematik aktualiserar familjerådslag i olika länder. I Europa används familjerådslag i alla de nordiska länderna, i Nederländerna och i Belgien samt i delar av Polen och Ryssland. Störst utbredning i Europa har arbetsmodellen i Storbritannien och på Irland. (Lupton & Nixon 1999; Faureholm 2005)

I Storbritannien stiftades en ny lag, The Childrens Act 1989, där myndigheternas makt regleras och arbete i partnerskap mellan myndigheter och familjen med sitt nätverk beivras. Den nya lagen hade funnits flera år då familjerådslag infördes i Storbritannien. Storbritannien var det första europeiska land som tog i bruk familjerådslag (Faureholm 2005, 33) och familjerådslaget som stämde väl överens med lagens intentioner och prövades och utvärderades i olika projekt. (Andersson & Bjerkman 1999, 18.) Den frivilliga organisationen Family Right Group fick medel för att genomföra ett 3-årigt pilotprojekt i familjerådslag år 1993 (Falck 2006). Familjerådslag är idag ett av flera arbetssätt med familjer i Storbritannien. Främst används familjerådslaget i barnskyddsärenden och i ärenden som berör unga förbrytare. (a.a.)

Familjerådslagets väg till Norden gick via Sverige, som år 1994 startade de första familjerådslagsprojekten. De nordiska länderna har sedan utvecklat familjerådslagsmodellen på många sätt. Nätverksråd i Norge (www.bufetat.no/barnevern), föräldrarådslag i Sverige (Hagman & Nyberg) och Finland och familjerådslag för äldre i Sverige (Näslund 2001), för att nämna några exempel. Jag kommer inte att behandla dessa utvecklade former i denna text, utan koncentrerar mig på familjerådslagsmodellens utveckling i Norden inom barnskyddsarbetet.

En pådrivande faktor i den ursprungliga familjerådslagsdebatten i Sverige var en folkrörelse, kallad "mormorsupproret", som kämpade för släktingars rätt att ta hand om barn som myndigheterna stod i beråd att placera i fosterhem. Dessa personer såg sina släktingars barn placeras i främmande familjehem fast de själva önskade få ta hand om barnen. De startade en stor namninsamling som ledde till en interpellationsdebatt i riksdagen år 1995 där den dåvarande socialministern, som råkade känna till familjerådslagsmodellen, beskrev hur hon önskade komma till rätta med det problem "mormödrarna" lyfte fram. Hon ansåg att familjen

och släktingarna måste få en större betydelse i arbetet med barn som far illa och påtalade att familjerådslag var en möjlighet i detta sammanhang. (Andersson & Bjerkman 1999, 19.) Socialtjänstlagen i Sverige ändrades 1998 och då lyftes barnets situation fram på ett nytt sätt när det gäller placeringar av barn.

§22 SoL: *”bör i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående”* (a.a. 20.)

Svenska kommunförbundet drev ett familjerådslagsprojekt mellan 1995-1997 i 10 svenska kommuner, med uppgift att pröva metoden och anpassa den till svenska förhållanden. Samtidigt påbörjade Borkyrka kommun söder om Stockholm ett eget familjerådslagsprojekt i arbetsgemenskaper som tidigare visat intresse för nätverksarbete och som varit med i ett flertal utvecklingsprojekt. (Nyberg 2002; Nyberg 2004.)

I Norge presenterades familjerådslag för första gången på nordiska barnskydds dagar i Trondheim år 1994 och år 1995 prövade Berit Løfsnæs familjerådslag i barnskyddsarbete i familjer med invandrarbakgrund. (Horverak 2006, 100.) Barne- og familiedepartementet beviljade år 1998 medel för två nationella projekt i familjerådslag. Det ena projektet hade barn i alla åldrar inom barnskyddet som målgrupp. Projektet skulle även samla in eftareheter av familjerådslag i etniska minoritetsfamiljer, både i förhållande till invandrar- och flyktingfamiljer och i förhållande till samer.

Det andra projektet, NOVA-projektet ”Bruk av familjeråd som metode i barnevernets beslutningsprosess”, startade hösten 1998 finansierat av en privat stiftelse, Wøien-stiftelsen, och Barne- og familie departementet. (Falck 2006.) NOVA-projektets målgrupp var svåra barnskyddsfall där socialarbetaren står i beråd att omhänderta barnet.

Flera mindre familjerådslagsprojekt startade vid samma tid, t.ex. i Harstad kommun, Bodø kommun med Høyskolen i Bodø, Fylkesmannen i Finmark och Høgskolen i Alta. Alla projekt fick positivt mottagande av såväl familjer som socialarbetare. (Horverak 2007; Falck 2006.)

Familjerådslagsprojekten hade stöd bland politikerna, vilket också lagstiftningen visar.

I Stortingsmelding nr.40, kapitlet Barnevernet og velferdspolitikken, ”Om barne- og ungdomsvernet”, poängteras barnets, familjens och det privata nätverkets roll i barnskyddsärenden. I förslagen på empowermentbaserade arbetsmetoder nämns familjerådslag som en rekommendation.

” ..å samle og aktivisere storfamilien for å drøfte og planleggje korleis en best kan hjelpe til med å betre livssituasjonen for barnet. Avhengig av alderen på barnet er det meininga at barnet sjølve skal vere til stades under familierådet. Utgangspunktet er at det er familien som best kjenner problema og dermed bør kunne kome med framlegg til relevante løysningar. Målet er å finne fram til tiltak som er forankra i familiens eigen definisjon av situasjonen. Under eit familieråd diskuterer ein mellom anna kva som kan gjerast når det gjeld dei behova barnet har for omsorg, oppseding og utvikling (Barne- og likestillingsdepartementet 2001-2002).

Studerande i sosialt arbete undervisas i familjerådslagets värdegrund och metod på grundutbildningsnivå och magisternivå i Norge. Dessutom erbjuds fortbildning i familjerådslag i hela landet. (Schjelderup et al. 2005.)

I Danmark inleddes det första familjerådslagsprojektet år 1999 då Jytte Faureholm och Lis Lyne Brønholt beviljades medel av socialministeriet för ett 2 årigt familjerådslagsprojekt. Finansieringen omfattade både implementeringsarbete och evaluering av resultaten. Bo Morthorst Rasmussen från Utviklings- og Formidlingscentret i Aabenraa ansvarade för evalueringsarbetet. Projektet var riksomfattande och alla Danmarks kommuner blev erbjudna att ta del i det. 25 kommuner anmälde sitt intresse och socialministeriet valde tillsammans med projektledarna ut 8 kommuner som skulle få delta i projektet. Projektet startade försöksverksamheten år 2000. Ytterligare 7 kommuner anslöts till projektet då ett tredje år blev beviljat finansiering. 17 kommuner deltog i verksamheten fram till år 2003.

Projektet innebar stora satsningar på information. I enlighet med familjerådslagets ideologi om bottom-up strategi arrangerades stora informationsmöten på olika håll i landet. Politiker, beslutsfattare, chefer och övriga medarbetare i kommunerna deltog i mötena och socialcheferna i varje kommun blev informerade om familjerådslagsprojektet. Dagspressen och övriga medier inbjöds till informationsmöten. Politikerna visade stort intresse för familjerådslag och Socialministeriet beviljade medel för att utbilda ytterligare 350 medarbetare i familjerådslag år 2004-2005. (Faureholm 2002.)

På den Nordiska barnskyddskonferensen i Reykjavik år 2003 presenterades det Nordiska Familjerådslagsprojektet. Redan ett år efter konferensen, beslutade Island att gå med i projektet. Som ett första steg i införandet av familjerådslag var satsningen på utbildning stor. Island började implementera familjerådslagsmetoden genom att erbjuda utbildning för socialarbetare och samordnare under hösten 2004. Utbildning riktad mot olika målgrupper

genomfördes, bland annat fick politiker och ledare en orientering om metoden medan socialarbetare och samordnare erbjöds längre utbildningar. Det första familjerådslaget genomfördes i Reykjavik år 2005 och i maj 2006 hade fyra familjerådslag hållits på Island. Helvör Alma Árnadóttir (2007, 117) ser ljus på familjerådslagens framtid på Island. På Island levde befolkningen ännu för 100 år sedan på landsbygden i storfamiljer och än idag är det vanligt att flera generationer bor under samma tak. Barnen tas om hand av flera vuxna och den starka traditionen att hjälpa varandra lämpar sig bra för familjerådslagsmodellen. Antalet familjerådslag väntas öka i takt med att socialförvaltningen ser fördelen med arbetet i partnerskap med familjerna. Island är med i det nordiska forskningsprojektet om barns upplevelser av familjerådslag och Islands nationella rapport väntas bli färdig 2007. (Nopus Nytt 2004:4.)

Familjerådslagsmodellen uppmärksammades i Finland år 1997 via kollegiala kontakter i Sverige. Familjerådslagstanken förankrades först bland nätverksintresserade socialarbetare i St Michel och i Helsingfors sydöstra socialcentral. Vid samma tidpunkt startade Stakes ett stort "Omhändertagandeprojekt", vars syfte var att svara på den starka kritik som riktades mot barnskyddets verksamhet genom att satsa på ny arbetspraxis. (Heino 2002, 3.)

Stakes startade ett nationellt forsknings- och utvecklingsprojekt i familjerådslag 1997 – 2000, där alla intresserade kommuner och representanter från tredje sektorn kunde anmäla sitt intresse för att utprova familjerådslag i barnskyddsärenden. 25 kommuner anmälde sitt intresse, kommunerna representerade både små landsbygdskommuner och storstäder. Intresset för familjerådslagsprojektet var stort bland socialarbetare som var bekanta med nätverksteorier från förut och bland socialarbetare som såg utvecklingsarbetet vara en naturlig del av det sociala arbetet. En tredje motivering till att ta i bruk familjerådslag var att socialarbetarna sökte nya möjligheter att arbeta med det ökande antalet klienter inom barnskyddet.

Under projekttiden ordnades 92 familjerådslag i projektkommunerna. Under samma tid genomfördes en del familjerådslag i små lokala familjerådslagsprojekt. (Heino et al. 2002.)

År 2002 uppgav 60 kommuner/arbetsgrupper att de hade ordnat familjerådslag. 49 kommuner/arbetsgrupper uppgav att de ordnat minst ett familjerådslag medan det fanns kommuner (20 % av kommunerna) som inte alls kände till familjerådslag. År 2002 ordnades familjerådslag för 120 – 150 familjer och år 2004 arrangerades familjerådslag i uppskattningsvis 15 % av Finlands kommuner, sammanlagt omkring 300 familjerådslag. (a.a.)

2007 ordnades 28 familjerådslag i huvudstadsregionen vilket ställer krav på samordnarverksamheten som har kapacitet att ta emot högst 30 uppdrag i året med nuvarande kapacitet.

I oktober 2005 ordnade Stakes, under ledning av Tarja Heino och Sarianna Reinikainen ett seminarium för familjerådslagsutövare i Finland. Representanter från 26 olika projekt delade med sig av sina erfarenheter av att implementera familjerådslag. Det visade sig att det gemensamma för alla projekt var svårigheten i att få modellen att sprida sig utanför den redan invigda kretsen. Flera arbetsteam brottas med personalbrist och organisationsförändringar i kommunerna vilket lett till att fungerande innovativa team splittrats och utvecklingsprojekt avstannat. Brist på stöd från ledningen, för lite personal, tidsbrist och för lite kunskap om familjerådslag uppgavs som orsaker till att socialarbetare inte tar i bruk familjerådslag i sitt arbete. En tungt förankrad casework-tradition upplevdes också som ett hinder för implementering av familjerådslag.(a.a.)

För att underlätta implementeringen av familjerådslag har olika former av samordnarverksamhet utvecklats i de nordiska länderna. I Finland, i huvudstadsregionen, har ett antal kommuner gemensamt grundat en samordnarbank som organiserar familjerådslagsverksamheten i området. Samordnarbankens garanterar att socialarbetarna på området har tillgång till utbildade samordnare för familjerådslag. Samordnarbanken erbjuder även konsultationer i familjerådslagsärenden, utbildning och fortbildning i familjerådslag och bistår socialarbetarna i praktiska ärenden vid ordnandet av familjerådslag. Motsvarande samordnarverksamhet finns på olika håll i landet.

Den nya barnskyddslagen i Finland som trädde i kraft 1.1.2008 poängterar betydelsen av att involvera barnets sociala nätverk i barnskyddsarbetet. Då barnets behov av barnskydd utreds,

“bedöms barnets uppväxtförhållanden, vilka möjligheter vårdnadshavarna eller andra personer som svarar för barnets vård och fostran har att sörja för barnets vård och fostran, samt behovet av barnskyddsåtgärder. Utredningen görs i den omfattning som omständigheterna i det aktuella fallet förutsätter. För att göra utredningen kan socialarbetaren vid behov stå i kontakt med barnet närstående personer samt med olika samarbetspartners och experter ” (kapitel 5, § 27).

Klientplanen skall,

”göras upp och ses över i samråd med barnet och vårdnadshavaren samt vid behov med en annan laglig företrädare för barnet, föräldrarna, någon annan person som

svarar för barnets vård och fostran eller står barnet nära samt centralt deltar i vårdsnaden om barnet

och i klientplanen för placerade barn,

”skrivs också in hur kontakten med barnet skall upprätthållas och samarbetet med barnets föräldrar och andra barnet närstående personer genomförs samt hur strävan efter att återförening familjen skall beaktas utifrån barnets bästa (kapitel 6, § 29).

Socialarbetaren är skyldig att utreda närståendenätverkets möjligheter att stöda barnet eller ta hand om barnet under en längre tid :

“Innan ett barn placeras utom hemmet skall utredas vilka möjligheter den förälder hos vilken barnet inte huvudsakligen bor, släktingar eller andra barnet närstående personer har att ta emot barnet eller på annat sätt stödja barnet.” (kapitel 6 § 32)

Den nya barnskyddslagen stöder ett modernt barnskyddsarbete där barnet ses som en kompetent och aktiv individ som ingår i ett socialt sammanhang. Familjerådslag och övriga nätverksmodeller som tar fasta på dessa värderingar har möjligheter att vinna terräng inom det finska barnskyddsarbetet i framtiden med stöd av denna lagstiftning.

4. NORDISK FORSKNING I FAMILJERÅDSLAG

Familjerådslaget har utforskats kontinuerligt under de drygt tio år modellen har använts i Norden. Små och större forskningsprojekt har anknutits till de nationella projekten och utgjort grund för fortsatt metodutveckling.

4.1. RETOSPEKTIVA UTVÄRDERINGAR

I den nordiska forskningen om familjerådslag beaktas modellens teoretiska förankring i mycket begränsad utsträckning. Det är främst den ideologiska förankringen som framträder i texter om familjerådslag som metod, vilket också syns i de empiriska utvärderingarna. Forskningen fokuserar främst på familjerådslagsmötet och inte på familjerådslagsprocessen i sin helhet. Många av de nordiska utvärderingarna av familjerådslag är retrospektiva enkätundersökningar om familjerådslagsmötet, riktade till de olika aktörerna i familjerådslaget. Enkäterna har varit normativa med färdiga svarsalternativ och de beskrivande inslagen har varit i minoritet. Ett fåtal studier har följt upp barnets kontakter med myndigheterna efter familjerådslaget. De generellt positiva resultaten i utvärderingarna har ifrågasatts på flera sätt. Bortfallet i en del undersökningar har varit mycket stort och klienternas upplevelse av ofrivilligt deltagande kan ha påverkat deras svar. Andra övergripande validitetsproblem påverkar också resultatens trovärdighet (Heino et al. 2003, 92).

De huvudsakliga resultaten av de nordiska utvärderingarna (bl.a. Heino 2002; Horverak 2001; Morthorst Rasmussen & Hansen 2002; Sundell & Haeggman 1999; Heino 2003) visar att deltagarna över lag förhållit sig positivt till familjerådslagsmodellen. Samordnare, socialarbetare, det privata nätverket, föräldrar och barn var mest positiva, medan de inbjudna myndigheterna var mindre positiva. Familjerna ansåg att familjerådslag varit en bra arbetsmetod för den aktuella situationen och att socialarbetarna hade visat tilltro till familjens förmåga att utarbeta en bra handlingsplan för barnet.

Frågeställningarna till familjerådslaget kan omformuleras under processen och såväl problemställning som handlingsplaner kan utformas av nätverket på ett för socialarbetaren oförutsett sätt. Aktörerna upplevde att handlingsplanerna var bättre än de antog att en traditionellt uppjord handlingsplan hade varit (Morthorst Rasmussen & Hansen 2002). I de flesta familjerådslag utmynnade familjerådslagsmötet i en handlingsplan som socialarbetaren kunde godkänna. Handlingsplanerna följdes upp och förverkligades i över hälften av

familjerådslagen. Släktingplacering som familjevårdsform var allmännare i familjer som varit med om familjerådslag än i övriga familjer inom barnskyddet. (Heino et al.2003, 91.)

Förutom den positiva responsen från nätverket visade forskningsresultaten att familjerådslagets struktur bidrog till upplevelsen av öppenhet och transparens. Myndigheterna blev tvungna att inför nätverket definiera professionella begrepp och strukturer. Det professionella socialarbetets verksamhet blev synligt och socialarbetarens roll tydligare. Det samma gällde för andra myndighetsrepresentanter i familjerådslaget. Öppenhet och tydlighet möjliggjorde för nätverket att aktivt ta del i arbetsprocessen. (a.a. 86-87.)

Barnens upplevelser av familjerådslag var däremot inte lika positiva som nätverkets. Vart tredje barn upplevde att hans/hennes åsikter inte hade varit betydelsefulla för de andra och vart fjärde barn upplevde att det inte kunde tala om alla viktiga ärenden under familjerådslaget. Över hälften av barnen upplevde att de hade deltagit i familjerådslaget frivilligt, medan vart femte barn upplevde att det hade blivit tvingat att delta. När 67 % av representanterna för nätverken ansåg att mötet hade lett till en bra handlingsplan för barnet, var enbart 40 % av barnen nöjda med resultatet. En del barn upplevde att nätverket blandade sig i ärendena på ett negativt och kritiskt sätt. Ibland hindrades barnet att tala om sina problem av rädsla eller solidaritetskäl. (a.a. 68.) Dessa resultat resulterade i att familjerådslagsprojekten i Norden tog fasta på barnets rätt till delaktighet i processen.

I samband med det nationella familjerådslagsprojektet i Sverige 1995 – 1997 gjordes två större utvärderingar om försöksverksamheten (Andersson & Bjerkman 1999 & Sundell & Hæggman 1999). I en kvalitativ undersökning intervjuades 28 barn och ungdomar om sina erfarenheter av familjerådslag. Undersökningen tar också fasta på föräldrars, nätverkets, samordnares och socialarbetares upplevelser. (Andersson & Bjerkman 1999.) I forskningen framkommer tre kategorier av familjerådslag; *omslutande*, *inneslutande* och *ambivalenta familjerådslag*. I den största kategorin, det omslutande familjerådslaget, finns alla familjerådslagets fyra ”hörnstenar” närvarande och barnets perspektiv tillgodoses. Livsvärlden får stöd av systemvärlden och maktöverföring sker. Maktöverföringen sker inte enbart i form av ett maktöverlämnande från myndigheterna utan också genom att den utvidgade familjen utövar makt, vilket kan beskrivas som empowerment. Forskarna betonar starkt samordnarens nyckelroll i familjerådslagsprocessen. (a.a. 157.) Studien kan kritiseras för att forskarna

kategoriserar familjerådslagen enligt på förhand uppställda kriterier för ett välfungerande familjerådslag. (Heino et al. 2003, 94)

4.2. EFFEKTUTVÄRDERINGAR

Endast en större effektutvärdering över ett längre tidsperspektiv har utförts i Norden. I en kvantitativ undersökning (Sundell & Hægman 1999) analyseras 74 familjers och sammanlagt 111 barns familjerådslag genom frågeformulär riktade till barn, föräldrar, nätverk, socialarbetare, samordnare och inbjudna myndigheter som deltagit i familjerådslaget. 183 barn ur 140 familjer som deltagit i traditionella barnskyddsutredningsprocesser fungerar som jämförelsematerial i studien. Studien följs upp efter ett år för att effekter skall kunna jämföras.

- Efter 12 månader var hälften av barnen fortfarande barnskyddsklienter, 61 % av familjerådslagsbarnen och 41 % av jämförelsegruppens barn.
- 23 % av barnen i båda grupperna återaktualiseras för en ny utredning under perioden. De flesta anmälningarna kom från myndigheterna.
- Av de barn som ursprungligen varit placerade utanför hemmet var 68 % fortfarande det efter ett år. Det var något vanligare med fortsatt placering bland familjerådslagsbarnen. Familjerådslagsbarnen placerades i huvudsak hos släktingar.

Forskarna drog slutsatsen ”att familjerådslagen tycks ha ökat sannolikheten för att barn dels skulle vara aktuella för bistånd vid uppföljningstillfället, dels att de var placerade utom hemmet, i huvudsak hos släktingar” (Sundell & Hægman 1999, 144).

Tre år senare följs resultaten upp i en ny undersökning som omfattade närmare 100 barn (Sundell 2002). Dessa barn jämfördes med en slumpvis utvald grupp barn och unga som deltagit i traditionella utredningar. Barnen i familjerådslagsgruppen hade oftare en allvarligare problematik än jämförelsegruppens barn. Bland annat hade 56 % av barnen i familjerådslagsgruppen utsatts för vanvård/försummelse jämfört med 26 % i jämförelsegruppen. Resultaten var följande:

- Knappt hälften av barnen i bägge grupperna hade återaktualiserats på grund av föräldrars bristande omsorgsförmåga. Återaktualisering på grund av misstankar om

föräldrars övergrepp var dubbelt så vanlig i familjerådslagsgruppen (21 %) som i jämförelsegruppen (11 %).

- Av de traditionellt utredda barnen hade 21 % vid något tillfälle under treårsperioden varit placerade utanför det egna hemmet. Det gällde för dubbelt så många (42 %) av familjerådslagsbarnen.
- Omkring 3 % av de traditionellt utredda barnen och 22 % av familjerådslagsbarnen hade placerats hos släktingar. Tre av fyra barn som placerades i släktinghem efter den ursprungliga utredningen, omplacerades till familjehem eller institution.

Denna undersökning har kritiserats, även av forskarna själva, för stora validitetsproblem. Jämförelse mellan två utredningsmetoder och mätning av barns situation efter tre år skapar problem med relevanta variabler. (Heino et al. 2003; Sundell 2002.)

Sundells och Hæggmans forskning tog också fasta på implementeringsproblematik och visade att det största hindret för användande av familjerådslag var socialarbetarens attityder. I alla kommuner, med undantag av Söderhamns kommun, hade familjerådslaget uppfattats som en metod bland andra och användningen hade varit liten. I Söderhamn hade familjerådslagsprojektet inneburit ett nytt förhållningssätt för bemötande av utsatta familjer över lag. Om inte implementering av familjerådslag åtföljs av attitydförändring är det troligt att familjerådslag kommer att betraktas som en metod bland andra, vilket kan leda till att den kommer i skymundan för andra mera vedertagna arbetssätt, sammanfattar forskarna. (Sundell & Hæggmans 1999, 199.)

Sveinung Horverak (2006) har i sin doktorsavhandling intervjuat 20 norska och danska ungdomar i ålder 12 till 21 år om deras upplevelser av familjerådslaget. Han har sammanfattat forskningsresultaten i tio teser om ungdomars upplevelser av familjerådslag (se kapitel 5.1.3). Han grupperade ungdomarna enligt deras upplevelser i fyra kategorier; de sårede, de skuffede, de fornöyde och de kjempefornöyde. *De sårade* (5 personer) upplevde familjerådslagsmötet sårande, de hade blivit utsatta för kränkande uttalanden av nätverket och myndigheterna och de ansåg att familjerådslaget varit resultatlöst. *De besvikna* (5 personer) upplevde att familjerådslaget hade varit en bra arbetsmodell men de var besvikna över att främst myndigheterna inte hade förverkliga sina åtaganden som inskrivits i handlingsplanen. De upplevde att de hade önskat hjälp som de inte hade fått. *De nöjda* (3 personer) upplevde att

familjerådslaget hade lett till att deras situation hade förändrats enligt deras egna önskemål. Speciellt nöjda var de över att de själva hade fått besluta om handlingsplanens innehåll. *De mycket nöjda* (7 personer) var nöjda över familjerådslaget som arbetsmodell och med handlingsplanens förverkligande. De upplevde att deras självförtroende hade stärkts och att de hade fått bättre relationer till sitt privata nätverk. Horverak drar följande slutsatser: Ju mera makt ungdomarna ges i början av familjerådslagsprocessen desto mer ansvar tar de för förändringsarbetet. Ju större medbestämmande ungdomarna har desto mera engagerar sig de vuxna, speciellt föräldrarna, i samarbetet. För att ungdomarna skall kunna fungera som subjekt som definierar sin situation och tar ansvar för förändringar behöver de en vuxen som fungerar som stödperson och inte enbart för barnets talan. (Horverak 2006 147 – 154, 187)

Astrid Strandbu (2007b) har i sin doktorsavhandling undersökt barns delaktighet och barnperspektivet i familjerådslag och hur man hanterar spänningsfältet mellan barnets rätt till delaktighet och barnets rätt till beskydd när familjerådslag används som beslutsfattningsmodell i barnskyddet. Hon har i Norge följt med 7 familjerådsmöten som berört 9 barn i ålder 8 till 16 år. Efter familjerådslagsmötena har hon intervjuat 23 barn och vuxna som deltagit i dessa möten. Hon kunde konstatera att det var klara barriärer för inkludering av barns perspektiv under familjerådslagsmötet. Yngre barn fick för lite information, de hade svårt att skapa sig en åsikt i ärendet och fick sällan uttala sig. De äldre barnen kände sig hjälplösa då det uppstod intressemotsättningar mellan vuxna och barn i diskussionerna. Forskarens slutsats blir att familjerådslag kan vara lika exkluderande för barn som andra metoder är och därför bör modellen vidareutvecklas för att barnets rätt till delaktighet skall kunna tryggas. Det behövs strukturer i modellen som säkrar barnets position och precisering av delaktighetsbegreppets innebörd. Samordnarens och medhjälparens roller framhävs i sammanhanget. Strandbu efterlyser också större kunskap hos vuxna om barnets rätt till delaktighet.

4.3. NORDISKT FORSKNINGSPROJEKT 2001 -2007

De nordiska familjerådslagsprojektens ledare och forskare har samarbetat sedan år 2000 då den första Nordiska Familjerådslagskonferensen hölls i Botkyrka i Sverige, med temat ”Vad har vi lärt – hur vill vi gå vidare”? Under konferensen diskuterades erfarenheter av de första familjerådslagsprojekten i Norden. De nationella erfarenheterna sammanfattades i en rapport; ”*Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning*” (Erkers & Nyberg 2001) och

utgående från erfarenheterna av familjerådslag i Norden utarbetades en handbok i familjerådslag (Heino 2001) som vägleder socialarbetare i familjerådslagens metodik. Under konferensen initierades idén om ett gemensamt nordiskt forskningsprojekt om familjerådslag.

Nordiska ministerrådet beviljade år 2002 finansiering för projektet: "Familjerådslag – vad innebär den nya metoden inom socialt arbete i nordiska länder". Projektets syfte var att samla in och analysera de erfarenheter man hade fått av familjerådslag i barnskyddsarbetet. Projektgruppens medlemmar representerade sakkännedom i forskning, undervisning och praxis i respektive land. Stakes ansvarade för projektets organisering, med Tarja Heino som projektledare. De nationella erfarenheterna sammanställdes i "kunskapsbaser" (Heino et al. 2002; Nyberg 2002; Schjelderup & Omre 2002; Faureholm 2002) och i en sammordisk publikation, "*Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner*" (Heino et al 2003, 68). Den andra Nordiska Familjerådslagskonferensen, i Köpenhamn 2002, fokuserade på dessa nordiska erfarenheter av familjerådslag inom barnskyddsarbetet. Konferensen material sammanställdes i en rapport, "*Demokratisering af det sociale arbejde med familier* (Faureholm & Pedersen 2002).

Det nordiska forskningsprojektets andra del; Family Group Conference from a Child Perspective 2004-2006, fokuserar på familjerådslaget ur barnets perspektiv, genom att i en uppföljningsstudie som sträcker sig över tre år undersöka barns och ungas upplevelser av delaktighet under familjerådslagsprocessen. De centrala frågeställningarna är: Är familjerådslag faktiskt ett barncentrerat arbetssätt? Tryggar familjerådslag barnets bästa också ur barnets synvinkel? Nationella forskningsrapporter har sammanställts i Danmark (Mortensen 2007), i Sverige (Åkerlund 2006), på Island (Árnadóttir 2006), i Finland (Reinikainen 2007) och i Norge (Schjelderup & Omre, opublicerad) och skall sammanföras i en gemensam rapport under ledning av Tarja Heino på Stakes.

Resultaten visar att medhjälparens roll är av avgörande betydelse för barnens upplevelser av delaktighet (Reinikainen, 2007; Falck 2006; Mortensen 2007; Åkerlund 2007). Samtidigt visar undersökningar att rådslagsmötena ger ungdomar svängrum och möjligheter att ställa sig i centrum för uppmärksamheten. Ungdomarna verkar vara mindre desillusionerade efter familjerådslagsmötet där de varit delaktiga i uppgörandet av handlingsplanen. (Åkerlund 2007.)

Ett centralt rön är att atmosfären under mötena och graden av dialog i samtalen var avgörande för barnets upplevelse av delaktighet. Om barnet upplevde att föräldrarna visade sin glädje över barnets existens och att tjänstemännen visade att de ansåg barnet vara en viktig person i processen, samtidigt som de yttre förhållandena, atmosfären och dialogen var uppmuntrande och omhändertagande, upplevde sig barnet delaktigt i familjerådslaget. Alla aktörer i familjerådslaget påverkade stämningen under processen. I början av processen är tjänstemännens attityder och förhållningssätt avgörande, under den enskilda överläggningen skapar familjen och nätverket stämmningsramarna och i det skede som planen presenteras för myndigheterna är tjänstemännens förhållningssätt centralt. Samordnarens roll som "facilitator" under processen lyfts fram som en avgörande faktor för att barnperspektivet skall bibehållas. (Reinikainen 2007, 19-20.)

Den tredje Nordiska Familjerådslagskonferensen ordnades i Helsingfors 2004. Temat var, förutom att rapportera om aktuell forskning i Norden, att diskutera vilken plats familjerådslaget har i strömningarna inom socialt arbete och nätverksarbete. Barnperspektivet och kritisk reflektion var centrala teman under konferensen. Cecilie Omre och Liv Schjelderup redogjorde för familjerådslagets utveckling i Australien. Deras erfarenheter var att familjerådslagsmodellen inte omfattar ett barnperspektiv i den utformning den utövas i Australien. Yngre barn är inte närvarande, barnen upplever att de inte blir hörda, de vuxna anser ofta att barnen inte behöver ha någon talan och barnet saknar medhjälpare under familjerådslaget. (Omre & Schjelderup 2004, 8 – 18.) Konferensen bakgrundsmaterial finns samlat elektroniskt, "Kolmas pohjoismainen läheisneuvonpitolakonferenssi Suomessa 27 - 28.8.2004" (<http://info.stakes.fi/laheisneuvonpito/FI/Kirjallisuus/esitykset.htm>).

2006 hölls den fjärde Nordiska Familjerådslagskonferensen, denna gång i Stavanger, i Norge. Forskare och övriga intresserade från Norden, England, Nederländerna och Nya Zeeland presenterade familjerådslagets utveckling i respektive land och diskussionerna rörde sig om hur empowerment och ny praxis förstås av socialarbetare och politiker. Hur omsätts modern barndompsykologi och begreppet resiliens, barnets rättigheter och familjens rätt till integritet i praktiken; var frågor som diskuterades under konferensen. Även detta år sammanställdes materialet från konferensen i en skrift; "Veivisere for et fremtidig barnevern. Familjeråd og barn i moderne barnevern" (Schjelderup & Omre, 2007). Den femte Nordiska konferensen

hålls i Botkyrka i Sverige 2008 och fokuserar på familjerådslagsmodellens användning i minoritetsfamiljer och i socialt arbete inom olika sektorer.

5. TVÅ CENTRALA BEGREPP INOM FAMILJERÅDSLAG

Grundtanken med familjerådslag är att barnet med sin familj, med stöd av släktingar och vänner, tillsammans med myndigheterna i en demokratisk dialog hittar lösningar på barnets problematiska situation som föranlett klientskap i barnskyddet. Familjerådslag bygger på tanken om en aktiv och kompetent brukare som genom familjerådslagsprocessens bemyndigande verkan (empowerment) har möjligheter att hitta goda lösningar i svåra livssituationer.

Flera forskare, bland andra Lars Uggerhøj (1997, 223), har efterlyst ett mera likvärdigt samarbete och dialog mellan socialarbetare och klienter. Han konstaterar att klienterna har många goda idéer om hur det sociala arbetet borde förändras, som borde utnyttjas. Han säger: ”Gör klienterna till medproducenter av det sociala arbetet”, vilket innebär en uppmaning till ett empowerment på flera nivåer. (Faureholm & Brønholt 2005, 47.)

Det ena centrala tema i min forskning är brukarens position i barnskyddet. Begreppet brukare dryftades i fokusgrupperna och på grund av att ordet brukare upplevdes främmande kom vi överens om att använda orden brukare och klient parallellt och ge dem samma innebörd, även om alla begrepp har sina begränsningar som man bör vara medveten om och val av begrepp kan ge signaler om vad man önskar betona i samarbetsrelationen. Ordet klient kan ses som en önskan att tydliggöra relationen mellan en professionell och en hjälpsökande person som är beroende av de professionella. Brukarbegreppet kan framhäva intentionen att ge brukaren inflytande och makt i relationen. Speciellt i barnskyddsarbetet, där möjligheten att utöva makt är stor, kan det vara viktigt att använda brukarbegreppet som ett slags ”motmakt” och som en påminnelse om att låta brukarna få så stort inflytande som möjligt i ärenden som berör deras egna liv. (Sandbæk 2001, 22-23.)

Det andra centrala begreppet i avhandlingen är empowerment, som ofta upplevs som något positivt och eftersträvansvärt i socialt arbete (Forsberg & Starrin 1997). En entydig översättning till svenska finns inte, men jag har valt att använda det engelskspråkiga ordet parallellt med bemyndigande, som är en av många svenskspråkiga översättningar. I Norge talar man om myndiggøring (Sandbæk & Tveiten 1996), i Danmark har man översatt begreppet till selvoppreisning (Faureholm 1996), medan man i Sverige har använt begreppen mobilisering,

bemyndigande, sätta i stånd, ge makt åt (bl.a. Forsberg & Starrin 1997; Andersson & Bjerkman 1992). På flera håll har det engelska ordet fortfarande övertaget.

Inledningsvis diskuteras begreppen brukare och brukarperspektiv i barnskyddet. Brukarens möjligheter till medverkan och inflytande i barnskyddsprocessen påverkar hennes upplevelse av bemyndigande. Detta resonemang ligger till grund för diskussionen om det andra centrala begreppet i familjerådslagsdiskursen, nämligen empowerment. Under familjerådslagsprocessen är empowerment både målet och medlet för alla deltagare, inklusive socialarbetaren.

5.1. BRUKARPERSPEKTIV

Flera argument talar för ökad brukarmedverkan i socialt arbete. *Maktutjämnigt* bygger på antagandet att myndigheterna har för stor makt över brukarna. Tack vare ökad brukardelaktighet råder man bot på den antagna maktobalansen. Det andra argumentet för brukarmedverkan är *serviceanpassning*. Målet är att man i verksamheten bättre skall ta i beaktande brukarnas önskemål och behov och på så vis utveckla servicen att bättre motsvara brukarnas förväntningar. (Dahlberg & Vedung 2001, 43-65.)

I modernt socialt arbete i poängteras brukarens roll i klientprocessen. Socialarbetarna upplever att brukarmedverkan är intressant och viktigt, men brukarmedverkan leder inte alltid till konkreta insatser. Printz och Ljunggren (2005, 15) frågar sig om det kunde bero på att klientens roll fortfarande är oklar. Är klienterna mottagare av tjänster eller är de utsatta för kontroll och myndighetsutövning? Printz (2003, 15-16) har definierat brukarmedverkan och brukarinflytande enligt brukarens påverkningsgrad. *Brukarmedverkan* innebär, enligt Printz, att brukaren är delaktig i mindre beslut medan att påverkningsmöjligheterna i större sammanhang är små. Med *brukarinflytande* avser han brukarens möjlighet att påverka de offentliga tjänsternas innehåll. Då verksamheten grundar sig på de behov brukaren definierat talar man om ett ”nerifrån – upp” inflytande. Vid ett ”uppifrån – ner” inflytande är verksamhetens behov i centrum. För att kunna tala om brukarinflytande förutsätts att brukarens aktivitet påverkar processen. (a.a.)

En grundförutsättning för att socialt arbete utgående från ett brukarperspektiv skall kunna utföras är att myndigheter och klienter möts i dialog. Dialog innebär i detta sammanhang att alla parter har möjligheter att uttrycka sig utgående från sina ideologier och föreställningar och

att klientens berättelse om sin tillvaro tas på allvar och är jämställd med andra uppfattningar då stödinsatser skall definieras. (Mönkkönen 1996, 63.)

5.1.1. BARNPERSPEKTIV

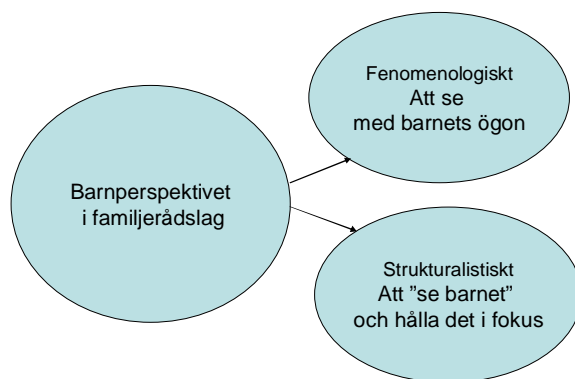
Sven Hessle (1997, 255) förutspår att den största utmaningen under 2000-talet i socialarbetet inom barnskyddet kommer att vara att utveckla metoder som skapar möjligheter för barn att aktivt delta i barnskyddsutredningar. Hessle påpekar att utgångspunkten för ett dialogiskt socialarbete grundar sig i ontologiska, epistemologiska och paradigmatiska värden. Det avgörande i kontakten mellan socialarbetaren och barnet är hur socialarbetaren uppfattar barnet och hur hon bemöter det (t.ex. Hurtig 2006; Pohjola 1993; Heino 1997). Likväl som det har skett en förskjutning från ett paternalistiskt synsätt i socialarbete mot ett empowermenttänkande, har det på 1960-1970-talet börjat ske en förskjutning från en traditionell syn på barnet som en sårbar och beroende individ till en uppfattning om barnet som en kompetent och aktiv individ som fungerar i sitt sammanhang (t.ex. Sommer 2005; Alanen 2005).

Tidigare barnforskningen har i påfallande liten grad ansett barnet vara en brukbar informant om sin egen situation. Kunskap om barnets situation har främst skapats utgående från föräldrars, lärares, dagvårdspersonals, socialarbetares och andra professionellas uppfattningar.(Andersson & Hollander 1996.) Även barnskyddets arbetsmetoder har främst byggts på samtal med vuxna och barnets roll har varit marginell (Möller 2005, 85).

Barnskyddsarbetet har kritiserats för att barnet är osynligt i barnskyddsprocesser, men det stora utbudet av metoder i bemötande av barn visar att situationen håller på att förändras. (Forsberg et al. 2006; Schjelderup et al. 2005.) Arbete utgående från ett barndomsperspektiv har fått fotfäste i socialt arbete och det finns intresse för att utveckla barnskyddsarbetet mot en barninkluderande riktning (a.a.). Den nya metodutvecklingen tar fasta på barnets rätt att bli hört och sett i barnskyddsarbetet (bl.a. Muukkonen & Tulensalo 2004; Schjelderup et al. 2005; Reinikainen 2007; Heino 2006; Satka et al.2005) och barnets synlighet i tjänstemännens dokumentering uppmärksammas (bl.a. Heino 1997; Kääriäinen 2003).

Barns rättigheter, behov, kompetens och delaktighet är begrepp som hänger samman. Alla är viktiga för att förstå barns position i barnskyddet. Barnperspektivet utgående från barnet, är det barnet ser, hör, upplever och känner; med andra ord det som är barnets verklighet. Det gäller

att gå in i barnets värld och försöka se den med barnets ögon (Mortensen 2007, 77). Barnperspektivet innebär också att vuxna ser barnet med de behov det har och i den kontext det befinner sig, inte minst i familjen (a.a. 78).

(Mortensen 2007, 29)

En tolkning av barnperspektivet är att utgå ifrån samhällets barnperspektiv och den kunskap man som vuxen har att handla och tänka utgående från ett barnperspektiv. Samhällets perspektiv uttrycks till exempel i FN:s Barnkonvention och i övrig lagstiftning. Barnets deltagande och barnens rätt att bli hört är en grundläggande rättighet som stöds av lag och internationella avtal. Trots detta är barnets rättigheter ofta begränsade, även inom barnskyddsarbetet (Heino 2005, 195–200).

Dion Sommer, professor i utvecklingspsykologi vid Århus universitet, forskar i barns uppväxtförhållanden i det moderna samhället. Han kritiserar utvecklingspsykologin för att inte se barnet i den kontext det befinner sig fast forskning visar att barn är kompetenta varelser som orienterar sig i den kultur och omgivning de lever i. Barn är individer som fungerar i växelverkan med sin miljö på många nivåer. Sommer att förespråka en barndompsykologisk ansats istället för en barnpsykologisk ansats då man söker efter ett barnperspektiv. (Sommer 2005, 247- 248.)

I den moderna barndomsforskningen poängteras betydelsen av att uppmärksamma barnets olikheter och undvika generaliserade uppfattningar om barn och deras problematik. Generella interventioner når inte barnets verklighet. (Juhila et al. 2002, 81-89)

Sommer (2005) illustrerar paradigmskiftet från ett barnpsykologiskt tänkande till ett barndomspsykologiskt tänkesätt i en tabell.

Från barnpsykologi	Till barndomspsykologi
Stora allmänna teorier	Miniteorier. Partiella teorier
Universell kunskap	Kulturellt och historiskt bunden kunskap som hela tiden måste uppdateras
Kunskaps-teologi	Relativ, icke ändamålsbestämd kunskap
Experters neutralitet	Professionella röster i tiden
Familjecentrering	Nätverksrelationer
Moderscentrering	Barnets flerpersionella värld
Det bräckliga barnet	Det relativt resilienta barnet
Det inkompetenta barnet	Det relativt kompetenta barnet
Stadieutveckling	Utveckling av personlig, social och kulturell kompetens
Socialisation	Barnet som aktiv aktör
Stimulering och inläring	Uppsökande av information och aktivt lärande

Bild: Centrala skillnader mellan barnpsykologi och barndomspsykologi (Sommer 2005, 244)

Sommer frågar sig hur en vuxen skall kunna inta ett heltäckande barnperspektiv då barnets verklighet består av så många av varandra beroende kontexter. Ett steg närmare barnperspektivet anser han att man kommer då vuxna i de olika kontexterna möter barnet i dialog, där barnet kan delge den vuxna sin syn på verkligheten och den vuxna svarar på det genom att delge sitt vuxenperspektiv på barnets verklighet. (a.a. 247-248.) Sommers resonemang överensstämmer med familjerådslagets grundtanke om att flera personer ur barnets olika kontexter, genom att samlas och delge familjerådslaget sin syn på barnets situation, stöder barnperspektivet i arbetsprocessen.

Uppfattningen om barn som aktiva aktörer i en samhällelig kontext inspirerade socialarbetare i Norden att under 1980-talet utveckla nätverksmetoder i barnskyddsarbetet (se bl.a. Klefbeck et al. 1995; Seikkula 1994; Andresen 2002). Bronfenbrenners socialekologiska utvecklingsmodell

som inte kräver kommentarer utan uttrycker en uttömmande åsikt om ämnet, och dialogiska dialoger som strävar efter att utgående från olika yttranden skapa ny kontextuellt avhängig kunskap. (Seikkula 1994, 153 – 156.) Mångstämmigheten (bl.a. Arnkild & Eriksson 1999, 72-106) leder till nya innovativa lösningar utgående från barnets behov.

I Norden utvecklades familjerådslaget som arbetsmodell främst i de arbetsgrupper som tidigare hade arbetat med dialogiska nätverksmetoder (Heino et al. 2003, 27). I familjerådslag utgår man ifrån att barnets välmående är beroende av resurser och risker i barnets familj (*mikronivån*), i barnets personliga nätverk (*mesonivån*), av socialarbetarnas och de övriga myndigheternas inställningar och resurser (*exonivån*) och av den lagstiftning samt de kulturella och politiska värderingar som styr myndigheternas verksamhet i samhället (*makronivå*) (Reinikainen 2007, 16).

5.1.2. BARN OCH FÖRÄLDRAPERSPEKTIV

Barn och föräldrar upplever ofta att de inte har tillräcklig vetskap om myndigheternas oro eller om orsakerna till interventioner. Barnskyddets klienter upplever sig dåligt informerade om sina lagliga rättigheter och föräldrar upplever ofta att besluten är fattade redan innan de tillfrågas. (Sundell & Egelund 2001, 95 – 110.) Barnens delaktighet i barnskyddsarbetet har varit överraskande liten. Under 1990-talet blev enbart hälften av barnen kontaktade av socialarbetaren i utredningsärenden angående dem själva. En utveckling har dock skett. År 1990 hade enbart 23 % av barnen kontaktas i barnskyddsutredningarna medan 53 % av barnen kontaktades år 1996 och år 1997 blev omkring 80 % av barnen kontaktade av socialarbetaren, ibland enbart per telefon.(a.a.)

I familjecentrerat arbete är den förhärskande ideologin att den biologiska familjen utgör den bästa uppväxtmiljön för barnet och att föräldrarna handlar till barnets fördel. Föräldrarnas tolkningar av barnets situation tillskrivs större relevans än barnets egna uttalanden.(Pohjola 1999, 112 – 114.) Det är föräldrar, främst mödrar, som redogör för barns situation för socialarbetaren. I det familjecentrerade traditionella barnskyddsarbetet är öppenvårdens stödåtgärder riktade till familjen genom att stöda föräldrarna och det har tagits för givet att barnets situation förbättras då föräldrarna får stöd. (bl.a. Sandbæk 2000; Reinikainen 2007; Heino 1997; Saurama 2002.) Socialarbetarna har barnet i fokus när de beskriver sin oro för barnet, men den direkta kontakten sker främst med föräldrarna. Barnet ses i första hand som en

familjemedlem och barnets situation utvärderas i kontakten med de vuxna. Barnets rättigheter inskränks till rätten att höra till familjen och i form av stöd till föräldrarna (Hurtig 2006). Barnet nämns i socialarbetarnas anteckningar som ett tema för diskussioner förda mellan socialarbetare och föräldrar, men barnens känslor, livssituationer och behov kommer inte fram i dessa dokument. Tarja Heino påpekar emellertid att ett barnperspektiv inte är omöjligt i familjecentrerat barnskyddsarbete om socialarbetaren utgår från ett resursperspektiv där familjens resurser stöds till förmån för barnet och socialarbetaren kontrollerar att barnets situation förbättras genom dessa insatser. (Heino 1997.)

Barnperspektivet hotas inte enbart av myndigheternas vuxenperspektiv utan även föräldrar och övriga vuxna i barnets privata nätverk har en tendens att åsidosätta barnet och dess åsikter (Reinikainen 2007, 17).

Även om det är föräldrar som i första hand fungerar som informanter i barnskyddsarbetet upplever inte föräldrar alltid att de är delaktiga i barnskyddsarbetet. Psykologiska förklaringsmodeller som betonar att barns kontakt med föräldrar, främst mödrar, har den största betydelsen för barnets utveckling, kan leda till att socialarbetare och övriga professionella ser föräldrarna som en del av barnets problem och därför inte vill ge dem möjlighet att vara aktivt delaktiga i utrednings och beslutsfattningsprocessen. (Sandbæk 2000, 102.) Många föräldrar kämpar med sina egna problem, men det behöver inte innebära att de avsäger sig ansvaret för sina barn. Föräldrar inser ofta relationen mellan sina egna problem och barnets svårigheter och vill vara med och förbättra situationen för barnen. Föräldrar försöker få socialarbetare att se barnet på ett nyanserat sätt och kan komma med förslag på åtgärder som kan hjälpa barnet. De beskriver barnets barndom och delar med sig av sina erfarenheter av lyckade lösningar på problem. Ofta upplever föräldrar att de trots sina goda intentioner blir skuldbelagda och bemötta med anklagelser från socialarbetarna. Deras förslag på lösningar blir inte tagna på allvar och om socialarbetaren och föräldern är oeniga tar socialarbetaren inte notis om föräldrarnas åsikter, vilket kan bero på den traditionella synen på den professionella kunskapens överlägsenhet i relation till livserfarenheter. (a.a.107 – 109.) Det föräldrarna uppskattar mest i kontakten med barnskyddet är att bli respekterade som föräldrar. Då föräldrarna och myndigheterna tillsammans utformar planer och beslutar om interventioner nås de bästa resultaten för barnen.(a.a. 110.) Därför är det viktigt att både barn och föräldrar uppfattas som brukare i barnskyddsarbetet (Slettebø 2003, 5).

Rasmusson (2006, 27) påvisar att det förekommer en ”familjediskurs” och en ”barnperspektivdiskurs” i forskning om barns delaktighet i barnavårdsutredningar. Hon hänvisar till Harry Shier, som har formulerat en modell som ger strukturer för olika nivåer av delaktighet. Modellen baseras på fem nivåer av delaktighet och visar på olika förhållningssätt till barns delaktighet i beslutsprocesser. Familjerådslagsmodellen möjliggör att barnet är delaktigt i planering och beslutsfattning på alla nivåer i Shiers delaktighetsmodell. Delaktighetsmodellen inkluderar de vuxnas ansvarstagande. Barnen lämnas inte ensamma med beslut, utan beslut fattas alltid i samråd med vuxna.(a.a.)

Shiers (i Rasmusson 2006, 27 - 31) delaktighetsmodell:

1. *Vuxna lyssnar på barn.* Barnet får uttala sig och de vuxna lyssnar. En föreställning är att barnen inte önskar delta i beslutsfattande utan överlåter det till de vuxna. Forskning visar däremot att många barn önskar få mera att säga till om.
2. *Barn får stöd i att uttrycka sina åsikter.* Det finns många orsaker till att barn inte uttrycker sina åsikter, blyghet och dåliga erfarenheter med mera. För att barn skall uttrycka sina åsikter måste de vuxna stöda dem till att våga göra det. Skillnaden mellan nivå ett och två är att vuxna på nivå två aktivt uppmuntrar barnet att uttrycka sig.
3. *Hänsyn tas till barnets åsikter.* På denna nivå tas barnets åsikter på allvar, men det betyder inte att beslut fattas i enlighet med barnets önskemål. De vuxna förklarar för barnet hur och varför ett beslut fattas.
4. *Barn är delaktiga i beslutsprocessen.* Här har barnets roll ändrats från konsultation till aktivt deltagande i beslutsfattandet. Skillnaden mellan nivå tre och fyra är att man på nivå tre frågar vad barnet tycker och tar med det i planeringen. På nivå fyra möts barn och vuxna och planerar och fattar beslut tillsammans.
5. *Barn delar makt och ansvar vid beslutsfattandet.* Det finns en liten skillnad mellan nivå fyra och fem. Barn är aktiva i processen kring beslutsfattandet på nivå fyra men deras makt att påverka besluten kan vara begränsad. På nivå fem delas även makten mellan vuxna och barn.

5.1.3. BRUKARPERSPEKTIV OCH DELAKTIGHET I FAMILJERÅDSLAG

Familjerådslaget upplevs som en radikal utmaning i barnskyddsarbetet i och med att beslutandemakten och rätten att definiera problem delegeras från socialarbetaren till klienten i

sitt nätverk. I detta avseende är familjerådslag ett mera demokratiskt sätt att arbeta på än det traditionella barnskyddsarbetet är. (Reinikainen 2007, 13.) I familjerådslagsprocessen finns olika stödåtgärder inbyggda för att barnets och familjens rätt till delaktighet skall tryggas. Då familjerådslagsmodellen utvecklades i Norden var målsättningen att utarbeta en arbetsmodell som garanterar att barnets delaktighet under hela processen; ”*i modellens struktur finns inbyggt att barnets behov och åsikter kommer fram och strukturen säkerställer att barnets perspektiv hålls i fokus*” (Heino 2002, 82).

Till en början var vuxenperspektivet förhärskande i familjerådslagsprocesserna. De vuxna bestämde vilka som skulle inbjudas till rådslaget, myndigheternas sammandrag och frågor var fokuserade på de vuxnas problem och barnets stödperson glömdes ibland bort. Då dessa brister observerades fokuserade socialarbetarna på barnets position och man konstaterade att barnet blir åsidosatt om inte speciella åtgärder vidtas för att förhindra detta. Men då barnets position lades i fokus upplevde socialarbetarna att föräldrarna riskerade bli åsidosatta. Man konstaterade att föräldrarnas behov av hjälp måste beaktas i familjerådslaget och att familjen som helhet bör stödas. Brukarperspektivet i familjerådslag innebär att barnperspektivet skall bibehållas under hela arbetsprocessen som skall fungera som en metod för att stöda föräldraskapet. Stödet till föräldrarna skall inriktas så att oron för barnet minskar. (Heino 2002, 84-85.) När barnet är i centrum och får uttrycka sin oro och definiera problemen ur sin synvinkel kan det ha en avgörande inverkan på föräldrarnas fortsatta förhållningssätt till barnet. Barnperspektivet kan således gagna både föräldrar och barn. (Bardy 2004, 197.)

Under ett nationellt familjerådslagsseminarium hösten 2002 i Helsingfors diskuterade socialarbetare och samordnare olika möjligheter att förstärka barnets position i familjerådslaget (Reinikainen 2003, 46-47; Reinikainen 2007, 16). Konkreta anvisningar för familjerådslagets aktörer, speciellt för samordnaren och barnets medhjälpare, utformades för att hjälpa aktörerna att bibehålla barnperspektivet under familjerådslagsprocessen (Hänninen 2005, 18-21; Heino et al. 2003, 47- 48). I familjerådslag är målsättningen att barnperspektiven; både barnets eget perspektiv och det barnperspektiv som handlar om vuxnas perspektiv på barnet utgående ifrån sina vuxenpositioner, skall kunna synliggöras (Mortensen 2007, 77-78).

Andersson & Bjerkman (1999) har undersökt de första familjerådslagen i Sverige utgående från barnens delaktighet. I resultaten framkom att omkring hälften av familjerådslagen förverkligades utgående från ett barnperspektiv, en fjärdedel delvis utgående från ett

barnperspektiv och en fjärdedel förverkligades utan barnperspektiv. Avsaknaden av barnperspektiv förklaras med att barnen inte var närvarande under familjerådslaget eller att barnen var besvikna efter familjerådslaget.

Senare har framkommit att barnen ofta är närvarande under familjerådslagsmötet; ju äldre barnet är desto oftare är det närvarande. (Sundell & Hægmann 1999; Morthorst & Hansen 2002 i Strandbu 2007a, 252 .) Närvaron i sig säger ingenting om delaktigheten och barnets ålder är en mindre viktig faktor för att realisera barns delaktighet än ramarna som uppgörs av socialarbetarna och det privata nätverket (Horverak 2007).

Barnperspektiv inte kan byggas upp av enbart en struktur. Att förverkliga ett barnperspektiv förutsätter, utöver strukturella möjligheter, att varje deltagare, såväl tjänstemän som deltagare ur det privata nätverket, har vilja och förmåga att skapa kontakt med barnet. Ett av de största hoten för barnets medverkan är att den tjänsteman som uttalar sig i barnets ärende inte känner, eller ibland inte ens känner till barnet och dess livssituation. Reinikainen (2007) frågar sig hur en tjänsteman som inte har mött barnet personligen kan skriva utlåtanden om barnets upplevelser och livssituation. Det ter sig omöjligt, men görs tyvärr och uppfattas av barn och ungdomar som ytterst kränkande. Reinikainen förfäras också över en del tjänstemäns förnedrande ordval då de uttalar sig om barnet under familjerådslagen. Hon spekulerar i hur olika metoder kunde stöda socialarbetare och andra tjänstemän att inta ett resurs- och lösningsfokuserat perspektiv i uttalanden och dokumentation. (Reinikainen 2007, 122.)

Socialarbetarens attityder är avgörande för processen. Då socialarbetaren känner barnet kan hon i sammandrag och i vinklingen av frågorna till nätverket inta ett resurs- och lösningsfokuserat perspektiv där barnets starka och svaga sidor förs fram och frågorna leder in nätverket på kreativa, lösningsinriktade dialoger. Under informationskedet kan socialarbetaren med sitt förhållningssätt stärka barnets upplevelse av delaktighet. Då planen skall godkännas, kompletteras eller förkastas, är socialarbetarens förhållningssätt och förmåga till dialog av avgörande betydelse för barnets känsla av delaktighet. Dialog innebär i detta sammanhang att socialarbetaren intar en dialogisk orientering där växelverkan mellan klienten och socialarbetaren leder till en delad förståelse (Mönkkönen 1996, 63). Socialarbetarens värderingar, attityder och föreställningar om barn och barndom, samt hennes samarbetsförmåga och sensitivitet påverkar hela arbetsprocessen.

Barnets medhjälpare har betydelse för barnets känsla av delaktighet. Medhjälparens uppgift är att hjälpa barnet att identifiera sin roll som kompetent aktör och att reflektera över det som sker och sägs under processen. Medhjälparen skall förutom att bereda möjligheter för barnets delaktighet även ansvara för att barnet inte blir utsatt eller känner sig kränkt av de övriga deltagarna. Ofta upplever medhjälparen sin roll besvärlig i de konfliktfyllda situationerna under familjerådslaget, vilket kan leda till att medhjälparen ser som sin viktigaste roll att skydda barnet från obehagliga påhopp, vilket i sin tur kan leda till att barnets delaktighet blir lidande. Familjerådslaget bör därför utvecklas med fokus på barnets delaktighet och medhjälparens roll (Strandbu 2007a, 259).

Barnets delaktighet i familjerådslag kan beskrivas i fyra punkter (a.a. 253):

1. Barnet får information om de ärenden det skall involveras i för att det skall ha en möjlighet att reflektera och bilda sig sin egen uppfattning och ståndpunkt. Medhjälparen hjälper barnet att förstå informationen.
2. Barnet ges möjligheter att uttrycka sina åsikter. Medhjälparen hjälper barnet att bli hört och för vid behov barnets talan.
3. Barnets åsikter är likvärdiga med de vuxnas åsikter och tas på allvar.
4. Barnet blir kontinuerligt under processens gång informerat och hört på ett för barnet fungerande sätt.

I Norden har barnets medhjälpare varit en person tillhörande den utvidgade familjen som barnet känt tilltro till. Den tidigare relationen har uppfattats som en resurs för barnet. Nu har medhjälparens utmanande uppgift föranlett främst samordnare att tänka om och öppna möjligheter för andra typer av medhjälpare för barnet (Hänninen 2007.) I Storbritannien utbildas neutrala medhjälpare till stöd för barnen i familjerådslag (Strandbu 2007a, 258.) 29 av 35 barn som blev tillfrågade om de önskar ha en utomstående medhjälpare eller en medhjälpare från det egna nätverket med på familjerådslaget, föredrog en utomstående medhjälpare. Barnens upplevelser av delaktighet var också större i den grupp där medhjälparen hade varit en utomstående person. Barnet litade på den utomstående medhjälparens möjligheter att föra barnets talan även i situationer där barnet hade valt att inte själv delta under mötet utan låta sig representeras av medhjälparen.(a.a)

Barnets upplevelser av delaktighet stärks även av den utvidgade familjens närvaro. Barn och unga upplever det speciellt värdefullt att närstående personer kommer till mötet och visar att de bryr sig om och ställer upp då barnet och familjen har det besvärligt. De flesta barn uttrycker sin förvåning över de positiva utsagor de fått av deltagarna angående sina färdigheter och sin personlighet. Barn och ungdomar värdesätter den emotionella aspekten på familjerådslaget högre än den konkreta hjälp som formuleras i handlingsplanerna. (bl.a. Horverak, 2006; Reinikainen 2007.)

Horverak har sammanställt 10 teser om ungdomars upplevelser av delaktighet i familjerådslag utgående från 20 temaintervjuer med ungdomar som deltagit i familjerådslag (se kapitel 4.2). Han har analyserat deras upplevelser av makt och maktlöshet, den terapeutiska effekten av familjerådslag, upplevelser av konflikt som egendom och det offentligas ansvar samt ungdomarnas upplevelse av integritet.

1. *Desto med inflytande som ges ungdomarna tidigt i beslutsfattningsprocessen, desto mera ansvar tar ungdomarna för att förändring skall ske.* De ungdomar som var välinformerade och deltog i planeringen av familjerådslaget, upplevde familjerådslaget som en bemyndigande process. Ungdomarna tog ansvar för att förverkliga sin del av planen.
2. *Desto mera ungdomarna deltar desto mera involverar sig även de vuxna som deltar i familjerådslaget, främst föräldrarna.* De ungdomar som upplevde sig delaktiga i sin process genomförde de överenskomna förändringsförslagen omsorgsfullt vilket ledde till bättre relationen till de närstående vuxna.
3. *För att ungdomar skall kunna få inflytande i familjerådslaget behöver de en medhjälpare.* Undersökningen visade att ungdomarna hade både önskan och viljan att förbättra sin situation. Men de var beroende av att de vuxna gav dem möjlighet till det. Inte i form av att de vuxna gav dem fullt ansvar för sin situation, men i form av att de vuxna möjliggjorde ungdomarnas medbestämmanderätt. De ungdomar som beskrev att familjerådslaget ledde till positiv förändring, beskriver också hur det funnits centrala vuxna personer som förstod dem, konfronterade dem och stödde dem under förberedelsefasen och under familjerådslaget. Medhjälparen hade inte fört barnets talan, men funnits till hands under förberedelsema och bidragit till att barnet blivit hört under familjerådslaget. Ungdomar som inte hade haft stöd av en medhjälpare under processen

beskrev oftare hur brister i förändringsarbetet berodde på myndigheterna och de vuxna i nätverket, de såg inte sin egen roll i förändringsprocessen.

4. *Familjerådslag är en beslutsfattningsmodell, men har också terapeutiska effekter.* De flesta ungdomarna beskriver familjerådslaget som en känslomässig upplevelse. De beskriver hur familjerådslagsprocessen med alla närvarande gav dem ökad förståelse för situationen, vilket ökade deras egna insatser i förändringsarbetet.
5. *Familjerådslaget kan betraktas som en ritual som visar ramarna för problemlösning, där myndigheterna innehar rollen av ceremonimästare.* Familjerådslag ger ungdomarna, föräldrarna och nätverket en ritual för problemlösning. Ritualen har effekter utöver planeringen och beslutsfattandet; ritualen ger händelsen en prägel av högtidlighet, viktighet och markerar en vändpunkt. Det sätt på vilket ungdomarna valde ut de närstående som skulle inviteras till familjerådslaget hade en prägel av ritual. Till exempel sade en ungdom att morföräldrarna bör inviteras trots att de inte kan bidra med något, ”för annars skulle de vara sura i två år”.
6. *Familjerådslaget ger problemet tillbaka till nätverket. Familjerådslaget behandlar problemet utan att det betyder att barnskyddet fråntar sig ansvaret över den ungas välbefinnande.* I familjerådslaget får nätverket ansvar över att hantera problemet i nätverket och att definiera lösningarna på problemet. Alla ungdomar hade fortsatt kontakt med barnskyddet efter familjerådslaget och i handlingsplanerna hade nätverken ålagt det offentliga barnskyddet stöduppgifter.
7. *Familjerådslag avlägsnar inte den paternalistiska välfärdsstaten, men paternalismen försvagas och brukarna får större möjligheter att modigt möta systemet.* Paternalismen, i form av myndigheternas makt att definiera barnets problem, försvagas i familjerådslag där diskussionen och definitionen överförs till nätverket. Familjerådslag skall också ses som en strävan från myndigheternas sida att möjliggöra för klienten att få större kontroll över sitt liv och uppleva större social interaktion och anknytning till sitt privata nätverk. 14 av 20 ungdomar uppgav att de upplevde detta under familjerådslagsprocessen.
8. *Ungdomarna kände sig inte kränkta under familjerådslagsmötet.* Det privata nätverkets enskilda överläggning upplevdes känslomässigt betungande. 2 av 20 ungdomar kände sig utsatta och personligt kränkta, medan de övriga inte upplevde familjerådslaget som mera betungande än övriga situationer där de talat om sina svårigheter i livet. Konklusionen

blir att det privata nätverket är kapabelt att diskutera barnets angelägenheter på ett för barnet respektfullt sätt.

9. *Det är en utmaning att få de övriga myndigheterna som deltar i familjerådslag att bli medvetna om sin roll.* Ungdomarna upplevde att socialarbetaren lade fram relevant information under informationsfasen, men att de övriga myndigheterna informerade nätverket även om irrelevanta teman. Ungdomarna hade haft tillgång till socialarbetarnas information före mötet men de övriga myndigheterna hade inte alltid gett dem tillgång till sammandragen på förhand. Konklusionen är att de övriga myndigheterna inte alltid följer principen om informerat samtycke gällande sina utlåtanden. Sammandragen upplevdes kränkande för ungdomarna i synnerhet om de var problemorienterade och saknade omnämmanden om ungdomarnas resurser.
10. *Ungdomarna påpekar att antalet deltagarna i familjerådslaget inte får vara för stort eller för litet, det bästa antalet ligger mellan 7-10 deltagare.* Det vanligaste antalet deltagare från det privata nätverket har i olika undersökningar visat sig vara fem till tio personer.

Ungdomarna upplevde att familjerådslaget var lyckat utgående från sina egna möjligheter att delta i beslutsfattningen, vilket var beroende av de vuxnas inställning till deltagandet. De uppskattade den känslomässiga upplevelsen av familjerådslag som värdefullare än handlingsplanens utformning och de upplevde sig som subjekt i sina egna ärenden och såg sina egna insatser som de viktigaste resurserna i förändringsarbetet. (Horverak 2006, 240-249.) Dessa resultat visar att det behövs ett barnskyddsarbete som i större grad är relationellt och kontextuellt orienterat. Det bör läggas mera vikt på förhållandet mellan aktörerna och deras uppfattning av situationen och mindre vikt på tron på generella förklaringar på barnets bästa. Kanske man kan dra den slutsatsen att ungdomarnas positiva upplevelser kan vara en följd av det nordiska forskningsprojektets målsättning att på flera sätt stärka barnens möjligheter att delta som fullvärdiga parter under familjerådslagsprocessen.

5.2. EMPOWERMENT

En entydig definition av begreppet empowerment i socialt arbete står inte att finna. Karna Lindén (2004) argumenterar för att empowerment bör sättas i medveten motsättning till det diagnostiserande tänkesättet som av tradition har varit kännetecknande för socialt arbete. De teoretiska motsättningarna innebar till en början att konkurrerande paradigmen upplevdes som

hinder för empowerment i socialt arbete. När evidensbaserad forskning i socialt arbete blev eftertraktad vann det diagnostiska tänkesättet terräng hos dem som efterlyser evidens. Empowerment har däremot på grund av sin popularitet fått en mångfald av innebörder vilket lett till att begreppet status som konkurrerande paradigm försvagats. Lindén efterlyser en medvetenhet om det spänningsfält empowerment befinner sig inom idag. (Lindén 2004, 66 - 76.)

Adams ser att empowerment är så väl förankrat inom den icke-förtryckande (anti-oppressive) diskursen i socialt arbete att empowerment kan tillskrivas paradigmatiske status, men det kräver förankring i teoretisk form. Adams beskriver empowerment som *"den process som tillhandahåller medel att ta kontroll över de omständigheter som avgör livskvaliteten"* (Lindén 2004, 68). Denna definition innebär att socialarbetaren bör begrunda på vilken nivå (individ, grupp, organisation etc.) arbetet utförs och vilket mått av kritisk reflektion rörande hinder och svårigheter den aktuella nivån kräver. *"Det gäller att balansera de här dimensionerna mot varandra och genom det utveckla sin kontextuella insiktsfullhet"* (a.a.).

Dominelli (i Lindén 2004, 69) tillför en politisk dimension i empowermentparadigmet hänvisande till de motsättningar som finns inom politikens och det sociala arbetets område. Hon framhäver betydelsen för *"empowerment/anti-oppressive practice"* av den mångdimensionella samhällliga kontexten. För socialt arbete innebär det kritiskt socialt arbete med stor uppmärksamhet på kontexten.

Andersen (i Lindén 2004, 69) ser empowerment som ett *"kritiskt paradigm som betonar en aktiv medvetande- och handlingsprocess som skall möjliggöra en förändring grundad på växelverkan mellan utsatta människor och deras strukturella villkor"*. Paradigmets kritiskhet innebär att det riktar sig mot både en nyliberalt motiverad betoning av individens enskilda förmåga att styra sin tillvaro och mot en välfärdsstat som saknar förmåga att vidmakthålla en vital demokratisk offentlighet.

Lindén sammanfattar att empowerment har en paradigmatiske potential om dess sammansatthet blir förstådd. Empowermentprocessen skapar en ram för utvidgad handlingsförmåga om den uppnår tillräckligt med dynamisk sammansatthet. *"Det kräver att den är på en gång mångdimensionell och kontextuellt specifik, på kvalificerat vis kritisk och utforskande, utan att söka sitt fäste i enkla mål-medel-rationalitet eller en klart fixerad helhetsteori"* (Lindén 2004, 70). Styrkan ligger i att varken marknaden eller välfärdsstaten kan ge politisk innebörd åt begreppet empowerment, utan referensen är det civila samhället. Empowerment innebär att

förhållandet mellan makt och handling betonas. En kritisk praktik (critical practice) framtvingar en teoretisk och praktisk utforskning av vad denna sammansättning innebär. (a.a.74.) Begreppet empowerment i socialt arbete kan beskrivas som ett perspektiv och en process genom vilken individer och grupper tar kontroll över sina omständigheter och uppnår sina egna mål. Empowerment innebär då rörelser som kämpar för människors lika rättigheter och talar för metoder som stöder initiativ som kommer från de människor som berörs av ett problem. (Andersson & Bjerkman 1999, 22.)

Faureholm (1996) menar att empowerment är att resa sig ur klientpositionen och att erövra sin egen förmåga till värdighet och inflytande genom en egen insats och vilja att förändra sina levnadsförhållanden.

Empowerment kan även beskrivas genom att fokusera på dess motsats, vilket är verklig eller upplevd maktlöshet, inlärd hjälplöshet, alienation och en känsla av att inte kunna kontrollera sitt liv (bl.a. Lupton & Nixon 1999; Lindén 2004).

5.2.1. EMPOWERMENT PÅ OLIKA NIVÅER

Empowerment i socialt arbete fokuserar på betydelsen av makt, maktlöshet och förtryck; hur maktlöshet bidrar till att skapa problem för individer, familjer, organisationer och samhällen och hur ojämlika maktkonstellationer påverkar hjälparbetet (Slettebø 2000). Det innebär en politisk, kollektiv och individuell frigörelseprocess och en psykologisk utvecklingsprocess på flera nivåer. I socialt arbete betyder empowerment att relationen mellan klient och socialarbetare byggs upp i partnerskap, där klientens resurser, jämlikhet och inflytande är centrala teman. Empowerment är en motsats till paternalism, där man förväntar sig att hjälpen skall komma från experter som bestämmer vad som skall göras, när och hur. Det empowermentbaserade socialarbetet förutsätter att socialarbetaren genom kritisk reflektion överväger sina yrkesetiska principer om klientens rätt till inflytande och delaktighet i arbetsprocesser. (a.a. 76 – 77.)

Att enbart se empowerment som en individuell psykologisk medvetenhet är att förenkla begreppet och i västa fall kan det betyda en nedvärdering av individens resurser (Askheim 2003, 102). Det centrala i empowerment är att se sammanhangen mellan de strukturella och politiska förhållandena i samhället och klientens livssituation och de problem det för med sig och (a.a. 104). Empowermentbaserat socialt arbete ökar individers, grupper och

organisationers möjligheter att själva påverka sina möjligheter att förbättra sin situation, sina levnadsvillkor och sin livskvalitet. Det innebär inte att klienten skall kunna klara sig utan hjälp eller enbart anpassa sig till sin situation, utan att individen, gruppen eller organisationen blir medvetna om snedvridna maktbalanser i strukturerna och genom aktiv, ofta kollektiv, handling ändrar dem mot en jämlik riktning. Handlingen kan förebygga dessa ojämlikheter i framtida situationer. (Slettebø 2000, 77.)

Empowerment är också en process som kan ske på olika nivåer och som består av utveckling av självtillit, utvecklande av gruppedvetande, minskande av självförebåelse och ökad egen kompetens. Medvetandegörandeprocessens hjälper individen att frigöra sig från en individorienterad analys av sina problem och att förstå hur yttre samhällsliga förhållanden bidrar till att upprätthålla system som förhindrar möjligheten att ha kontroll över sitt eget liv. (Slettebø, 2003, 3.)

För att kunna omsätta empowerment i praktiken krävs ett resurs- och lösningsfokuserat arbetsgrepp. Socialarbetarens uppgift blir att i dialog med klienten hjälpa honom/henne att se sina egna och omgivningens resurser och ta i bruk dem för att få en förändring i tillvaron. Som utgångspunkt finns tanken om att alla människor har styrka, kapacitet och resurser; det gäller att hjälpa klienten att se dem. (a.a.) Resursfokusering innebär även att se barnet ur ett resiliert perspektiv, för majoriteten av människor reproducerar inte problem de var utsatta för i sin barndom. Genom att lyssna till klientens beskrivning av sin situation och fokusera på det positiva och fungerande och inte ta fasta på tillkortakommanden och problem, kan socialarbetaren inge klienten tro på sin egen styrka och förmåga till förändring. (Healy 2005, 153 – 171.)

Empowerment betyder ändå inte att socialarbetaren skall fokusera enbart på resurser. Om socialarbetare ensidigt framhäver klienternas resurser, kan klienterna uppleva det svårt att be om hjälp för sina problem. De kan uppleva att socialarbetaren signalerar att de egentligen borde klara sig själva, enbart med hjälp av sina egna resurser. (Slettebø 2005, 77.)

Empowermentbaserade metoder är lösningsbyggande och utgår från alla resurser som finns att tillgå (bl.a. Slettebø 2000; Trotter 2004; Berg & De Jong 2003; Du Bois & Krogsrud Miley 2004) och innebär ett arbete i partnerskap mellan klint och myndighet. Sheafor et al. (i Berg & De Jong 2003, 299) menar att professionella traditionellt har en tendens att enbart fokusera på klienternas problem, begränsningar och brister. Ofta nämner de få eller inga av klientens resurser. Genom att minimera den traditionella vetenskapliga expertisens roll och maximera

klientens, är lösningsfokuserat arbete ett annorlunda och mer genomgripande sätt att stöda klienten att hjälpa sig själv. Fokus ligger på det som är verklighet för klienterna och socialarbetarens uppgift är att hjälpa klienten att se båda risker och resurser. För att på ett effektivt sätt kunna individualisera arbetet med klienten förutsätts att socialarbetaren är flexibel och öppen för klientens individuella väg mot en lösning på sina problem. Goolishian (i Andersen 1996, 62) påminner i detta sammanhang om vikten av att *”lyssna på det klienterna verkligen säger, och inte på det de verkligen menar”*. Han menar att det klienterna säger är signaler om vad de önskar tala om. Socialarbetarens roll är att vara lyhörd och fånga upp dessa signaler för att kunna föra samtalet vidare. Den lösningsbyggande processen är inte begränsad av traditionella bedömnings- och diagnoskategorier och den begränsar sig inte heller till specifika interventioner för särskilda diagnostiserade problem (Berg & De Jong 2003, 297-300).

Empowermentbegreppet är även intressant i en multikulturell kontext. I det traditionella problemlösningssparadigmet förväntas socialarbetaren i sin bedömning av klientens problem och interventioner ta i beaktande klientens kulturella kontext. Socialarbetaren kan förbättra sin expertis genom ökad självkänedom och genom studier i främmande kulturers traditioner och vanor, för att bättre kunna bemöta klienter från främmande kulturer. (Berg & De Jong 2003, 306.) I empowermentbaserat socialt arbete ses kulturell mångfald som en bekräftelse på behovet av att inta en icke-vetande position i samarbetet med klienterna. Tanken är, att oberoende hur insatt socialarbetaren än är i en kulturs traditioner och seder, kan hon ändå inte veta hur den enskilda individen är konstruerad. Den enskilda individens sammansättning av flera mångfalddimensioner (klass, kön, etnicitet, fysiska och psykiska förmågor m.m.) är unik och socialarbetarens uppgift är att förhålla sig till varje klient som till en unik människa med sina speciella styrkor och erfarenheter. (Berg & De Jong 2003, 306; Payne 1997, 244) Att göra på annat sätt skapar stereotyper, vilket förhindrar empowerment på individnivå.

Detta resonemang gäller allt klientarbete och diskussionen om multikulturellt arbete kan förläggas på en mikronivå där klientens kultur utgörs av hennes livsmiljö.

Trotter (2004, 100-110) hävdar att ett empowermentperspektiv, där målsättningen är att bemyndiga klienten och det personliga nätverket genom att omfördela maktstrukturerna, är möjligt att tillämpa även med klienter som inte frivilligt gett sig in i samarbetet med myndigheterna. Ett respektfullt, antidiskriminerande beteende och ett arbetssätt grundat på

resursorientering och lösningsfokusering erbjuder den ”ofrivilliga” klienten en samarbetsarena med empowerment som mål, medel och metod.

Empowerment som metod inbegriper således lösningsfokusering, resursmobilisering (både personliga, personella och materiella resurser), antidiskriminerande (anti-oppressive) förhållningssätt, brukarinflytande och samarbete i partnerskap. Samarbetet i partnerskap bygger på öppenhet angående maktkonstellationerna och en tillit till varandras expertis (Slettebø 2000, 78; Slettebø 2003, 3.)

5.2.2. SOCIALARBETARENS MAKT

”Empowermenttanken har en stark professionskritisk tankegång. De professionella är huvudaktörer i den samhälleliga förtrycksapparaten”

(Independent Living-ideologin. Askheim 2003)

Empowerment handlar om maktfördelning och därför är socialarbetarens maktposition i barnskyddet viktig att diskutera. Empowerment har en radikal och samhällskritisk utgångspunkt som uppmanar myndigheterna att förhålla sig kritiska till sina egna roller och funktioner.

Socialarbetare brukar makt för att få förändringar till stånd. Om socialarbetaren inte är fullt medveten om sin maktposition föreligger risk för maktmissbruk, där varken socialarbetare eller klient kan omfatta arbetets målsättningar. Empowerment innebär en medveten handling; en maktfördelning mellan den som har makt (och vet om det) och den som är i en underlägsen position. (Fook 2002.)

Socialarbetare representerar en yrkesgrupp som har stor makt att kontrollera klienternas tillgång till service och tjänster och makt att påverka hur beslut fattas. Speciellt inom barnskyddet, där socialarbetaren befogenheter är större och beslut kan fattas mot både föräldrars och barns vilja, är det nödvändigt att socialarbetaren är medveten om sin maktposition. Maktpositionen sammanhänger med rollen som myndighet och förverkligare av barnskyddslagen. Innanför dessa ramar har socialarbetaren makt att belöna, tvinga, legitimera eller bestraffa klienterna. (Ryburn 1996, 159-166.)

Maktpositionen påverkas också av socialarbetarens personlighet och egenskaper; hennes arbetserfarenhet och hierarkiska position, men också av klass, kön och etnisk bakgrund.

Ytterligare en maktposition är socialarbetarens professionella makt, kunskapsmakten. Socialarbetare har kunskap baserad på utbildning och erfarenhet som hon kan använda som ett maktmedel mot klienten som oftast inte besitter den kunskapen. (a.a.)

Socialarbetaren bör analysera sin maktposition och försäkra sig om att hon inte genom sitt handlande bidrar till att undertrycka de klienter hon är anställda för att hjälpa. För att kunna skapa öppenhet och transparens i klientrelationen är det viktigt att socialarbetaren redogör, både för sig själv och för klienten, för den maktposition hon representerar. (Slettebø 2000, 80.) Detta är en utmaning för socialarbetarna. Socialarbetare undviker att ge klienterna viktiga upplysningar om formella rättigheter eftersom de tycker att det kan förstöra det goda klientförhållandet. Det är vanligt att information om klientens rättigheter utelämnas eftersom det påminner både klienten och socialarbetaren om asymmetrin i deras relation och i vissa fall om konflikten mellan klientens och myndigheternas intressen. (Järvinen 2002, 263.)

Ytterligare en maktdimension utgörs av den institutionella makten som omfattar både socialarbetare och klienter och som består av föreställningar om hur världen är inrättad och hur den fungerar. Den institutionella makten består av normativa föreställningar om vad man får och inte får göra och vad man kan eller inte kan göra utgående från sin position som brukare eller myndighet. Ramarna för socialarbetets utförande upplevs entydiga och relationen mellan socialarbetaren och brukaren uppfattas som given i enlighet med naturalistiska tänkesätt. (Enevoldsen & Lyng Brønholdt 2007, 126-129.) Familjerådslagsstrukturen utmanar denna maktdimension genom att förändra myndigheternas roll till resurspersoner i familjens tjänst och familjens roll till utformare av handlingsplaner. Perspektivskifte från problemorientering till resursfokusering rubbar också den institutionella maktbalansen.

5.2.3. EMPOWERMENT – EN KONTEXTUELL UTMANING

En kritisk invändning mot begreppet är frågan om vem som ger makt till vem. Hur kan makt ges eller överföras utan att detta förstärker klientens underläge? Är empowermentbaserat socialt arbete möjligt att genomföra i organisationer med klara kontrollfunktioner? Empowermentbaserat socialt arbete innebär ett förändrat förhållande mellan klient och socialarbetare, där klientens resurser, likvärde och brukarinflytande står centralt. Klienten har inte bara rätt till självbestämmande utan också rätt till makt, möjligheter och auktoritet att genomföra sina val. Slettebø (2000, 75, 81) ifrågasätter möjligheten att använda

empowermentbaserade metoder i tvångssituationer. Han frågar sig hur professionella kan hjälpa en människa att bli oberoende av de professionella; han kallar den situationen "empowermentparadoxen".

Empowerment och arbete i partnerskap med klienterna är allmänt accepterade målsättningar i socialt arbete. Risken finns dock att det bara blir frågan om retorik om inte organisationerna stöder socialarbetarna i deras arbete. Walter Lorentz (i Faureholm & Lyne Brønholt 2005, 194) varnar för använda empowerment som en metod lösryckt från sitt sammanhang. Han säger att det då sker en instrumentalisering av det sociala arbetet som dehumaniserar den offentliga servicen och etablerar nya och mycket kraftiga utstötningsmekanismer.

Empowermentbegreppet bör definieras och konkretiseras i det sammanhang det skall tillämpas. Socialarbetarens arbetssituation i en traditionellt paternalistisk organisation kan förhindra ett empowermentbaserat arbete på alla nivåer. Socialarbetarna inom barnskyddet känner ofta att de arbetar utan stöd från organisationen; de har för många klientfamiljer och känner sig stressade (t.ex. Forsberg et al. 2006; Healy 1998; Lupton & Nixon 1999, 26). Detta utgångsläge överensstämmer dåligt med tanken på delaktighet i arbetet. Det krävs tid för reflektion och evaluering för att arbetsmetoder skall kunna utvecklas. Det är svårt, om inte omöjligt, för socialarbetare att bemyndiga (to empower) sina klienter om de inte själva upplever sig uppskattade och bemyndigade inom sin organisation. (Lupton & Nixon 1999, 26.) Utan adekvat utbildning i empowerment som tänkesätt finns det stor risk för att empowermentbaserade metoder inte får genomslagskraft och resultatet blir att klienterna i ännu högre grad än förut blir exkluderade ur socialarbetet. (a.a.) Att använda en empowermentbaserad arbetsmodell, t.ex. familjerådslag, utgående från ett paternalistiskt synsätt kan för klienten innebära en total förödmjukelse, där klienten blir manipulerad att tro att han är delaktig i en process som de facto styrs av myndigheternas interna uppgörelser.

Klientens egen konstruktion av socialarbete reglerar också möjligheterna för ett paradigmskifte.

Alla klienter vill inte eller förmår inte involvera sig i det sociala arbetet utan önskar, ber eller kräver att de professionella skall överta hela ansvaret för processen. Klienterna kan vara rädda för att myndigheterna inte accepterar deras förslag på lösningar och då väljer de hellre att frånta sig ansvaret än att utsätta sig för myndigheternas eventuella missnöje. (a.a. 22-23.)

Situationen kan också vara den motsatta, att klienten inte önskar inblandning. Karen Healy (1998, 909-912) påpekar att barnskyddsmyndigheterna har makt som även bör brukas, vid

behov. Vissa situationer i barnskyddsärenden är inte acceptabla, t.ex. då barnet utsätts för våld eller försummelse och då är socialarbetaren tvungen att fatta beslut om var gränsen för ingripande går. Empowerment får inte innebära att myndigheterna fråntar sig sitt ansvar över barnens säkerhet. Socialarbetarna upplever ofta att maktutövandet är motbjudande, i synnerhet om det gäller att handla mot barnets eller föräldrarnas vilja, men hennes förståelse för klienten får inte innebära att barnets behov inte tillgodoses. Maktutövande på en familj kan ibland vara den enda möjligheten för de enskilda individerna att komma ut ur en destruktiv situation. Arbetet i partnerskap med familjen får inte innebära att dessa situationer blir osynliga. Resursfokuseringen får inte leda till att familjens svårigheter negligeras. En ensidig fokusering på resurserna i familjen kan i värsta fall förvärra barnets situation. (Faureholm 2002, 25.)

5.2.4. EMPOWERMENT I FAMILJERÅDSLAG

Empowermentparadigmet ligger till grund för familjerådslagsprocessen (Lupton & Nixon 1999). Om lösningen på familjers problem förväntas komma från myndigheterna ter sig familjerådslaget enbart som en besvärlig omväg. Familjerådslags koppling till empowerment är den makt och det inflytande barnet och nätverket har under hela familjerådslagsprocessen. Jytte Faureholm (1996, 146) har definiera empowerment i familjerådslag så här:

”Empowerment er en aktiv proces, der foregår både mellem deltagerne og inde i hver enkelt deltager. Processen involverer fælles respekt og kritisk refleksion, hvorved mennesker og kontrollerende systemer forandres på måder, der tilgodoser indflydelse og påvirkningsmuligheder i retning af at opnå et bedre liv og en mere ligværdig status i samfundet.”

Empowerment förklaras i detta sammanhang med hjälp av Paynes (1997, 266) definition;

”empowerment syftar till att hjälpa klienter att tillägna sig förmågan (power) att besluta om och agera i sitt eget liv. Det görs 1) genom att reducera det som hindrar klienten att använda den förmåga han/hon har, 2) genom att öka kapaciteten och självförtroendet att utnyttja förmågan och 3) genom att överföra makt från omgivningen till klienterna”

Då barnet tillsammans med den utvidgade familjen, utan myndigheternas insyn, utarbetar en handlingsplan kan man tala om ett direkt ”nerifrån upp” inflytande (Printz 2003, 15-16). Ofta

inbegriper planerna som familjerådslaget har producerat lösningar som socialarbetaren inte ensam hade kommit på. Både familjerna och de professionella upplever ofta att barnet fått en bättre plan då den uppgjorts under ett familjerådslag, än de uppskattar att barnet hade fått under traditionella arbetsformer. Familjernas planer har också tydliggjort för socialarbetare brister i välfärdssystemet utgående från ett brukarperspektiv. (Bergman 2003, 73-74; Faureholm 2003, 86 – 88.) I bästa fall kan dessa reflektioner leda till omändringar i serviceproduktionen. Då kan man tala om empowerment på tre nivåer (Faureholm 2003, 82-83); barnet har kunna påverka en positiv utveckling i sitt eget liv, nätverket har blivit involverat och haft inflytande på den positiva utvecklingen och socialarbetaren har fått möjligheter att dela ansvar och bli involverad i utvecklingsarbetet inom den egna professionen.

Horverak et al. (2002, 46 – 49) beskriver utgående från Ronnbys sju principer (Ronby 1992 i Horverak et al. 2002, 46) angående bemyndigande praxis, hur familjerådslagsmodellen kan konkretisera empowermentparadigmet.

1. *Involveringsprincipen*. Redan i initialskedet, då socialarbetaren erbjuder familjerådslag åt familjen, är socialarbetaren lyhörd för familjens definition av problem och resurser. Familjen och socialarbetaren utarbetar tillsammans en problemformulering inför mötet. Familjen är involverad i myndigheternas utformande av sammandrag och är väl förberedda på den oro för barnet som socialarbetaren och de övriga myndigheterna kommer att presentera under familjerådslagsmötets informationsfas. Familjerådslaget ordnas så att alla för barnet och familjen viktiga närstående har möjligheter att delta.
2. *Förankringsprincipen*, som utgör kärnan i familjerådslaget, innebär att förändringsarbetet utgår ifrån barnet, familjen och deras nätverk. Familjerådslag hålls enbart med barnets och familjens informerade samtycke. Familjen beslutar vem som skall inbjudas från deras privata nätverk. Handlingsplanen utarbetas utan myndigheternas närvaro, med andra ord skall den vara förankrad i familjen och nätverket. Det är viktigt att socialarbetaren har en generellt positiv inställning till att planen utformas av familjen. Om socialarbetaren förhåller sig kritisk till detta undergräver det själva kärnan i familjerådslaget, nämligen tron på familjens resurser att själva hitta lösningar på problemen.

3. *Fältprincipen* innebär att socialarbetet sker i samarbete med dem det gäller i deras miljö. I familjerådslag betyder det att alla för barnet relevanta nivåer i den socieologiska kontexten upplevs lika värdefulla för familjerådslagsprocessen.
4. *Mobiliseringsprincipen* tar fasta på familjens och nätverkets latenta resurser. Nätverket mobiliseras senast då de tillsammans med familjen utarbetar en handlingsplan som de också tar ansvar för. Familjen definierar själv det nätverk de önskar att skall bidra till att barnet får en välutarbetad handlingsplan. Detta möjliggör att resurser som familjen inte var medveten om tidigare kan uppdragas under mötet. Samordnaren fungerar som stöd då familjen kartlägger sitt nätverk och beslutar om vem som skall inbjudas.
5. *Handlingsprincipen* innebär att människor kan åstadkomma förändringar genom sitt eget handlande. Familjerådslagsmötets målsättning är att en handlingsplan som tryggar barnets situation utarbetas av familjen och nätverket. Handlingsplanen skall vara enhälligt uppgjord och godkänd av alla i nätverket. Nätverkets medlemmar förbinder sig därmed att utföra uppgifterna de åtagit sig och förväntar sig att myndigheterna förverkligar sina åtaganden.
6. *Medvetenhetsprincipen* förverkligas i den terapeutiska effekt familjerådslaget kan ha då deltagarna belyser barnets situation utgående från sina kontexter. Barnet och familjen får en större insikt i andras uppfattningar och en större medvetenhet om sina egna och nätverkets resurser. Familjen blir även medveten om den kontextuella komplexitet barnets vardag utgörs av.
7. *Självbestämmandeprincipen* är ett begrepp som i första hand innebär frånvaron av tvång. Det innebär informerat samtycke, att familjen avgör om familjerådslag skall ordnas, var och när mötet kan hållas och vem de önskar inbjuda till mötet. Familjen deltar i problemformuleringen och beslutar vilka ärenden myndigheterna får presentera i nätverkets närvaro och familjen har möjligheter att påverka handlingsplanens utformning under den privata överläggningen tillsammans med nätverket. Familjen har också rätt att avbryta familjerådslagsprocessen i vilket skede som helst. Barnets roll som aktiv kompetent part i beslutsfattningsprocessen garanteras av barnets medhjälpare som finns vid barnets sida under hela processen.

Självbestämmandeprincipen har sina begränsningar i barnskyddsarbetet. Socialarbetaren bär det juridiska ansvaret för barnets välbefinnande och familjen makt att besluta om stödåtgärder för barnet är ibland starkt begränsad. I familjerådslagsprocessen bör socialarbetet vara transparent och socialarbetaren tydlig i problemformuleringsarbetet och uppge vilka eventuella ”minimikrav” hon förutsätter att handlingsplanen innefattar. På det sättet blir socialarbetarens makt tydlig och nätverkets möjligheter att åstadkomma en plan som socialarbetaren kan godkänna ökar. (Horverak et al. 2002, 50.)

5.3. FAMILJERÅDSLAGETS TEORETISKA FÖRANKRING

Familjerådslaget har främst tre teoretiska förankringspunkter. Den *socialekologiska systemteorin* (Bronfenbrenner 1997), genom att involvera personer från olika sociala system, privata och professionella, i en beslutsfattningsprocess som gäller ett barns framtid. Livsvärlden, den dynamiska omgivning som barnet lever i och systemvärlden, myndighetsnätverket kring barnet, möts i dialog. (Klefbeck & Ogden 2001, 237 – 242.) *Sociala nätverksteorier* (Seikkula 1996, 98 – 101; Arnkil et al. 2001, 97 - 110; Seikkula 1994, 153 - 156) betonar relationen mellan sociala nätverk, personlig kontroll och relationen mellan individens välmående och risker och resurser som finns i hennes nätverk. Utgående från nätverksteorierna har ett flertal nätverksmetoder utvecklats för socialt arbete (bl.a. Eriksson & Arnkil 2006), varav familjerådslag är en. Den tredje teoretiska förankringen ligger i begreppet *empowerment* (Lindén 2004; Lupton & Nixon 1999; Doolan 2002; Healy 2005; Slettebø 2003) som ontologisk ansats i barnskyddsarbetet.

Familjerådslaget utmanar det traditionella barnskyddsarbetet bland annat genom resursorientering istället för problemorientering, empowerment istället för paternalism, differentiering och integration istället för uteslutning och kontroll, modern omsorgsservice istället för paternalistiska omsorgsbegrepp, samarbete med familjerna istället för tro på expertmakt, arbete med familjerna istället för arbete för familjerna och godkännande av avvikelser och mångfald istället för normativa begrepp för vad som är ett bra liv.

Socialarbetaren avgör vilken värdegrund i socialarbetet hon prioriterar och klienterna får ta konsekvenserna av det.

6. FORSKNINGENS SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Olika perspektiv på socialt arbete påverkar socialarbetarnas handlingsval i klientkontakter (bl.a. Payne 1997, 26-40; Raunio 2000, 46-51; Raitakari 2002, 46 - 56; Mönkkönen 1996, 2002; Healy 2005; Lindén 2004) och den enskilda socialarbetarens handlingsfrihet begränsas av organisationens regelverk i form av handlingsdirektiv för kontroll, stöd, socialisering och skydd (bl.a. Heino 1997; Lupton & Nixon 1999; Raitakari 2002; Sipilä 1989, 63-64). Socialarbetarnas personliga värderingar och attityder har också en stor betydelse i utredningsarbetet inom barnskyddet (t.ex. Heino 1997; Sundell & Egelund 2000; Omre & Schjelderup 2006).

Syftet med forskningen är att undersöka hur socialarbetarnas syn på brukarperspektiv och delaktighet överensstämmer med familjerådslagets teoretiska referenspunkter; socialekologisk systemteori (bl.a. Bronfenbrenner 1979), sociala nätverksteorier (bl.a. Klefbeck & Ogden, Arnkil et al. 2001; Seikkula 1994) och empowerment (Lindén 2004; Lupton & Nixon 1999; Slettebø 2000; Doolan 2002).

Jag har valt att göra fokusgruppintervjuer där arbetsgrupper diskuterar brukarperspektiv och delaktighet samt familjerådslagets betydelse i klientarbetet. Fyra arbetsgrupper konstruerar under samtalen sin syn på klienterna, på nätverk, på brukardelaktighet och på sin egen roll som socialarbetare. Socialarbetarnas samtal belyser de grundläggande värderingarna som styr arbetet och det kan förklara orsakerna till att de väljer eller väljer bort familjerådslaget som en metod. Den huvudsakliga forskningsfrågan finns redan i rubriken; varför inte familjerådslag?

Jag utgår ifrån ett socialkonstruktivistiskt synsätt där kunskap föds i interaktion mellan människor. Socialarbetarnas konstruktion av sociala problem grundar sig på den världsbild de har. Winther Jørgensen och Phillips (2000, 11-12) beskriver hur världsbilder skapas i en social kontext där olika bilder kämpar om vad som är sant och falskt. Olika sociala världsbilder leder till olika handlingsmönster och den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får därför konkreta sociala konsekvenser. Socialarbetarens personliga världsbild möts i dialog med arbetsteamet i en polyfoni (Arnkil et al. 2001, 154-162; Seikkula 1996, 180-185) där ny kunskap och värderingar föds. Denna arena önskar jag besöka i min forskning.

Familjerådslag har utforskats ur barnets, samordnarens och socialarbetarens synvinkel (se kapitel 4) men faktum kvarstår att socialarbetare i Norden har undervisats i familjerådslag i närmare tio år utan att modellen fått en större genomslagskraft i något land (Heino 2002; Nyberg 2002; Schjelderup & Omre 2002; Faureholm 2002). Jag vill i min forskning höra socialarbetarnas uppfattning om orsaker till att familjerådslag inte används i större utsträckning. Jag fokuserar på hur grupperna talar om barnskyddsarbetet och sin egen roll för att se vilka värderingar som framkommer i samtalen.

De norska forskarna Liv Schjelderup och Cecilie Omre har efterlyst forskning i orsakerna till att en del familjer blir erbjudna familjerådslag och en del inte blir det. Är det socialarbetarens relation till familjen, familjens eller barnets problem eller något helt annat som avgör om socialarbetaren erbjuder familjerådslag åt familjer. (Schjelderup & Omre 2003, 60.)

Eva Nyberg (2003, 89-90) konstaterar att familjerådslagets teoretiska referenspunkter, inte har beaktats i den nordiska forskningen om familjerådslag, utan främst har de ideologiska förankringarna framhållits såväl i empirin som i övriga texter. Min ambition är att studera hur de teoretiska referenspunkterna framkommer i gruppernas samtal och hur detta kan sammankopplas med benägenheten att använda familjerådslag i barnskyddsarbetet.

Denna undersökning är således en inblick i socialarbetarens konstruktion av barnskyddsarbetet och denna konstruktions betydelse för valet av arbetsmetoder.

Forskningsfrågor:

1. Hur upplever socialarbetarna brukarperspektivet i socialarbetet med barn och familjer? Vem är brukaren?
2. Vilken betydelse har brukarens delaktighet i barnskyddsarbetet? Hur syns delaktigheten i praktiken?
3. Vilka hinder/möjligheter upplever socialarbetarna att de har att använda familjerådslag i barnskyddsarbetet?

7. FORSKNINGSMETODER

Ett genomgående tema i mitt forskningsarbete är gruppens och samtalets betydelse för skapande av förståelse och insikt. Detta tema återfinns i mitt val av forskningsområde men det finns också i mitt val av forskningsmetoder.

Forskningens syfte är att beskriva verkligheter och interaktioner mellan individer. Respondenterna besvarar inte bara frågor utan ger också genom sin interaktion information om sin världsbild. Den kvalitativa forskningen går på djupet, vilket innebär att man forskar i enbart ett fåtal miljöer och betonar det nära förhållandet mellan forskare och respondenter. (Kvale 1997, 18.) Forskaren tar hänsyn till den enskilda intervjusituationen och är medveten om sin egen roll som impulsgivare under intervjun (Repstad 1999, 7-20).

Intervjusituationerna präglas av öppenhet och flexibilitet och forskaren är inte lika låst i sin intervjuguide som i en kvantitativ forskning (Kvale 1997, 18). Man strävar efter komma fram till respondenternas teorier om världen. Istället för att fråga, ”*Vad är det jag ser dem göra?*” försöker forskaren närma sig frågan, ”*Vad anser de själva att de gör?*” (Repstad 1999, 7-20.) Goolishian (i Andersen 1996, 62) uppmaning till socialarbetare i klientsamtal: ”*lyssna på det klienterna verkligen säger, och inte på det de verkligen menar*”, passar bra in även i detta sammanhang.

Lofland (i Repstad 1999, 14) betonar den kvalitativa forskningens möjligheter att påverka människors handlande genom att visa på mångfalden. När respondenterna reflekterar över sitt eget och andras handlande och handlingsmöjligheter, kommer de till en ny insikt som kan leda till ett nytt handlingsmönster. Min förhoppning är att arbetsgrupperna skall uppleva intervjusituationerna som inspirerande för fortsatta reflektioner om socialarbetets värdegrund, socialarbetarens personliga ansvar och metodvalens betydelse för klienten.

7.1. SOCIALKONSTRUKTIVISM

Enligt Winther Jørgensen & Phillips (1999, 11-18) innebär socialkonstruktivismen att kunskap skapas i samspel mellan intervjuare och undersökningsspersoner där kunskapen gemensamt konstrueras i samtalet. Socialkonstruktivismen söker svar på frågan om hur den sociala kontexten påverkar vår kunskap. En utgångspunkt är att verkligheten är socialt konstruerad och att fokus ligger på tolkningar och förhandlingar om den sociala världens mening. Winter

Jørgensen & Phillips redogör för Vivien Burrs fyra premisser för ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt.

1. En kritisk inställning till självklar kunskap.

Verkligheten är bara tillgänglig för oss genom våra kategorier. Vår kunskap och våra världsbilder är inte spegelbilder av verkligheten utan en produkt av våra sätt att kategorisera världen.

2. Historisk och kulturell specificitet

Vi är väsentligen historiska och kulturella varelser och vår syn på kunskap om världen är alltid kulturellt och historiskt präglade. Därför är de sätt på vilka vi uppfattar och representerar världen historiskt och kulturellt specifika och våra världsbilder och identiteter kunde ha varit annorlunda och de kan förändras genom tiden.

3. Samband mellan kunskap och sociala processer

Vårt sätt att uppfatta världen skapas och upprätthålls i sociala processer. Kunskap frambringas i social interaktion där man bygger upp gemensamma sanningar och kämpar om vad som är sant och falskt.

4. Samband mellan kunskap och social handling

I en bestämd världsbild blir några former av handling naturliga och andra otänkbara. Olika sociala världsbilder leder således till olika sociala handlingar, och den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får därmed konkreta sociala konsekvenser.

Detta är den övergripande problematiken som jag vill undersöka i mina intervjuer. Hur konstruerar socialarbetarna sin bild av världen, socialarbetet och klienterna och vad kan dessa konstruktioner ha för konsekvenser?

Anne Ryen (2004, 19-20) definierar fyra olika paradigmer som existerar inom den kvalitativa forskningen idag; naturalismen, etnometologin, postmodernismen och emotionalismen.

Det naturalistiska paradigmet har en grundtanke som utgår från en positivistisk vetenskapssyn, vilket innebär att man tror att den är möjligt att beskriva verkligheten objektivt (a.a. 29). Det naturalistiska paradigmet tar inte i beaktande respondenternas underliggande värderingar som styr svaren. Olika bakomliggande faktorer, förväntningar och värderingar går inte att få fram i en naturalistisk intervju, utan då behövs det ett öppet samtal med möjligheter till reflektion (a.a. 32; Horverak 2007, 140).

I min forskning fokuserar jag på respondenternas värderingar och övriga faktorer som påverkar deras uttalanden och därför utgår jag från det etnometodologiska paradigmet som strävar efter att nå respondenternas upplevelser av verkligheten. Etnometodologin tar i beaktande att varje människa skapar sin verklighet utgående från sina egna personliga erfarenheter och värderingar. Genom samtal formulerar respondenten sin verklighet; verkligheten produceras i interaktion och inte i det enskilda svaret. Därför bör intervjuutdrag omfatta kommunikationen mellan de inblandade och inte bara svar på frågor, vilket är fallet i traditionella naturalistiska analyser. (Ryen 2004, 34-36)

Det etnometodologiska paradigmet söker gruppens språk. I min forskning med socialarbetare fokuserar jag på hur respondenterna talar med varandra om sitt arbete, hur de talar om sina klienter och om barn i allmänhet och barnskydds barn i synnerhet. Verkligheten formuleras under gruppintervjun och ger en bild av värderingarna som skapar det gemensamma språket i gruppen.

Postmodernismen fokuserar på hur forskningsmaterialet tolkas. Forskaren tolkar data utgående från sin verklighetsuppfattning. *”Forskningsproceduren konstruerar verkligheten genom att producera beskrivningar av densamma. Verkligheten själv sätts inom parentes, och det som återstår är en värld av bilder och representationer”* (Ryen 2004, 40). I praktiken innebär detta att allt forskaren gör; väljer respondenter, skriver en intervjuguide och väljer tid och rum för intervjuer, påverkas av hans verklighetsbild just då. Detta tankesätt innebär att det inte finns någon verklighet utan enbart respondenternas och forskarens gemensamma konstruktion av verkligheten (a.a.). Även om forskarens subjektiva uppfattning om verkligheten påverkar forskningsprocessen bör forskningens mål, enligt Hirsjärvi & Hurme (2000, 18) vara att återspegla respondenternas världsbild. Forskningsresultaten skall avspegla respondenternas utsagor samtidigt som forskarens egen andel bör framkomma i texten.

För min forskning är detta ett relevant tema. Jag har erfarenhet av barnskyddsarbete och familjerådslagsarbete och jag har arbetat med utbildningsfrågor gällande familjerådslag. Denna förkunskap har påverkat mitt val av forskningsområde och forskningsfrågor. Det positiva med detta är att jag känner till en del av den verklighet socialarbetarna befinner sig i. Det negativa med mycket förkunskap kan vara att man sluter sina öron och ögon för ny information och tolkar informationen inom den gamla förståelseramen (Horverak 2007, 144).

Mina etiska, politiska och professionella värderingar grundar sig på ett empowerment-tänkesätt och mina ställningstaganden gällande barns delaktighet, barns rättigheter, brukarperspektiv i klientarbetet och demokratiskt socialt arbete, påverkar mitt sätt att konstruera min verklighet. Detta påverkar i sin tur min forskningsansats. Det är viktigt att som forskare kritiskt reflektera över de samhällsmässiga ramar man själv fungerar inom och ta i beaktande hur det kan påverka förståelsen av andras verklighet. Genom att beskriva forskningsprocessen så öppet som möjligt strävar jag efter att kunna redogöra för min egen verklighetskonstruktion och hur den har påverkat mina val under forskningsprocessen.

Även respondenterna har konstruerat sina uppfattningar om målet med undersökningen och sina egna roller i processen. Forskarens frågor, kroppsspråk, betoningar och pauser, tolkas olika av respondenterna och påverkar intervjun. (Ryen 2004, 63.) Det faktum att respondenterna diskuterar angivna teman utgående ifrån sin uppfattning om hur ”man skall ” diskutera dessa ämnen, är en realitet som jag tar i beaktande i analysfasen. Genom att be respondenterna konkretisera sina utsagor strävar jag efter att upptäcka och öppna uttalanden så att de inte förblir enbart retoriska. Respondenternas individuella relationer till mig bör också tas i beaktande under analysfasen.

Emotionalism är ytterligare en ansats inom kvalitativ forskning. Emotionalismen anser att både naturalismen och etnometodologin inte kan nå respondenternas känslor och inre liv, då de enbart fokuserar på språket. Både intervjuaren och respondenterna har känslor som påverkas av temat och interaktionen under intervjun. (a.a. 37-39.) Fördjupning och introspektion är två ledande begrepp inom emotionalismen. Emotionalisterna betraktar både respondenternas och forskarens känslor som empiriskt material. Undersökningsmaterialet skall omfatta forskarens egna reaktioner på de människor och ämnen som de studerar. Känslor och resonemang sammansmälter och forskaren har till uppgift att analysera detta material för att ytterligare belysa intervjun. (a.a.)

Kvale (1997, 39) påpekar att intervjusituationen för alla parter kan vara präglad av positiva känslor, nyfikenhet och respekt, men den kan också vara en ångestskapande upplevelse för såväl deltagare som mentor. Intervjuaren bör vara medveten om den mellanmänniska dynamiken och ta hänsyn till den i intervjusituationen och i analysarbetet. Det ömsesidiga inflytandet som intervjuaren och respondenterna utövar på varandra är inte nödvändigtvis en felkälla utan kan vara en styrkefaktor i kvalitativ forskning. Det gäller att erkänna och utnyttja de insikter som det mellanmänniska samspelet föder.(a.a.)

7.2. FOKUSGRUPPER

Forskningsmaterialet består av fyra fokusgruppintervjuer. Fokusgruppintervjuer är lämpliga att använda när man vill studera kulturellt förankrade föreställningar och attityder bland medlemmarna i en viss grupp. Vad säger människor att de gör och hur motiverar de sig? Fokusgrupper kan också användas då man önskar jämföra olika, inbördes homogena grupper resonemang kring samma temaområden. (Billinger 2005, 170-176; Hirsjärvi & Hurme 2000, 61-62.)

Krueger & Casey (2000, 4-11) skriver att intervjuer i grupp, fokusgruppintervjuer, är ett svar på kritiken riktad mot allt för snävt styrda intervjuer. Forskarens roll i fokusgruppintervjun är tillbakadragen för att respondenterna skall ha möjligheter att diskutera kring de ämnen de uppfattar som de mest relevanta inom ett givet tema. Fokusgruppintervjuer har utvecklats metodiskt på olika sätt beroende på användningsområdet, men ett flertal aspekter är gemensamma.

- Respondenterna väljs ut så att de har någon gemensam nämnare, det gemensamma skall också nämnas för respondenterna.
- Intervjusituationen skall göras så bekväm och avslappnad som möjligt.
- Intervjuaren skall inte inneha maktposition eller ha fördömande attityd till överraskande uttalanden, utan främst fungera som en öppensinnad inspiratör för att få fram så många olika aspekter på det diskuterade ämnet som möjligt.
- Intervjuaren skall ställa frågor, lyssna, hålla igång diskussionen och se till att alla blir hörda.

I fokusgruppintervjun är diskussionen fokuserad på ett tema som forskaren har bestämt. I början av intervjun finns öppet formulerade frågor som skall hjälpa respondenterna att närma sig ämnet och ju djupare in i temat diskussionen rör sig desto mera fokuserade blir frågorna kring huvudtemat. För forskaren blir diskussionen i slutet av intervjun ofta den mest betydelsefulla. Målet är inte att nå konsensus eller enighet mellan deltagarna. Målet är att se, höra och förstå hur en grupp människor talar om ett speciellt tema. (Krueger & Casey 2000, 13-15.)

Fokusgruppintervjuns utformning påminner om dialogiska nätverksmöten (Seikkula & Arnkil 2005), vilket tilltalade mig som intervjuare. Jag upplevde även många likheter mellan

intervjuarens roll och samordnarens roll där målsättningen är att skapa öppna dialoger där alla röster kan komma till tals angående ett på förhand givet tema.

Abrahamson (2005, 179) beskriver fokusgruppintervjun som ett tillfälle där människor, tillhörande en viss grupp framför sina tankar och åsikter som genom dialogen blir tydligare och klarare. Betoningen ligger på värderingar och föreställningar som är kulturellt snarare än individuellt förankrade. Kultur innebär här hur människor skapar gemensamma värderingar inom en grupp.

Morgan (1996, 130) definierar fokusgrupper på följande sätt: *”Fokusgrupper är en forskningsteknik där data samlas in genom gruppinteraktion runt ett ämne som bestämts av forskaren.”* Denna definition innebär, enligt Wibeck, (2000, 23):

- Fokusgrupper är en forskningsteknik vars ändamål är att samla in data för forskningsändamål. Detta skiljer fokusgrupper från andra grupper som har ett annat syfte, t.ex. terapigrupper.
- I fokusgrupper samlas data in genom gruppinteraktion, vilket skiljer fokusgrupper från andra grupper där den individuella delen av datainsamlingen är av större betydelse.
- I fokusgrupper har forskaren bestämt diskussionstemat, i motsats till t.ex. gruppdiskussioner där temat bestäms av deltagarna och moderatorns roll är enbart iakttagande

Fokusgruppintervjuer kan användas för att studera gruppmedlemmarnas personliga åsikter i en fråga, men vanligare är det att undersöka gruppens gemensamma åsikt om ett tema. Fokusgruppintervjun ger kunskap i hur gruppen diskuterar sig fram till en åsikt, vilka etiska principer man följer och hur man uppnår konsensus. I fokusgruppintervjun framträder hur åsikter och attityder uttrycks inom gruppen. (a.a. 17-25.) Genom språket görs världen begriplig för oss samtidigt som vi skapar den. Åsikter och argument formas under diskussioner med andra, då vi rättfärdigar oss och motiverar våra handlingar och åsikter. (Abrahamson 2005, 180-181.)

Socialarbetare fungerar i sammanhang tillsammans med sina kolleger och därför är arbetsgruppens syn på klientarbete av betydelse för den enskilda socialarbetarens möjligheter att agera. En enskild socialarbetare kan ha svårt att implementera nya perspektiv eller metoder i sitt arbete för hon är beroende av sin arbetsgrupp och övriga byråkratiska instanser.

Gruppdiskussionerna kan belysa de enskilda respondenternas position i grupperna och hur ny kunskap kan och tillåts bildas.

Hur många grupper?

Fokusgruppintervjun är ett arbetskrävande sätt att samla in forskningsmaterial. Varje intervju resulterar i flera timmars bandat material som skall transkriberas och analyseras. Detta sätter gränser för hur många fokusgruppintervjuer det är möjligt att genomföra inom ramen för ett pro graduarbete. För många fokusgruppintervjuer resulterar enligt till ett närmast ohanterligt material (Wibeck 2000, 48-49). Några exakta regler för hur många som är tillräckligt finns inte, men tre grupper är ett minimum för att en kvalitativ forskningsdata skall kunna vara jämförbar och möjlig att analysera (Morgan 1998b i Wibeck 2000, 48-49). Hur många grupper som ytterligare krävs beror på komplexiteten i det fenomen som studeras. Det viktigaste är att gruppmedlemmarna tycker att ämnet är relevant och intressant att diskutera och att gruppen har tillräcklig kunskap om ämnet som skall diskuteras (Billinger 2005, 175).

Jag valde att intervjua fyra grupper för att få en geografisk spridning på arbetsgrupperna och ett hanterligt material. Grupperna valdes utgående från olika kriterier. De skulle bestå av främst socialarbetare inom barnskyddet, de skulle anse sig veta vad familjerådslag är och de skulle kunna delta i en svenskspråkig intervju. Grupperna skulle också visa intresse för att delta i intervjun, tillfället grundade sig på frivillighet.

Hur många gruppmedlemmar?

I fokusgruppintervjuer blir gruppen involverad i ett temaområde och en lämplig gruppstorlek där alla kan komma till tals, består av omkring fem personer. En större grupp kan hindra någon från att komma till tals, medan det i en mindre grupp finns en fara för att de olika medlemmarnas åsikter blir allt för odifferentierade. (Krueger & Casey 2000, 7-11; Wibeck 2000, 49-50.) Svedberg (i Wibeck 2000, 49 - 50) poängterar vikten av att varje gruppmedlem bör få tillräckligt livsrum. En liten grupp ger varje gruppmedlem ett större utrymme medan en stor grupp minskar den enskilda medlemmens inflytande och därmed också det personliga engagemanget. Det är lättare att vara anonym i en stor grupp. I en stor grupp finns det också risk för att det bildas små subgrupper som talar med varandra. Stora grupper är också svårare för moderatorn att bemästra. (a.a.) Denna forsknings fokusgrupper bestod vid intervjutillfället

av fyra till sex personer, vilket motsvarar Wibecks (2000, 50) definition av en lämplig gruppstorlek.

7.3. HALVSTRUKTURERAD INTERVJU

I den ostrukturerade intervjun finns det inte på förhand uppgjorda frågor utan diskussionen formas fritt kring de olika temaområdena. Risken blir då att en del frågeställningar blir obehandlade och det blir svårt att analysera materialet och jämföra olika gruppers resultat. Den strukturerade intervjun karakteriseras av en strikt uppgjord guide med frågor som skall besvaras och forskaren styr samtalet enligt guiden. Risken med detta förfaringssätt är att moderatormen styr samtalen så starkt att nyanser och gruppens diskurs inte framkommer under intervjun. (Billinger 2005, 172 -173.)

Jag har valt ett mellanting, en halvstrukturerad fokusgruppintervju, där grupperna i förväg är informerade om de huvudsakliga frågeställningarna. Den halvstrukturerade intervjun kännetecknas av på förhand ställda huvudfrågor och viktiga temaområden utan att i detalj avgöra frågornas formulering eller bestämma ordningsföljden på samtalsämnena. (t.ex. Ryen 2004, 46; Kvale 1997, 124-126.) Fördelen med en halvstrukturerad intervju är att forskaren vid behov kan gå in och påverka diskussionen. Det kan bli aktuellt om gruppen börjar diskutera ämnen som inte alls berör forskningssyftet eller om någon i gruppen blir för dominerande och förhindrar andra gruppmedlemmar att uttala sig. (Wibeck 2000, 47.)

I alla fokusgruppintervjuer fungerade jag som moderator, vilket är ett sätt att öka undersökningens validitet. (a.a. 76.)

7.4. PILOTINTERVJUER

Pilotintervjuer skall hjälpa forskaren att utforma den slutgiltiga intervjuguiden och precisera ordval och frågor så de motsvarar forskningens syfte. Flera pilotintervjuer är att rekommendera, minst två eller tre, för att få en mångsidig uppfattning om frågornas och intervjuuppläggets lämplighet. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 48, 53, 72-73.) Jag beslöt att göra tre pilotintervjuer före fokusgruppintervjuerna för att kontrollera att mitt tema var av intresse för socialarbetare och att mina frågeställningar var begripliga. Intervjuerna var halvstrukturerade temaintervjuer.

8. FORSKNINGSPROCESSEN

Mitt intresse för forskningsämnet förstärktes då jag efter närmare femton år som socialarbetare i olika sektorer och arbetsgemenskaper började arbeta på en socialbyrå som på många olika sätt avvek från det jag upplevt tidigare. Den nya miljön fick mig att reflektera över hur betydande det är för det praktiska socialarbetet att arbetsgemenskapen har en fast förankrad, medveten kunskapssyn som teoretisk ram för sin verksamhet. Denna insikt startade en process där jag aktivt började iaktta arbetsgemenskaper jag kom i kontakt med i det multiprofessionella arbetet som socialarbetare. Jag förundrades över mångfalden av perspektiv och rent tyckande som fanns i arbetsgemenskaperna. Klientens besvärliga roll i denna korseld av föreställningar och förväntningar som myndigheterna producerar ter sig uppenbar, inte minst inom barnskyddsarbetet där klienterna rädsla för makt(miss)bruk ofta är närvarande.

Under forskningsprocessen har jag varit praktiskt anknuten till mitt forskningsområde i egenskap av samordnare av familjerådslag, socialarbetare inom barnskyddet och lärare inom metodundervisning. Den praktiska förankringen har gett ett mervärde för processen i och med att jag aktivt har kunnat reflektera över frågeställningarna i relation till mina arbetsuppgifter. En utmaning har varit att bevara ett öppet sinne och inte stagnera i den inrotade tankevärlden. Mitt långvariga intresse för empowerment, dialogiska metoder och familjerådslag har påverkat mitt sätt att se på socialarbetet och klientens position. Genom att bl.a. delta i Familjerådslagkonferenser år 2002 och 2004 och 2006 och där ta del av kritisk forskning kring familjerådslag, genom att läsa aktuell forskning och delta i seminarier samt föra diskussioner med kolleger, lärare och studerande har jag förbättra mina möjligheter att kritiskt reflektera över mina ställningstaganden.

Under tre år har jag varit delaktig i ett nordplussamarbete som tillsammans har producerat utbildningshelheter för nordiska studerande i socialt arbete. Alla kurser har belyst barnets delaktighet i barnskyddsarbetet utgående från olika teoretiska perspektiv. Detta nordplussamarbete har inspirerat mig under forskningsprocessen och de nordiska kollegernas entusiasm och kunnighet har sporrat mig att fortsätta min strävan efter att få en djupare insikt om dialogens betydelse för ett demokratiskt klientarbete.

Pilotintervjuerna gjordes i maj 2005 och fokusgruppintervjuerna under hösten 2005. Allt intervjumaterial togs upp på band och transkriberades av mig. Jag har både lyssnat på banden

och läst igenom utskrifterna i flera reprisar parallellt med skrivarbetet. Min egen kunskapsutveckling har gjort att jag för varje genomläsning ytterligare har kunna fördjupa mig i fokusgruppintervjuernas teoretiska innehåll.

8.1. PILOTUNDERSÖKNING

För att försäkra mig om att forskningstemat och intervjufrågorna var relevanta för undersökningen beslöt jag mig för att göra en pilotundersökning innan fokusgruppintervjuerna och intervjuade tre socialarbetare inom barnskyddet. Intervjuerna var halvstrukturerade temaintervjuer. (Hirsjärvi & Hurme 1982.)

För att uppnå syftet för pilotintervjuerna intervjuade jag socialarbetare som jag antog hade intresset för att dela med sig av sin kunskap om mitt forskningsområde. Jag kontaktade tre socialarbetare på en socialbyrå som aktivt har använt nätverksarbete och familjerådslag i arbetet med barn och familjer. Huvudkriteriet för att komma med i urvalet av respondenter är, enligt Repstad (1999, 66-67), att personerna har relevant och viktig information att ge när det gäller undersökningens frågeställningar och att de har ett intresse för att delta i en intervju. Respondenterna bör också vara så olika varandra som möjligt, för att möjliggöra en större spridning på intervjuinnehållen.

Socialarbetare var bekanta för mig sedan tidigare, men jag hade inte närmare kännedom om deras sätt att arbeta inom barnskyddet. En av socialarbetarna hade arbetat inom barnskyddet i närmare 25 år. Hon beskrev sig som en världsförbättrare och idealist som ung, där valet att bli socialarbetare varit klart ”från början”. Att arbeta inom barnskyddet hade inte varit ett aktivt val utan närmast en slump, upplevde hon. En annan socialarbetare hade en högskoleexamen då hon kompletterade sitt akademiska kunnande med studier i socialt arbete för att få behörighet som socialarbetare. Hon hade vid intervjutillfället arbetat i omkring 5 år som socialarbetare, de två senaste inom barnskyddet. Den tredje socialarbetaren hade arbetat inom barnskyddet i 5 år, det senaste året som ledande socialarbetare. Hon hade avlagt kandidatexamen och studerade vid intervjutillfället på magisternivå vid sidan om arbetet. Hon hade under sin studiepraktikperiod blivit erbjuden sommarjobb inom barnskyddet och blivit samma sektor trogen efter det.

Förberedelsearbetet inför en intervju är avgörande för hur respondenterna förhåller sig till uppgiften (Kvale1997; Hirsjärvi & Hurme1982; Kreuger & Casey 2000) och därför bemödade

jag mig att ge utförlig information om ramarna för intervjun. Jag kontaktade socialarbetarna personligen per telefon och informerade dem om mitt syfte med pilotundersökningen; att jag önskade höra deras erfarenheter och tankar om sitt arbete som socialarbetare inom barnskyddet, hur de såg på brukarperspektiv och empowermentbaserat arbete och på familjerådslag som metod.

Socialarbetarna var genast villiga att ställa upp och sade att de såg fram emot möjligheten att ostört i en timmes tid ha möjligheter att diskutera dessa frågor med mig. Socialarbetarna fick bestämma tid och plats för intervjuerna och alla önskade bli intervjuade på sina arbetsplatser. Ingen av socialarbetarna hade något emot att intervjun skulle bandas in eller att jag skulle göra anteckningar under intervjun.

Intervjuerna utfördes i respektive socialarbeters rum och tog en timme i anspråk. Intervjuerna bandades och transkriberades genast efter intervjutillfället, av mig. Det transkriberade materialet uppgick till 30 maskinskrivna sidor.

Pilotundersökningen hade tre temaområden:

- socialarbetarens roll i barnskyddsarbetet och hur det syns i praktiken
- brukarperspektiv i barnskyddsarbetet
- socialarbetarnas syn på familjerådslagets för- och nackdelar

Jag gjorde upp en halvstrukturerade intervjuguide som jag inte följde minutiöst, utan närmast ”prickade av” under intervjuernas gång allt efter som respondenterna hade uttalat sig om de för mig relevanta teman. Syftet, att undersöka forskningens temaområdets relevans för socialarbetare och begreppens begriplighet, uppnåddes under intervjuerna. Socialarbetarnas stora intresse för att tala om sitt arbete och om sina val av metoder, i kombination med deras upplevelse av att vara ensam i sitt arbete, bekräftade mitt antagande om att fokusgrupper kunde utgöra en optimal arena för min undersökning. Fokusgruppintervjun skulle erbjuda en möjlighet för socialarbetarna att i dialog fördjupa sig i för dem relevanta temaområden.

Enligt Kvale (1997, 170-172) är analysen inte ett separat arbetsskede utan analysarbetet sker under intervjuerna och under transkriberingsarbetet. Då jag under transkriberingsskedet analyserade intervjuerna för att undersöka temats relevans och begriplighet upptäckte jag flera intressanta ”biprodukter”.

Pilotundersökningen visade hur olika socialarbetarna diskuterade temaområdena utgående från sina perspektiv. Efter pilotundersökningen insåg jag att tyngdpunktsområde i min forskning bör förskjutas från familjerådslaget som arbetsmodell till de bakomliggande teorierna och perspektiven för att svar på frågan om varför familjerådslag inte används i större utsträckning skall kunna fås.

Följande citat belyser en del av temaintervjuernas innehåll och den stora variation på åsikter som hittades i materialet. På frågan om vad socialarbetaren ser som sin främsta uppgift inom barnskyddet, fick jag tre väldigt olika svar. En socialarbetare svarade att:

”Nu förespråkar jag ett sådant synsätt, att man är ju en tjänsteman och att man också kommer ihåg att man på det sättet själv också håller fast vid den rollen, att man inte är familjernas vän eller vemsomhelst rådgivare, utan man är faktiskt en tjänsteman....en viss sån professionell roll att man håller sig skilt från klienten, och det är helt enkelt också för att spara sig själv skulle jag säga...”

Men på riktigt är det så att vi har ju vår organisation och våra chefer som egentligen bestämmer, eller borde göra det, och ge ganska klara instruktioner för och strategier för hur vi skall jobba. Hemskt mycket borde man ju kanske inte bestämma helt själv på vilket sätt man gör de.”

En annan socialarbetare svarade:

“Det viktigaste? Ur vems synpunkt? (Jag säger: Din, som socialarbetare.) Det är en sak som man måste dunka in i huvudet, alltså på riktigt, barnskydd är ju att man jobbar för barnen och barnen är ju, de är ju de som är huvudpersonerna i alla fall, fast man nu ganska mycket jobbar med föräldrarna också... Att stöda familjerna i det de behöver.”

Den tredje svarade så här:

” Nå det är ju just det att det är ju delvis sådär omväxlande att, där är både stöd och där är kontroll och såhär. Att om man tänker med någon förälder eller några ungdomar och såhär så det är ganska olika roller, det tycker jag nog att är en sån hän utmaning.”

Meningarna var delade om vilka familjer eller situationer som skulle vara bäst lämpade för familjerådslag. En socialarbetare ansåg att det måste finnas mycket släktingar omkring familjen, en annan tyckte att vänner kan vara bättre än släktingar och den tredje tyckte att man inte kan belasta släktingar som kanske inte kan säga nej då de blir tillfrågade.

Socialarbetarna nämnde många orsaker till att de inte hade föreslagit familjerådslag för sina klienter. En socialarbetare motsatte sig metoder i allmänhet och ansåg sig vara för feg att prova på något nytt. En orsak var avsaknaden av kollegialt stöd då nya metoder skall föreslås för klienterna och en orsak var att socialarbetaren ansåg att familjen inte hade ett tillräckligt

stödande nätverk. Socialarbetarna hade olika kriterier för ”ett tillräckligt bra nätverk”. Personliga erfarenheter av problem inom familjen och släktens inblandning, påverkade en socialaretares inställning till nätverksarbete med familjer.

Socialarbetarnas yttranden stärkte mitt intresse för att fördjupa mig i frågan om hur socialarbetarna resonerar då de bildar sina åsikter om verkligheten, som sedan står som grund för handlandet, i detta fall socialaretares val av bemötande och arbetsmodell. Det faktum, att en respondent nämnde barnets perspektiv enbart en gång under intervjun och de båda övriga respondenterna fyra respektive nio gånger, föranledde mig att lyfta fram brukarperspektivet som ett grundläggande tema i fokusgruppintervjuerna.

8.2. VAL AV FOKUSGRUPPER

Att forska inom sitt eget arbetsområde innebär utmaningar av olika slag. Valet av fokusgrupper var en utmaning. Jag hade som kriterier att grupperna skulle vara insatta i familjerådslag som arbetsmodell och att de skulle kunna delta i en fokusgruppintervju på svenska. Språket och språkbruket är av stor betydelse för gruppintervjun och forskningens analys (bl.a. Hirsjärvi & Hurme 1982, 48; Starrin & Renck 1996, 65-66) och jag önskade gardera mig för att i analysfasen få tampas med begrepliga tolkningsproblem både på finska och på svenska.

Till följd av min praktiska förankring i familjerådslagssammanhang (se kapitel 1 och 8) kände jag till flera lämpliga arbetsgrupper som kunde tänkas vara intresserade av att vara med i min undersökning. Jag kontaktade fyra arbetsgrupper som uppfyllde mina kriterier, för gruppantalet bör vara minst tre för att en kvalitativ forskningsdata skall kunna vara jämförbar och möjlig att analysera (Krueger & Casey 2000, 7-11; Wibeck 2000, 49-50).

Fokusgrupperna blev i god tid tillfrågade om intresset att delta i en fokusgruppintervju. Grupperna och de enskilda medlemmarna blev upprepade gånger informerade om intervjuens teman och praktiska genomförande samt om rapportering och konfidentialitetsprincipen i samband med detta. Principen om informerat samtycke (Repstad 1999, 68) tillämpades således under rekryteringsskedet.

Deltagandet var frivilligt och grupperna valde tidpunkt och plats för intervjuerna. Socialarbetarna blev garanterade att inga namn på personer eller platser kommer att nämnas i pro-graduarbetet och att alla åtgärder för att eliminera igenkännande av miljöer i texten kommer att vidtagas.

8.2.1. ATT ANVÄNDA REDAN EXISTERANDE GRUPPER

Mitt intresse för att utforska hur arbetsgrupper inom barnskyddet diskuterar sitt arbete föranledde mig att kontakta redan existerande arbetsgrupper. I fokusgruppintervjuer med redan existerande grupper finns det möjligheter att höra den enskilda respondentens värderingar, arbetsgruppernas konstruktioner av arbetet med barn, diskursen inom arbetsgemenskapen och bakomliggande perspektiv och epistemologi.

Victoria Wibeck (2000, 52-54) beskriver för- och nackdelar med att använda sig av redan existerande grupper. En fördel kan vara att medlemmarna känner varandra och möjliggör för mera tystlåtna personer att uttrycka sig i diskussionen. En tystlåten person kan däremot också dra fördelar av att gruppen är bekant och falla in i ett invariant mönster och inte uttala sig trots att hon besitter kunskaper i ämnet.

Risken med redan existerande grupper är att vissa ämnen inte tas upp på grund av att det finns saker som tas för givna inom gruppen. En strävan efter att undvika konflikter kan också vara orsak till att ämnen inte berörs under diskussionen. Det ligger på moderatorns ansvar att vara medveten om detta och initiera ämnen som inte naturligt tas upp i diskussionen. Det starkaste skälet att använda sig av redan existerande grupper är att det låter forskaren få en inblick i den sociala kontext där idéer formas och beslut fattas, vilket intresserade mig.

Socialarbetarnas intresse för att delta i fokusgruppintervjuerna trots hektiskt tempo på arbetsplatserna, tolkade jag som ett förtroende för mig och ett genuint intresse för att tillsammans reflektera över ämnen som intresserade dem. Flera deltagare uttryckte också sin glädje över att kunna bidra till mitt pro graduarbete.

8.2.2. ATT VARA BEKANT MED GRUPPEN MAN INTERVJUAR

En utmaning blev att grupperna hade olika förhandskunskaper om mig och jag hade en del förhandskunskaper om dem. Alla grupper kände till mitt långvariga intresse för nätverksarbete och mina ambitioner att försöka implementera familjerådslag i praktiken. Grupp A, Kommungruppen, bestod delvis av personer som jag varit med och utbildat i familjerådslag och även träffat i andra sammanhang. Grupp B, kallad Stadsgruppen i detta sammanhang, bestod delvis av personer som varit mina medarbetare och som jag haft sporadisk kontakt med under flera år i olika socialarbetarsammanhang. Grupp C, Småstadsgruppens medlemmar

kände jag inte, men jag hade kännedom om deras intresse för nätverksmetoder och de hade varit i kontakt med mig i utbildningssammanhang. Grupp D, Storstadsgruppen, bestod delvis av personer som varit mina medarbetare och som jag i olika sammanhang hade haft kontakt med efter det.

Det finns för- och nackdelar med att vara bekant med gruppen man intervjuar. Pål Repstad (1987, 68-69) beskriver hur han i sin forskning använde sig av bekanta respondenter. Han upplevde att respondenterna kunde känna det lättare att öppna sig för en bekant forskare och därför fortare komma in på de relevanta temaområdena. Det kan också vara en fördel att respondenterna känner till forskarens förkunskap på området. Å andra sidan kan det förorsaka att respondenterna svarar och diskuterar enligt det de föreställer sig att forskaren förväntar sig.(a.a.)

För att minska de tidigare relationernas betydelse för forskningsarbete strävade jag efter att vara så tydlig och öppen som möjligt då jag presenterade mitt intresse för att få intervju grupperna. Jag poängterade för fokusgrupperna att jag kände till deras intresse för nätverksarbete och deras kunskaper i familjerådslag och det faktum att de, som de flesta andra arbetsgrupper i Norden, inte i större utsträckning har ordnat familjerådslag i barnskyddsärenden. Jag betonade att det var specifikt detta utgångsläge som gjorde att jag önskade intervju dem, att jag önskade höra hur de diskuterar kring brukarperspektivet, delaktighet och familjerådslag.

8.3. INTERVJUSITUATIONERNA

Målet var att fokusgruppintervjuerna skulle ha karaktären av en öppen diskussion om angelägna ämnen. Intervjuguiden fanns som ett stöd för min fokusering och koncentration under intervjusituationerna. Fokusgruppintervjuerna var halvstrukturerade, för jag hade inte för avsikt att ställa många specificerade frågor utan istället presentera tre olika temaområden som underlag för gruppernas diskussion. Jag fungerade som moderator och ansvarade för att diskussionerna fördes inom de ramar jag hade lagt upp för forskningen.

Förutsättningarna för att ett öppet samtal skall kunna äga rum är att de fysiska och psykiska omständigheterna känns trygga för deltagarna (Arnkild et al. 2001, 102-103). Intervjuerna skedde i utrymmen som deltagarna hade valt, vilket visade sig vara sammanträdesrum i

anslutning till arbetsplatserna. Jag kom i god tid till tillfällena för att ställa i ordning traktering, mikrofonen till bandspelaren och sittplatser så att allas röster skulle nå fram till mikrofonen.

Innan intervjuerna inleddes förklarade jag än en gång för arbetsgrupperna vad syftet för undersökningen var och att alla uppgifter, namn och övrig information som kunde leda till identifiering av deltagarna eller klienter, skulle omskrivas till oigenkännlighet i arbetet. Den gemensamt överenskomna tidsramen för alla intervjuer var två timmar.

Intervjuerna togs upp på band och jag förde anteckningar under diskussionerna, vilket tidvis var besvärligt då jag upplevde att min främsta uppgift var att lyssna och iakttä. Efter varje intervju antecknade jag de tankar och känslor intervjusituationen fört med sig, bland annat hur grupperna samlades och orienterade sig inför den kommande intervjun. Jag upplevde förväntan, nyfikenhet, avvaktande och misstro i de enskilda personernas ageranden då de kom till sammanträdesrummen för att delta i intervjun.

Under intervjun med grupp C, Småstadsgruppen, framkom att deltagarna var mycket välinsatta i nätverksarbete men inte alls i familjerådslag. De hade uppfattat att familjerådslag är det samma som nätverksmöte och därför ställt upp på fokusgruppintervjun. Detta missförstånd är inte ovanligt bland socialarbetare. Flera gånger har jag stött på socialarbetare som berättat att de deltagit i familjerådslag, medan det efter närmare diskussion har framgått att det varit frågan om ett nätverksmöte där familjens nätverk varit närvarande. Missförståndet ledde till att jag, efter att ha transkriberat intervjun, kom till den slutsatsen att gruppens brist på erfarenheter av familjerådslag föranleder mig att utesluta den ur min forskning. Analysfasen omfattar således tre fokusgruppintervjuer istället för fyra.

8.4. TRANSKRIBERINGEN

Krueger & Casey (2000, 130-132) beskriver fyra typer av bearbetning av data från fokusgruppintervjuer; transkriptionsbaserad, bandbaserad, anteckningsbaserad och minnesbaserad analys. Det mest tidskrävande, men också det bästa, underlaget för en systematisk och noggrann analys är att transkribera samtalen, vilket jag valde att göra. Det transkriberade materialet uppgick till sammanlagt 114 sidor, med radavstånd 1½ och smala marginaler.

Transkribering kan utföras på olika nivåer (Wibeck, 2000, 83-84). Den mest detaljerade varianten återger talet i talspråksform, talstyrkan, överlappande tal, betonade ord och talhastigheter med mera finns med. Jag har valt en skriftspråksvariant, där talet återges i skriftspråksform, men där även tillfälliga inlägg av andra respondenter ingår i form av avbrott och avbrytningar. Tillgången till det bandade materialet under analysfasen möjliggjorde denna enklare transkriberingsform. Under transkriberingen levde jag mig in i intervjusituationerna på nytt. Rösterna på bandet åstadkom en nästan kuslig känsla av närvaro. Jag registrerade hur mitt eget känslotillstånd under transkriberingsarbetet påminde om de känslor jag haft under de enskilda intervjutillfällena och konstaterade att anteckningarna jag gjort under och efter intervjuerna beskrev just dessa känslor.

8.5. ANALYS AV MATERIALET

"Analysen är inget isolerat stadium utan genomsyrar hela intervjuundersökningen" (Kvale 1997, 185.) Det finns inte några exakta regler för analys, tolkning och rapportering av kvalitativt forskningsresultat (Repstad 1987, 94-98). De olika skedena går in i varandra och en stor del av analysarbetet sker under intervjusituationen och under transkriberingsarbetet. Forskaren är fri att utveckla analysmetoder utgående från forskningens målsättning (Wibeck 2000, 87.)

Min avsikt är att utgående från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv analysera vilka teman de olika grupperna fokuserade på då de öppna intervjufrågorna introducerades. Hur fungerade dialogen inom gruppen och vilka likheter och skillnader fanns det i gruppernas sätt att behandla temaområdena?

Enligt Kvale (1997, 184) är den vanligaste formen av intervjuanalys användning ad hoc av olika angreppssätt och tekniker. Ad hoc är latin och betyder ordagrant "till detta", och i vidare betydelse "tillsatt för ett särskilt ändamål". I forskningssammanhang innebär det att ingen standardmetod används för att analysera hela forskningsmaterialet utan man växlar mellan olika tekniker. Forskaren läser först igenom hela materialet för att skapa sig ett allmänt intryck för att senare ingående granska relevanta temaområden. (Kvale 1997, 182-185.)

Jag har följt Kruegers & Caseys (2000, 125-137) beskrivning av innehållsanalys av fokusgruppintervjuer och deras rekommendationer att med hjälp av färger kategorisera

innehållet i materialet för att sedan urskilja likheter och avvikelser mellan de olika intervjugrupperna och mellan respondenterna.

Analysarbetet vållade mig större svårigheter än jag hade förutspått. De halvstrukturerade fokusgruppintervjuerna ledde till att samtalen i grupperna utvecklades enligt deltagarnas respons på varandras utsagor. Mitt val att som moderator ha en tillbakadragen roll ökade gruppernas möjligheter att fritt reflektera kring givna teman och låta samtalen utvecklas och leda in på nya temaområden som grupperna upplevde som relevanta i det sammanhanget. Jag ingrep i intervjusituationerna enbart då jag bad om konkretiseringar eller beförde att något temaområde skulle förbigås. Grupperna konstruerade samtalen i den verklighet som var aktuell för dem just då. Detta var även min avsikt, men jag hade inte kunna föreställa mig hur olika samtalen skulle utforma sig. Gruppernas diskussioner rörde sig på flera nivåer; från mycket konkret mikronivå till abstrakta filosoferingar på samhällslevelig nivå. Perspektivvalet varierade även, från traditionellt paternalistiskt och diagnostiserande tänkande till empowermentbaserade tankemönster. Förutom dessa perspektivskillnader fann jag att socialarbetarnas konstruktion av klientarbetet präglades av antingen ett socialarbetarperspektiv där fokus låg på metodens och perspektivets betydelse för socialarbetaren, eller ett brukarperspektiv där fokus låg på metodernas och perspektivets betydelse för klienterna.

Kontextens betydelse för enskilda uttalanden blev iögonfallande tydlig, vilket föranledde mig att förkasta min ursprungliga idé om att analysera ett temaområde åt gången genom att belysa varje tema utgående från gruppernas konstruktioner. Att välja ut en fråga och analysera de olika tolkningarna och svaren skulle inte göra grupperna rättvisa. Enligt det etnometodologiska paradigmet bör intervjuutdrag omfatta kommunikationen mellan alla inblandade i gruppen och inte bara svar på enskilda frågor (Ryen 2004, 34-36). Därför har jag valt att analysera gruppintervjuerna horisontellt. (Wibeck 2000, 96.)

Analysarbetet inleddes med flera genomlysningar och genomläsningar av intervjuerna. Med "datormarkeringar" färgade jag de olika temaområdena med olika färger. Många avsnitt markerades med flera färger i och med att diskussionerna inflätade temaområdena i varandra. Följande skede blev att analysera de enskilda intervjuerna enligt de samtalsämnen som förde diskussionen vidare. Samtalsämnena ordnades i kategorier (Wibeck 2000, 89), och undergrupper skapades utgående från gruppernas val av ämnen. Varje intervju ordnades i tre huvudteman:

- Brukarperspektiv och delaktighet

- Nätverkets betydelse i barnskyddsarbetet
- Familjerådslag som arbetsmodell

Varje intervju analyserades utgående från fem ansatser som är relevanta för forskningsfrågan angående ontologins och epistemologins betydelse för metodologin.

- Dialogisk kommunikation
- Maktkonstellationer i intervjugruppen och i barnskyddsarbetet
- Barnets sociala nätverk
- Barnperspektiv och brukardelaktighet
- Familjerådslagsmodellen

De enskilda gruppernas interna kommunikation och orientering mot forskningsämnet analyseras utgående från Seikkulas (1994), Mönkkönens (2002) och Arnkils (1999) definitioner av dialogens betydelse i nätverksarbete, för skapande av ny kunskap genom reflektion och för orienteringen mot klienter och medarbetare. Maktkonstellationen inom gruppen och två konkurrerande paradigms förekomst i samtalen om barnskyddsarbetet analyseras utgående från Lupton & Nixon (1999) och Slettebø (2000) som ställer empowerment som motsättning till paternalism och Lindén (2007) som ställer empowerment mot evidensbaserat positivistiskt socialt arbete. Brukarperspektiv och delaktighet analyseras främst utgående från Shiers (i Rasmusson 2006) delaktighetsmodell och Strandbus (2007a, 259) definition på barns delaktighet i familjerådslagsprocessen. Barnets roll i barnskyddsprocessen studeras utgående från Mortensens (2007) modell av fenomenologiskt och strukturalistiskt barnperspektiv. Det privata nätverkets betydelse granskas främst utgående från Bronfenbrenners (1997) systemteori och Seikkulas (1994) nätverksteorier.

Gruppernas utsagor om hinder för implementerandet av familjerådslagsmodellen i barnskyddsarbetet analyseras utgående från ett naturalistiskt perspektiv där gruppernas uttalanden om modellens starka och svaga sidor sammankopplas med analysen av de övriga temaområdena.

9. GRUPPERNAS SAMTAL

I fokusgruppintervjuerna konstruerades olika bilder av den komplexa helhet som barnskyddsarbetet är. Olika aspekter på inflytande och makt löper som en röd tråd genom intervjuerna. Maktkonstellationerna i grupper avgör förutsättningarna för öppen dialog och den enskilda deltagarens makt att involvera eller utesluta personer eller åsikter ur samtal är en ständig vågrörelse mellan paternalism och empowerment.

I analysen framkom hur individuella och kollektiva värderingarna påverkar synen på barn och barnskyddsarbetets funktion. I grupperna förekom både paternalistiska och bemyndigande tankekonstruktioner, men två av grupperna, A och B, får belysa den markanta skillnad som kan finnas mellan socialarbetares konstruktioner av barnskyddsarbetet, medan den tredje gruppens, grupp D:s, funktion i denna framställning blir att komplettera och kommentera de andra gruppernas utsagor och bidra till diskussionen i kapitel 10. Grupp D representerar barnskyddsarbetet i en stor stad och har således flera yttre likheter med grupp B.

De gemensamma yttre omständigheterna för grupperna A, B och D var att arbetsgrupperna hade tillgång till välorganiserad samordnarverksamhet och vid behov konsultation i familjerådslagets metodfrågor. I grupperna fanns personer i förmansställning och merparten av respondenterna hade deltagit i utbildningar i familjerådslag. Alla socialarbetare var utbildade och behöriga.

Jag har valt att med hjälp av citat belysa hur olika dialogema utformades i två grupper. A representerar barnskyddsarbete i små kommuner medan B representerar barnskyddsarbetet i en stor stad. Gruppmedlemmarna nämns med en bokstav som representerar vilken grupp de tillhör och en siffra som definierar den enskilda medlemmen i gruppen. Således har ”Kommungruppen” fått bokstaven A och ”Stadsgruppen” betecknas B.

Grupperna introduceras kort innan samtalen analyseras för att den enskilda gruppens sammansättning och stämningen under intervjudagen skall framkomma.

9.1 GRUPP A “Kommungruppen”

”Kommungruppen”, som bestod av fyra socialarbetare, var den första gruppen jag intervjuade. En av socialarbetarna fungerade som kontaktperson till mig, för hon hade en koordinerande uppgift i kommunerna och kunde således hjälpa mig att finna intresserade socialarbetare till gruppintervjun. Den fortsatta kontakten till gruppen, för att finna en gemensam tidpunkt för intervjun, hade jag direkt med de enskilda socialarbetarna per telefon och e-post.

Gruppmedlemmarna kände till mitt intresse för att implementera familjerådslag i praxis och en del av medlemmarna hade träffat mig i utbildningssammanhang.

Socialarbetarna kände varandra sedan tidigare, men arbetade delvis i olika kommuner. Deltagarna anlände i god tid till intervjun, atmosfären var avslappnad och förväntansfull och deltagarnas samtal kretsade omkring den kommande intervjuns teman. Deltagarna hade reserverat tre timmar för ändamålet, fast intervjun var beräknad att ta två timmar i anspråk. Flera deltagare uttryckte sin glädje över möjligheten att träffa kolleger och tillsammans med dem få diskutera sitt arbete. Kommungruppens socialarbetare arbetar ofta ensamma eller med få kolleger i sina kommuner, vilket sannolikt bidrog till deras intresse att delta i gruppintervjun.

Jag upplevde att gruppens medlemmar hade kommit för att dela med sig av sina erfarenheter och lära sig av sina kolleger och jag såg med stor förväntan fram emot intervjun. Efter min öppningsreplik startade en livlig diskussion vars intensitet fortsatte under den två timmar långa intervjun.

Brukarperspektiv och delaktighet.

Socialarbetarna i grupp A upplevde att åldern avgör hur mycket barnet kan vara delaktigt i barnskyddsprocessen.

”Det är ju av stor betydelse, i vilken ålder barnen är, deras delaktighet. Har man ett barnskyddsfall med en treåring är treåringen inte så väldigt aktiv, då är det ju föräldrarna man fokuserar på, för det finns ju så väldigt mycket runt omkring, men är det en fjortonåring så vill man att fjortonåringen skall vara med på alla samtal och med och planera nästa steg, och så här. Det är nog rätt åldersrelaterat tycker jag, hur delaktiga barnen är i barnskyddet”.(A3)

Erfarenheten av små barn som klienter förknippades med svåra vårdnadstvister där socialarbetarens möjlighet att arbeta för barnets fördel upplevdes utmanande. Socialarbetarna återkom ständigt till sina erfarenheter av barnskyddets begränsningar i vårdnadstvister där föräldrarna bistås av jurister.

- *”Men, man träffa ju alltid barnet, både tillsammans med föräldrarna och för det mesta försöker jag göra det enskilt också, tala med dem enskilt också. Men självklart, inte är det ju någon automatik att man vet fullständigt rätt. Jag vet inte, är det det som också kallas för intuition, att man har den här känslan sedan när man har träffat barnet tillsammans med mamman i sitt hem och pappan och barnet i sitt hem, och man ser hela det här, relationer och allting och sedan dessutom talar med barnen, då har man ju ganska mycket redan. Men sedan, i de här små kommunerna, som man arbetar här med familjerna så*

långt på förhand och man har varit med de här familjerna länge oftast, så det utkristalliserar också det här, att hur mår barnen bäst.” (A2)

- *” Det är en känsla man får. När man har träffat alla parter, så kanske det inte är exakt något man kan sätta fingret på, men barnet verkar må bättre om det bor här.”(A3)*
- *”men brukarperspektivet är svårt, för jag tycker att man själv alltid sätter barnen i fokus, men sedan är det väldigt svårt när man som socialarbetare hamnar med i de här rättegångarna, vårdnadsrättegångarna, för då skall man ju sitta där och på sätt och vis vara vittne till någonting som man egentligen har skrivit om redan, och samtidigt blir man mitt emellan två föräldrar och så, som jag åtminstone brukar göra, ta något slags ställning till frågan, då blir man också en slagpåse mellan föräldrarna, och sedan mitt i allt visar juristerna att inte är det alls barnet det sist och slutligen gäller utan det är mamman eller pappan som skall vinna. Och det är en jätte svår situation man sätts inför själv, för man struntar ju verkligen i föräldrarna på det sättet.”(A2)*
- *”...man blir bara advokaternas verktyg...” (A1)*
- *” ... verkligen!” (A2)*
- *”Jag tycker att när man pratar med kolleger så är de flesta av oss överens om att skulle inte juristerna vara där så skulle det gå mycket lättare för oss att jobba. För vi vet i alla fall att vår utgångspunkt är barnets bästa. Och jag har sällan, om inte aldrig, mött en jurist som ser det från barnets bästa, jo från mammas eller pappas, beroende på vems jurist det är, men inte strider de för barnets bästa. Då står man där och håller på barnets bästa och det andra går stick i stäv mot vad man håller på med.” (A3)*

Socialarbetarnas dialoger involverade alla i samtalet och den gemensamma uppfattningen stärktes angående socialarbetarens ensamma roll som försvarare av barnets fördel under vårdnadstvister. Det lilla barnets rätt att få hjälp med att bli synligt i barnskyddsprocessen framkom ofta i diskussionen.

Äldre barns och tonåringars aktiva roll som brukare sågs som en självklarhet, men under diskussionens gång ertappade sig socialarbetarna med att tala utgående från föräldrarnas behov trots allt. A3 reflekterade kritiskt över sitt sätt att handla i en barnskyddsutredning och följande samtal utspelade sig:

- *”Jag fick ett barnskyddsärende, där en sjuntonåring gjorde en barnskyddsanmälan på sin familj. Hon tyckte att det här funkar inte. Och nu har jag kontaktat föräldrarna och vi har haft träffar med dem och så, och flickan som gjorde anmälan är jättebesviken på att hon inte får veta vad det diskuteras på de här träffarna.” (A3)*
- *”Är hon inte med själv då?”(A4)*
- *”Nej.” (A3)*

- *”Ja, föräldrarna uttryckte då att de gärna vill komma till oss då och prata först utan barn, och då tyckte vi att vi gör väl så då. För det är ju egentligen föräldrarnas ansvar det att barnen skall ha det bra, det är inte barnens, utan det är föräldrarna som skall ordna det här. Men nu tänkte jag att det är ju helt fel! Det är ju barnen som är brukarna och inte föräldrarna. För där var det verkligen så att fast det var hon som gjorde anmälan själv, så tyckte jag att nej, inte är det hennes ansvar att få familjesituationen skött, för det har blivit väldigt mycket hon som har tagit ansvar där, föräldrarna har missbruksproblem och hon sköter om allt i hopa. Jag ville bespara henne, att det är inte hennes ansvar, att hon skall ju bara sitta bredvid och få det här ordnat för sig. Och det är ju käpprätt.... slår det mig här!”(A3)*
- *”Det är ju det, att hon har tagit på sig vårdnadsrollen och är 17 år nu, att det har varit jobbigt för henne säkert.” (A1)*
- *”Vi var flera stycken som var med då och träffade dom och sade då att hon skall då inte på det viset hålla i det här längre. Hon får ju veta förstås vad vi har pratat, det berättar ju föräldrarna förstås, men de sållar säkert ganska friskt. Så det vet jag, nästa gång skall hon med, och helst de andra (barnen) också! För det var annat med det första mötet, då föräldrarna ville att barnen absolut inte skulle vara med, de ville prata om vad de hade för problem själva då. Men där kom det inte för mig, det här med brukarperspektiv alls, det reagerade jag inte över före nu, så det var ju bra att jag kom hit, innan vi har nästa träff...” (A3)*

Socialarbetarens uppfattning om det sårbara barnets behov av skydd var starkare än hennes tro på barnet som en kompetent aktör i processen. Hennes kolleger förstod hennes sätt att handla och tillade flera argument som stödde teorin om det sårbara barnet som skulle befrias från ansvar. Diskussionen ledde till ett kritiskt reflekterande över olika sätt att förhålla sig till barn. Ett tydligt barnperspektiv genomsyrade diskussionerna där socialarbetarna argumenterade för och emot barnets behov av skydd och rätt till delaktighet.

Barnperspektiv kontra föräldraperspektiv upplevdes också utmanande.

- *”Men ofta i barnskyddsfamiljer så är det ju hos föräldrarna problemen ligger. Förstås kan ju barnen ha missbruksproblem och så och då är det ju barnen man bör fokusera på. Men ofta är det så att det är hos föräldrarna det brister, deras omsorgsförmåga. Och då frågar man sig vem det är som är brukaren? Är det där var problemen ligger eller är det den som får ta emot problemet? Vem är det man skall fokusera mest på? Det är ju barnets bästa men hela tiden har i tankarna, men frågan är att var skall man sätta in resurserna...” (A2)*
- *”Det är inte ett så enkelt begrepp, och inte alls enkelt i verkligheten. Ibland hamnar man ju och stöda sådana saker hos föräldrarna som man inte tycker att är riktigt riktigt, men ändå är det kanske det som gör att det blir bättre för barnet, just i den situationen det är.” (A4)*
- *”Men det är nog så som vi diskuterade i våras, att vi kan nog inte skilja åt brukaren riktigt, vi kan inte skilja på föräldrar och barn. Det ena existerar inte utan det andra och tvärtom.” (A1)*

Svårigheten att föra fram barnets situation i dessa situationer ledde diskussionerna in på temat makt. Hur stor makt kan och bör socialarbetaren bruka för att ”tvinga” föräldrarna att se barnet? Är det så att vi är för snälla, frågade sig en socialarbetare.

- *”Men hur är det med brukarperspektivet, om det är familjerådslag vi pratar om. Att hur mycket är det, jag menar det är ett erbjudande och en frivillig åtgärd. Att om man tänker att brukaren är faktiskt barnet, att borde man då driva hårdare på det här, så att de faktiskt får till ett familjerådslag och en plan. Att nu känner man att det är föräldrarna man hör, när de säger att de inte vill.” (A1)*

Föräldrarnas rätt till självbestämmande försvarades och erfarenheterna av att påtvinga föräldrar ett familjerådslag, till exempel innan en vårdnadstvist skall avgöras i domstolen, var dåliga. Socialarbetarna upplevde det omänskligt och omöjligt att förvänta sig att föräldrarna skall ändra sitt perspektiv från sökande efter motpartens svagheter till fokuserande på barnets rätt till alla tillbudsstående resurser, när den juridiska processen fokuserar på att ställa föräldrarna mot varandra och familjerådslagets mål är att mobilisera gemensamma resurser. Brukarperspektivet utgående från föräldrarnas situation kompletterade barnperspektivet i dessa diskussioner.

Socialarbetarna upplevde att barnperspektivet hotas av myndigheternas traditionella vuxenperspektiv och att även föräldrar och andra vuxna som är involverade i barnskyddsärendet påverkar processen genom sina perspektivval. Samtalen återspeglade en oro för den egna förmågan att bibehålla barnet i fokus i situationer där andra aktörers fokusering är en annan. Juridiska ombud och personliga medhjälpare för barnet nämndes som möjliga stödresurser för att öka barnets delaktighet i barnskyddsprocessen.

Socialarbetarna diskuterade även föräldrarnas delaktighet i barnskyddsarbetet. Erfarenheter av att uppmuntra föräldrarna att ta med en ”stödperson” till möten med barnskyddsmyndigheterna var goda.

- *”Ofta är det så att när dom ringer eller har fått kallelse och är rädda och så, då kommer jag ihåg att säga det åt dem men inte annars kanske. Man borde kanske alltid skriva det i kallelsen...att ”ta gärna med någon om du vill...”. Jag tycker att det är jätte bra med de här som är arga och kommer med juridiska ombud, eller hotar med det, jag brukar säga att de gärna får komma med...För de personerna är ofta så svåra att prata med i alla fall så det är bra att de har ett juridiskt ombud med sig, men det är ofta bara ett hot... Men jag märker att en del kolleger har varit rädda för det här, fast jag tycker att det är jättebra att dom har med sig stödperson på möten om det verkade finnas en osäkerhet om föräldern ämnade delta”. (A4)*

Socialarbetarna såg fördelar i att motivera såväl barn som vuxna att involvera närstående personer som stöd i barnskyddsarbetet. Socialarbetarna nämnde olika strategier för att kunna

stärka familjers delaktighet i arbetsprocesser, till exempel stödpersoner för alla familjemedlemmar. Socialarbetaren personliga ansvar för att informera klienterna om detta och vid behov bistå klienterna i sökande efter ombud och biträden upplevdes självklart, men de flesta tillstod att de inte alltid kommer ihåg att informera om detta. Socialarbetarna belyste med exempel handlingsförfaranden som har bidragit till att klienternas delaktighet har förstärkt.

- *”Jag hade en klient en gång som var väldigt psykiskt sjuk. Hon hade sitt juridiska ombud med sig varje gång vi träffades och det gick väldigt bra att arbeta så. Hon hade någon hon litade på med sig och vi kunde diskutera viktiga frågor. Det gick väldigt bra, fast barnet blev förstås omhändertaget ändå och det gick genom alla rättsliga processer men hon visste att det gjordes rätt. Det var jättebra för oss, det var jättebra för utredningen och det var jättebra för barnet. Men i de ärendena är det nästan nödvändigt att de har ett ombud, för de som inte mår bra psykiskt, i deras värld så vänds ju allting emot dem.”(A3)*
- *”Så där fick ett juridiskt ombud nästan en samordnar roll”(A1)*
- *”Ja han var med på mötet en gång i veckan och han var förberedd på vad vi skulle gå igenom den gången och vi samlade ihop den sociala utredningen. Det är inte så lätt att vara en sådan person heller, så brände han ut sig också.”(A3)*
- *”Men han var som stöd för mamman...”(A2)*
- *”Ja, och så hade barnet ett eget ombud” (A3)*

Nätverkets betydelse

Socialarbetarna hade goda erfarenheter av att involvera barnets nätverk i arbetet. Missbruksproblem eller psykiska sjukdom i familjen nämndes som situationer där nätverkets stöd och insatser varit avgörande för processens positiva utveckling. Nätverksutredningar gjordes inte regelmässigt i alla barnskyddsärenden, men ju allvarigare situationen var för barnet desto oftare strävade man efter att mobilisera nätverket. Föräldrarnas eller barnens motstånd mot att blotta sina svårigheter inför släkt och vänner, upplevdes som den största orsaken till att nätverket inte kunde involveras. Socialarbetarnas rädsla för att utsätta klienterna för nätverkets kritik och inbördes konflikter, kom också fram i diskussionerna.

A2 berättade hur hon under ett familjerådslagsmöte hade upplevt ångest över hur nätverket skulle klara av att utan myndigheternas inblandning utforma en plan. Hon hade känt ett starkt behov av att ingripa och *”gå in och fixa det”*. Den obehagliga känslan av att inte kunna ingripa och ta kontroll över situationen upplevde hon bottnade i hennes misstro på nätverkets resurser och kritiska inställning till nätverksarbete.

- *"Så det var en ny tanke för mej att fatta att det är de som skall... Men som jag har sagt förut så var min första tanke med det här med nätverksarbete att man kastar in någon i det och ser vem som kommer levande ut. Det var min första åsikt om familjerådslag också."* (A")
- *"Har det förändrat sig?"* (A1)
- *"Jo,jo! Nu har jag ju helt annan uppfattning. Nu skulle jag på ett mycket lugnare sätt kunna backa och ta det alldeles lugnt."* (A2)

Känslan för barnets och familjens sårbarhet och behov av skydd kom tydligt fram i hennes berättelse. Samma socialarbetare reflekterade senare:

- *"Nu när jag har gått på samordnarkurser och lärt känna familjerådslagsmetodiken lite närmare så tycker jag nog också att mitt perspektiv har ändra just med det här med nätverket. Den här möjligheten!"*(A2)

Hon beskriver hur det nya perspektivet har fått henne att tänka på tidigare barnskyddsfall och hur hon nu förmodligen hade handlat annorlunda.

- *"...att mitt i allt, en skoldag, det ena barnet hade varit hemma och det andra hämtades från skolan och så fick de två karamellpåsar och barnskyddet tog en taxi och så for de till en okänd plats. De hade aldrig ens besökt stället eller träffa någon, ingenting. Och där placerades de. Och det tyckte jag var väldigt problematiskt, för de mådde ju inte bra där heller. Så därför när jag har hört om det här i barnskyddssammanhang, att man skulle använda sig av familjerådslag, så tror jag nog mera på det att det är barnets bästa, att försöka, om det går att få det här inom nätverket, att barnet ändå kanske får, trots att det ändå kanske inte är det mest optimala det heller. Men i alla fall det att man inte river bort dem från sina rötter. Det tror jag nog är av stor betydelse."* (A2)
- *"Att ha någonting normalt kvar"*(A4)
- *"jo, då har ju faktiskt släkten en möjlighet att göra någonting åt det. Att runt den här familjen, där mamman faktiskt hade problem, så fanns det nätverk som var helt normala, syskon med barn och familjer som var helt OK. Och då tycker man ju efteråt att det var ju jättedumt egentligen att man hade gjort så här. Att barnen bara revs bort, långa vägar, flera timmars körväg."* (A2)

Socialarbetarnas samtal avspeglade hur tungt ansvaret över barnet, familjen och nätverkets välbefinnande upplevdes. Hur kan brukarperspektivet kombineras med socialarbetarens maktposition och kontrollfunktion? Frågan om makt utmynnade i diskussioner om öppenhet och genomskinlighet i socialarbetet.

- *"Det är det som är så svårt i det här jobbet, att hela tiden ta hänsyn till alla individer, det är så svårt att få de här ramarna liksom..."* (A3)

- *”Men man skall ju vara ärlig, man skall ju vara rak ända från början och det är klart att de skall veta att det här är en myndighet, att ett omhändertagande är det sista man gör och att det är jätte ovanligt, men att det finns.” (A3)*

Diskussionen om makt och kontroll ledde till följande samtal som beskriver familjerådslagets möjligheter att bidra till större öppenhet i socialarbetet. Mötet mellan myndigheter och det privata nätverket upplevs som viktigt oberoende av utgången. Möjligheten att höra alla deltagares upplevelser av situationen har ett värde i sig som skapar ny kunskap.

- *”Jag tror mera på en plan som de själva har tagit fram än på en plan som bara har blivit serverade dom. Jag tror att funkarna bättre, en plan som de tror på, förhoppningsvis. Och på längre sikt så håller det bättre än om någon skulle säga åt dem att nu gör vi så här. Jag har aldrig reflekterat över om jag lämnar över någon makt när jag gör det, det har jag inte tänkt på. Men jag tycker att det är bra att man kan vara delaktig för jag tror att det då blir ett bättre beslut. Sedan måste vi ju ändå se om planen räcker till, med våra krav på barnets säkerhet. Så där har man ju ett finger med, men jag har aldrig tänkt på om jag släpper makten ifrån mig eller inte”. (A3)*
- *”men just när de skall besluta känns det lite pirrigt, att tänk om de beslutar något jättelöjligt och om jag absolut inte kan godkänna någonting. Att hur det skulle vara jobbigt om man skulle behöva rata allting – men det händer ju inte! De tar det alltid på fullaste allvar, det märker man”.(A4)*
- *”Men tänk så bra det skulle vara om de kom fram till något helt löjligt. Så bra det skulle vara att veta det som man kanske bara trott tidigare. Då kan man också tänka att om jag tycker att deras lösningar är helt löjligen, vad skulle de då ha tyckt om mina! Att det är ju ändå så, att det är vad de är som de tänker och vill lösa sin situation. Och skulle de då ha förstått min tankegång över huvudtaget..?” (A1)*
- *”Det kan ju inte göra någon skada att ha ett familjerådslag!” (A4)*
- *”Även om man inte skulle kunna godkänna någonting, så skulle man ändå ha en helt annan uppfattning om varandra efter det. Det blir tydligt då varför man som myndighetsperson måste gå vidare. Det blir tydligare för hela nätverket.” (A1)*

Gruppen tog upp dilemmat med att arbeta med barnskyddsärenden i mindre kommuner. Myndigheter och klienter kan ha flera olika relationer som kan underlätta eller försvåra samarbetet i barnskyddsärenden. Nätverksbegreppet och den utvidgade familjen får en annan innebörd i de små kommunerna än i stora städer där parterna ofta inte har någon annan relation än den professionella.

- *”det är ganska känsligt i vissa fall, vems tår man trampar på. Inte så att man skall ta hänsyn till det i något barnskyddsfall, absolut inte men....” (A1)*

- *”det är svårt i små kommuner, någon kanske sitter med i nämnden och... Men det är ju så i små kommuner, nästan alla sitter med i någon nämnd. Alla vuxna över 18 år sitter med i någon nämnd annars får man inte folk på alla poster...” (A3)*
- *”man måste ju ändå koncentrera sig på vad som är bäst för barnen vare sig det är en kommunaldirektör eller byggnadsnämndsledamot som är inblandad.” (A4)*

Familjerådslag som arbetsmodell

Alla socialarbetare hade personlig erfarenhet av familjerådslag som arbetsmodell. Två av socialarbetarna hade deltagit i familjerådslagsprocesser som initierats av någon annan medan de två övriga aktivt använde familjerådslag i sitt arbete. Gruppmedlemmarna hade deltagit i flera utbildningar i familjerådslag och tre av deltagarna hade också deltagit i samordnarutbildningar. De praktiska strukturerna, bland annat tillgången på samordnare, upplevdes välfungerande i regionen men trots det användes familjerådslag sällan i barnskyddsarbetet.

En av socialarbetarna berättar hur hon har familjerådslag med som en naturlig del av informationen hon ger till klienter.

- *”Jag gör nog ofta så att jag nämner familjerådslag första gången jag träffar familjer i vårdnads- och barnskyddsärenden, sen borde jag ta med de i missbruksärenden och sådant också. I vårdnads och umgänge och barnskyddsärenden, så där nämner jag nog det här som en möjlighet väldigt tidigt. Men de finns ju de som genast säger att ”de tänker inte sitta i samma rum som den andra partens föräldrar. Det går absolut inte, det finns ingen chans”. Jag nämner det nog oftast som ett alternativ väldigt tidigt så att de vet och sedan kan de fråga längre fram. Många säger att ”nej, inte nu”, men sedan när det är tingsrätten nästa så är det så dags att göra det. Så de vet om att möjligheten finns och de kanske inte är redo första gången att ta emot det men när man tar upp det igen kanske tredje gången, då kanske de har tänkt på det lite mera.” (A3)*

Socialarbetaren hade goda erfarenheter av familjerådslag, vilket säkert påverkade hennes sätt att framställa modellen för klienterna på ett motiverande sätt. Hon var gruppens mest erfarna socialarbetare på detta område. Hur kommer det sig då att hon, men inte de övriga socialarbetarna, rutinmässigt erbjuder familjerådslag?

- *”Jo, jag tror att det beror på att när jag gick i skola så hade vi en lärare som förklarade vad det här arbetssättet är för något, att det är inte bara för att jag har pratat med dig och att jag har kommit hit och arbeta, utan det kommer redan från skoltiderna. Där tycker jag att det måste hjälpa mycket bättre då klienterna med sina anhöriga och nära kommer fram till ett beslut så måste det hålla mycket bättre än då socialen säger att så här gör ni, punkt och slut. Det tror jag inte på överhuvudtaget om jag skall jämföra. Då är jag helt säkert på att familjerådslag, de som lyckas, är mycket bättre än att en nämnd tar ett beslut. Så det är något som jag själv tror att är en bra lösning. Men jag har ju jobbat med kolleger som inte*

tror på det överhuvudtaget och då är det väldigt svårt att få, att kunna motiverade för en familj att det här är jätte bra, när kollegan säger, ”jovisst, försök du, men jag tror inte att det blir någonting av de”t. Så det gäller ju att jag som socialarbetare skall tro på det. Och tror jag på det kan jag försöka få någon annan att tro på det, annars är det nog ganska svårt.” (A3)

Förutom den egna övertygelsen framkom arbetsgemenskapens betydelse för metodutveckling.

- *”Det måste hela tiden finnas någon som puschar på det. För jag får inte in det. Jag jobbade en tid i Sverige och då hade vi en person i vår socialförvaltning som jobbade, som hela tiden höll på med det och hela tiden pockade på och så, och var det sedan någonting så var hon jätte hjälpsam och positiv och puschade på. Och det var jätte bra. Och då var det många som hade familjerådslag i gruppen. Då jobbade jag med 13-20 åringar. Så det behöver hela tiden vara någon med, för det är ett arbetssätt som jag inte får in så här. Det skall ju hela tiden finnas. Det finns ju vissa saker som man alltid gör i ett barnskyddsärende, men jag får inte in familjerådslag i det. ....Man skall jobba på ett smidigt sätt och man skall informera om det och få in det själv då också. Man måste ju verkligen tro på det själv då också om man pratar för det. Och det tror jag att kan vara ganska individuellt bland socialarbetare, om man tror på det eller inte. För att prata för en sak som man inte själv riktigt tror på...då blir det att man nämner det lite så där, och så blir det att, ja du vill inte, då går vi vidare.” (A4)*

Klienternas tveksamhet inför familjerådslagsmodellen innebar en utmaning. Den nordiska traditionen ”var man reder sig själv” ansågs vara en orsak till att många familjer tackar nej till erbjudandet om familjerådslag.

- *”Det är ju just det här med motiveringen. Att fast jag som socialarbetare tror på det, så är det ganska långt till det att få föräldrarna att våga ta det steget att begära hjälp då från nätverket. Att ” inte behöver jag binda dem vid det här, och det behöver inte farmor veta”. Det är ju där jag upplever problem, att få familjen motiverad till det. Att fast jag tycker att det är jättebra, att här har ni en chans att faktiskt bestämma över vad som kommer att hända, själva. Men just det här att begära hjälp av kusiner, farmor eller morbror, det är jätte svårt.” (A3)*
- *”absolut..” (A4)*
- *”Men sedan, som du säger, att bara man har kommit så långt, att de går med på det, sedan löper det nog ganska bra” (A3)*
- *”Och det är då som familjerådslag skulle kunna göra en stor insats, för man vet ju själv hur det är när det gäller släktingar och så, att man vill ju inte lägga sig i, om de inte ber om hjälp och då gör man det ju. Det kanske är i norden så att man kanske inte ber så mycket om hjälp, inte lägger man sig i just heller i de närmaste, man väntar lite, att frågar de så ställer man ju jätte gärna upp... Så säger ju många. När man har nätverksmöte eller familjerådslag så är det ju så att jätte många vill ju ställa upp. Men man erbjuder sig inte och man frågar inte sina närmaste.” (A1)*

Socialarbetarna uttalar en förståelse för brukarnas misstänksamhet över ett empowermentbaserat socialarbete. Diskussionen gjorde intryck på mig. Den beskrev klientens utsatthet i det paternalistiska välfärdssamhället och svårigheten i att förverkliga ett empowermentbaserat socialarbete. Den avspeglade socialarbetarnas genuina vilja att se klientens komplexa position i interventionsprocessens begynnelse. Den belyste också svårigheten i att se klientens rätt till självbestämmande även då självbestämmandet innebär att klienten bestämmer sig för att överlåta ansvaret till myndigheterna och på det sättet bli kvar i en underkuvad situation.

- *”Jag vet inte riktigt hur jag skall förhålla mig. Det här är också kanske en fördom, men det att människor faktiskt vill ha en lösning, och att de vill hitta den själva, det är inte alldeles självklart för alla. Det är kanske någonting som jag borde jobba mera med mig själv med, men jag tycker ibland att det krävs ganska mycket för att verkligen vilja ha en lösning, man har kanske en situation som är väldigt jobbig men är ändå rädd för en lösning. Och det kanske är mänskligt. Att det kan också vara en orsak ibland att man inte kan motivera... att ibland tror jag att det kan ligga bakom. Att kommer det flera in så hittar vi en lösning, och då kan vi inte mera upprätthålla det här problemet, och ibland är det ju så att problem ger en någonting...”(A1)*
- *”Jag har funderat på att det ofta är så viktigt att göra rätt och då kanske inte nätverket vill sitta där och ta hela ansvaret själva. För att har man en myndighet, en från socialen så finns det ändå den här kopplingen att de skall rädda det här, och om inte annat så kan man i alla fall vara arg på att de inte gör det. Att man går med den idén om att det finns någon som kan fixa det här.” (A3)*
- *”Samhället är ju uppbyggt så nu att helt vanliga föräldrar också tycker att barndagvården sköter uppfostran och lär barnen att äta olika sorters mat, som de inte lyckas med hemma, skolan gör resten som inte de lyckas med hemma, men ändå så vill man kritisera, att ni har inte lyckats, ni gör inte rätt!” (A2)*

Socialarbetarnas erfarenheter av familjerådslag

Förberedelseskedet i familjerådslagsprocessen upplevdes avgörande för hur mötet lyckas.

- *” Jag hade en familj som hade rådslag just före tingsrätten. Och pappan dök nog upp, men han sade inte ett ord, men efter en halv timme sade han, att han tänker heller inte säga något, att nu går jag härifrån. Så det blev pannkaka av alltihop, men det var inte processen i sig som var problemet utan det var tidpunkten som var fel. I det andra så var det också före rätten, men det gjordes upp ett tag före att de ville ha ett familjerådslag. Att det är ju väldigt individuellt det där.....Jag tycker faktiskt att tidpunkten är viktig. Man måste faktiskt som samordnare kolla upp det där...” (A2)*

Socialarbetarens och samordnarens ansvar för att familjerådslagsprocessen skall vara väl förberedd betonades. Det misslyckade familjerådslaget ansågs bero på myndigheternas dåliga omdöme och klienten anklagas inte för sitt agerande på grund av sin utsatta position.

Följande exempel beskriver socialarbetarens tilltro till nätverkets expertis angående barnets behov och myndigheternas öppenhet inför nya lösningar.

- *”Jag har erfarenhet av ett fall där det var en invandrarfamilj där pojken var ganska gammal, han kanske var 16-17 år då FRS hölls. Han bodde med sin mamma och bror och var inne på en kriminell bana och det var ingen struktur alls i hans liv. Han levde bara det tuffa Stockholms-livet med det kriminella gänget. Men då hade vi ett FRS och då kom förstås släkten. De har ju en annan kultur, det var roligt att se det där hur de inte hade svårt att tala om känslor och om svåra saker inom släkten. De kom då fram till det att pojken skall fara till hemlandet och jobba ett halvt år eller ett år. Det var vad de kom fram till och vi beviljade det. Han fick den resan och for dit. Och han var där, med kom lite tidigare tillbaka. Han hade klarat sig bra därnere, han fick körkort och så, men sedan när han kom tillbaka, så sedan blev jag på mammaledigt så jag vet inte. Men det kan aldrig ha skadat honom eller ha varit något negativt med att han for dit. Jag vet inte hur det sedan gick, men det var nu ett resultat som jag tycker var ganska intressant, jag hade aldrig kommit på det själv. I och med att det är så främmande för mej och inte visste jag ju heller vad han hade för ett nätverk därnere.” (A4)*

Socialarbetarens förmåga att stå ut med osäkerhet och lita på den utvidgade familjens resurser i känslomässigt laddade situationer beskrivs väl i följande exempel.

- *”Jag har ju också erfarenheter av ett familjerådslag i en vårdnadstvist och där var handlingsplanen väldigt uppstrukturerad och de hade väldigt klart för sig vad de skulle göra. De hade den här B-planen, vad som händer om det här inte funkar. Vem ringer och sammankallar till ett möte om det är så att det inte funkar. De hade både från mammas och pappas sida en då som back-up, så att handlingsplanen skulle hålla. De hade nog tänkt igenom handlingsplanen ordentligt. Då var nog mamman inställd på att det här blir ingenting att hon är bara med för att det skall se bra ut, att hon samarbetar. Hon trodde inte på det överhuvudtaget och ändå var hon jättenöjd då hon kom härifrån. Då satt dom här, 9 juni hela dagen gick åt till familjerådslag och jag satt utanför och väntade och pratade med pojken när han inte orkade vara med där inne och det var ju intressant det med. Men de var alla jättenöjda då de kom härifrån och tyckte att alla hade fått sin röst hörd faktiskt. Och så var det likadant då de kom till rätten. Så det funkade! Då satt jag och grät, när pappan sedan ringde. För jag mötte honom. Jag var på stan och mötte pappan och tänkte att du skall nog till rätten nu, och så ringer han en timme senare och säger: ”Nu är det slut!” Oj herre gud tänkte jag. Har de tagit livet av varandra, tänkte jag, ”Vi förlika!” - ”Nej är det sant. Oj gud”, tänkte jag. Det är det här jag jobbar för, att ibland så lyckas det så jättebra! Och det är jag helt säker på, att här kunde de prata. Här satt de hela dagen och pratade med varandra. Så jag har bara positivt och säga om det! (A3)*

A3:s entusiasm och beskrivning av den lyckade familjerådslagsprocessen visade hennes emotionella engagemang i sitt arbete. Arbetet i partnerskap med familjen och förtroende för familjens resurser återspeglas i hennes berättelse. Hennes egen roll som socialarbetare och godkännare av handlingsplanen har ingen framträdande roll i berättelsen utan processen

beskrivs utgående från familjens positiva upplevelse av att ensamma utan myndigheternas insyn utarbeta en fungerande handlingsplan.

Forskarens Sammanfattande Reflektioner om Fokusgrupp A

Diskussionerna i fokusgrupp A har karaktären av en dialogiskt dialogisk kommunikation (Seikkula 1994, 156-157), där deltagarna inte söker efter "rätta tolkningar" av begreppen, utan var och en bidrar med sin erfarenhet och kunskap i skapandet av ny insikt. Det konstruktiva samtalsklimatet möjliggör för socialarbetarna att dela med sig av sina lyckade och mindre lyckade arbetserfarenheter och sina tankar om socialarbetets utmaningar. Olika åsikter och perspektiv leder till reflektion och öppnar vidare perspektiv hos de andra (Arnkil & Eriksson 1999, 82). Socialarbetarna talar i "jag-form" och konkretiserar sina uttalanden genom att ge exempel på personliga upplevelser i klientarbetet.

Det konstruktivistiska paradigmet får uttryck i socialarbetarnas samtal om brukarmedverkan, deras respektfulla uttalanden om den enskilda klientens position i sin ständigt föränderliga kontext (Moe 2007, 192.) Socialarbetarna representerar en tolkningsorienterad expertis, som innebär en medvetenhet och respekt för klientens kulturella kontext. (Bauman 1996 i Raitakari 2002, 48 - 51.) Då tolkning och flexibilitet lyfts fram som expertis framträder dialogens och de personliga erfarenheternas betydelse (Raitakari 2002, 50).

Gruppen upplever att barnet är den huvudsakliga brukaren i barnskyddsarbetet. Barnperspektivet innebär för de mindre barnen ett strukturalistiskt perspektiv, där vuxna ser barnet och håller det i fokus under arbetsprocessen medan barnperspektivet för äldre barn också innebär ett fenomenologiskt perspektiv där vuxna försöker se situationen med barnets ögon (Mortensen 2007, 29). Socialarbetarens makt och skyldighet att stöda brukarens möjligheter att uppleva sig delaktig i arbetet framkommer i flera sammanhang och socialarbetarna betonar sitt personliga ansvar för att detta skall ske. Delaktigheten omfattar i detta sammanhang brukarens rätt att få information, att delta och tas på allvar. (Strandbu 2007a, 253.) Ett respektfullt förhållningssätt till familjernas rätt till självbestämmande och integritet (Horverak et al. 2002, 47) genomsyrar diskussionerna och socialarbetarna lever sig in i hur föräldrar och barn kan tänkas uppleva kontakten till barnskyddet. Både i diskussionerna och i de praktiska fallbeskrivningarna kan utläsas empati och ett starkt emotionellt engagemang i familjernas liv. Diskussionen förs utgående från ett brukarperspektiv där

konsekvenserna av perspektiv- och metodval sätts i förhållandet till den nytta klienterna har av dem. (jfr Printz 2003, 15-16.)

Det privata nätverkets roll som stöd för familjen vid planering och uppföljning av interventioner upplevs betydelsefullt, isynnerhet om klienten befinner sig i ett starkt underläge till följd av missbruksproblematik eller psykisk sjukdom. Nätverkets närvaro upplevs också som ett led i förverkligande av barnperspektivet i och med att barnet blir sett av flera vuxna ur olika kontexter. (jfr Sommer 2005, 244.) Nätverket ses även som en resurs som kan hjälpa familjen till en större delaktighet och insikt, genom att nätverket delger familjen sin syn på situationen. (Seikkula 1994, 153 – 156.)

Familjernas rätt att involvera sitt nätverk i barnskyddsarbetet upplevs självklar medan föräldrarnas rätt att utesluta barnets nätverk upplevs problematisk. Självbestämmandeprincipen utmanar empowerment i barnskyddsarbetet. (Slettebø 2000, 84.) Arbetsgruppen känner en stor förståelse för klienternas ovilja att exponera sin problematiska situation för nätverket, speciellt i de små kommunerna där de sociala nätverken ofta har beröringspunkter på olika nivåer.

Klientens behov av att utlokalisera sin problematiska situation och överföra ansvar för både orsaker till problem och följder av åtgärder på myndigheter, ses som en orsak till att ett empowermentbaserat arbete kan vara svårt att utföra i praktiken. Socialarbetarna ser en koppling mellan välfärdssamhällets budskap om myndighetsexperts och klienternas upplevelse av tilltro till myndighetsexpertisen, ett uttryck för den institutionella makten. (jfr Enevoldsen & Lyng Brønholt 2007, 126-129.) Barnskyddets roll som stödjande och kontrollerande myndighet upplevs också utmanande för ett empowermentbaserat arbete. Ärlighet och tydlighet i det egna arbetet och öppen information om serviceutbud och socialarbetarens befogenheter ses som en möjlighet att befrämja bemyndigande i situationer som kräver att socialarbetaren nyttjar sin juridiska maktposition mot brukarens vilja. (jfr Healy 1998, 911 – 912, ; Fook 2002.)

Socialarbetarna har flera goda erfarenheter av familjerådslag. Ett lyckat familjerådslag beskrivs som en process där nätverket har ställt upp och familjen har upplevt sig delaktig i arbetsprocessen. Tilltron till familjens och nätverkets resurser framkommer i samtalen. Den största tilltron till klienternas resurser har socialarbetare med flera erfarenheter av familjerådslag. Dessa personer lyckas också oftare motivera sina klienter att tacka ja till erbjudande om familjerådslag.

Socialarbetare med mindre erfarenheter av familjerådslag upplevde att de behöver kollegers stöd om de skall ta familjerådslag i bruk. En mindre erfaren socialarbetare har också svårare att marknadsföra familjerådslagsmodellen för familjen på ett övertygande sätt. (Lupton & Nixon 1999, 26.)

Arbetsgruppens gemensamma linje är att den viktigaste målsättningen i barnskyddsarbetet är att familjen kan vara delaktig och att nätverket kommer med som resurs för barnet.

Perspektivet upplevdes viktigare än metoden.

- ”Huvudsaken är att man får med nätverket. Det är ändå mycket bättre än att bara prata med kanske två personer.” (A4)

Socialarbetarna kunde inte finna några andra orsaker till att de inte använde sig av familjerådslag i större utsträckning än den egna personliga insatsen. Familjerådslaget var inte en naturlig del i socialarbetarnas arbetet och erbjöds inte alla klienter, med undantag av en socialarbetare som i de flesta barnskyddsärenden hade för vana att erbjuda familjerådslag som alternativ till traditionella utrednings- och beslutsfattningsmetoder. Brukarperspektiv, nätverksorientering och olika insatser för att stöda familjens och nätverkets delaktighet ingick i barnskyddsarbetet och resurs- och lösningsfokusering (Slettebø 2000, 77; Healy 2005) framkom i gruppens diskussioner. Dialogen i gruppen och samtalen om klientarbetet avspeglade ett empowermentbaserat tänkesätt där barnet i sin kontext var grunden för sökandet efter lösningar. Föräldrars rätt till självbestämmande upplevdes som ett eventuellt hinder för familjerådslag, som grundar sig på frivillighet.

9.2 GRUPP B ”Storstadsgruppen”

Gruppen hade fungerat i sin dåvarande sammansättning i drygt två år. Arbetsgruppen bestod av fem personer; tre behöriga socialarbetare, varav en i förmansställning och två familjearbetare med yrkeshögskoleutbildning. Förmannen var min kontaktperson då gruppen rekryterades till intervjun. Deltagarna anlände en och en till intervjutillfället och då den sista medlemmen anlände, lite försenad, inleddes intervjun. Gruppmedlemmarnas samtal före intervjun rörde sig om aktuella arbetsplatsrelaterade ämnen och ingen orientering mot de kommande intervjuämnena skedde. Kontrasten till föregående grupps entusiasm var slående och jag kände en osäkerhet inför den kommande intervjun. Atmosfären var stressad och jag fick intrycket att intervjun inte var av intresse för alla deltagare, utan att deltagarna hade ställt upp av andra orsaker. En deltagare betonade före intervjun att tidsramen på två timmar inte kan överskridas

och att hon önskar avsluta intervjun lite tidigare för att hinna ta en paus före socialarbetarnas telefontid. Hon försäkra sig också om att en paus skulle tas i mitten av intervjun.

Enstaka medlemmars eventuellt negativa inställning till intervjun kan ha sitt ursprung i mina tidigare ambitioner att implementera familjerådslag i regionen. Eventuellt föranledde detta att en del av respondenterna intog en försvarsposition som begränsade deras möjlighet till öppenhet. Tidvis upplevde jag att också att socialarbetarna såg på mig och sökte efter mitt godkännande medan de kommunicerade med varandra under intervjun.

Genast då intervjun inleddes utkristalliserades gruppens sätt att diskutera. Socialarbetarna B1 och B2 och B3 intog ledande positioner i gruppen medan socialhandledarna B4 och B5 hade svårt att bli hörda och blev avbrutna flera gånger under intervjun. De dominerande talarna intog en expertposition över socialhandledarna, vilkas åsikter inte beaktades eller togs på allvar. B1, som hade en förmansposition i arbetsgruppen, intog en mera dominerande roll i intervjun.

Brukarperspektiv och delaktighet

Deltagarna förslög att brukaren i barnskyddet kunde vara barnet, ungdomarna, föräldrarna eller hela familjen. Deltagarna motiverade inte närmare sina förslag utan stävade efter att hitta en gemensam definition av begreppet. Barnskyddslagens målgrupp; barn och unga, upplevdes som en självklar definition. Ungdomarnas individuella position som brukare upplevdes lättare att omfatta än yngre barns.

- *"...nu skall vi ju ha barnets perspektiv, vi jobbar ju inom barnskyddslagen." (B3)*
- *"kan det perspektivet vara problematiskt i någon situation" (moderator)*
- *"jo, det är väl kanske därför jag säger att det är familjen som helhet. Nu finns det ju sedan väldigt, fast man har det, barncentrerade perspektiv, så nu är ju lagstiftningen ändå uppbyggd så också, att föräldrarna har en viss rätt som vårdnadshavare, som inte alltid heller alltid sammanfaller med barns perspektivet, att nu kan det ju bli motstridigheter där. Barnskyddet är ju en myndighet också, men att få alla de här lagarna att fogas samman till barnets bästa, så det stöter på svårigheter." (B3)*

Begreppet brukarperspektiv var däremot svårare att definiera. Diskussionen rörde sig på en teoretisk nivå och svaret på frågan söktes i organisationens pålagor.

- *"Det är intressant hur de här benämningarna ändrar. Det har ju varit klientcentrering då och empowerment då och det ena och det andra. Det är ju bara nya namn på egentligen samma sak." (B2)*

Socialarbetarna beskrev hur nya utredningsmetoder skall garantera barnperspektivet. Deltagarnas uttalanden präglades av en medvetenhet om de förväntningar organisationen har på barnskyddsarbetet och vilka metoder det förutsätts att socialarbetarna använder.

- *”Jag tror att det här ordet perspektiv, att det går lika med det ordet som med alla andra ord, att de blir ganska nötta.....I vårt barnskyddsarbete syns det ju nu i praktiken, så att kommun X barnskyddsgrupper har ju nu tagit i bruk den här initialbedömningsmodellen och den är ju helt liksom utgående från barnet, att alla de här träffarna skall ju genomsyras av det här brukarperspektivet, barnets synvinkel.” (B2)*
- *”Det (brukarperspektivet) skall ju egentligen trygga det här säkert som då, att barnen skall leva i en liksom trygg uppväxtmiljö. Och jag ser det också så där som B2 att, brukarperspektivet ser jag ju så där att det är ju egentligen ett samarbete av att alla samarbetar för barnets bästa, för barnet kan ju inte ensam föra fram sina egna levnadsförhållanden. Så jag ser det så här att man samlar ihop alla värderingar för barnets bästa. ... Men ändå så att man beaktar också barnets synpunkter. Den här initialbedömningen gå ju ut på att man skall lyfta fram då, barnets egna åsikter och göra en utvärdering av vad man kan göra mera för barnets situation, så den kan förbättras.” (B1)*

I intervjun förkom återkommande uttalanden om vad ”man borde” göra, eller ”skall” göra i barnskyddet. Diskussionen fördes utgående från ett positivistiskt perspektiv där universella normer angående barnets bästa upplevdes vara vägledande för arbetet. Brukarperspektivet uppfattas som en metod, som är svår att anpassa till de dagliga arbetsrutinerna och inte som ett sätt att förhålla sig till barnet. Socialarbetarna ansåg att socialarbetarens uppgift är att vägleda föräldrar i uppfostringsfrågor och i övriga ärenden som befrämjar barnets och familjens möjligheter att fungera enligt samhällets normer.

- *”Men då skall vi inte glömma bort att nu behövs det ju ändå motiveringsarbete och allt det där andra i ens jobb, för att man kan ju inte heller tänka sig så där kallt att det är brukarperspektiv och om vi inte följer det här brukarperspektivet då lyckas det inte, för nu kommer det ju ändå allt det här andra som vi i alla fall jobbar med.” (B2)*
- *”Men nu måste ju en del vara det här kontrollerande, för det ingår ju i socialt arbete.”(B3)*
- *”Jo!, Jo, nu skall ju myndigheterna ändå ha realiteterna kvar.”(B2)*
- *” vi måste hålla vår yrkeskunskap där, att det finns vissa normalitetsprinciper i samhället. Att ett barn i en viss ålder behöver vissa saker för att känna sig trygg och för att utvecklas och då får vi ju gå den där diskussionen att, ge föräldrar råd om vad barn behöver och det är ju det vi sitter samman om och förhandlar, men det här borde ju komma in då redan mycket tidigare skede och inte på ett sammandragsmöte, utan det kommer då mycket tidigare i kontakten..... ” (B1)*

Brukarmedverkan ansågs betydelsefull i många avseenden. Socialarbetarna upplevde att brukarens medverkan kan underlätta barnskyddets förändringsarbete. Medverkan innebar i de flesta fall att brukaren är närvarande och hans åsikter noteras. Universella normer för målsättningen för förändringsarbetet framkom även i denna diskussion och konkurrerade med brukarperspektivet.

- *”Och inom barnskyddet vill man då ofta få en ändring till stånd. Man får ju inte ändring till stånd om inte klienten själv, eller de närmaste i ett mycket litet barns omgivning, då är med om att förverkliga den här förändringen.” (B2)*
- *”Jo, det är ju jätteviktigt. Det betyder ju inte att man kan göra precis som brukaren vill, men om man är medveten om att man har olika åsikter om någon sak så kan man motivera då sina egna då liksom val av åtgärder och på det viset ändå få brukaren med på ett annat vis än man annars skulle få, om man bara liksom bestämmer själv, utan att diskutera saken. För nu är det ju jätteviktigt, oberoende, för speciellt i barnskyddet, så ungdomar kan ju ha helt olika tankar och åsikter om vad som är viktigt och inte, men de skall ju ändå noteras, för de är ju jätteviktiga. För det där att man har ett brukarperspektiv, så det betyder ju inte att man skulle göra precis som klienten vill, utan det betyder att man respekterar att det är ju ändå den människans liv och den måste få säga vad den tycker.” (B2)*
- *”Men inom barnskyddet är det ju också ganska viktigt, just som du sade, att det är ju inte så att man gör så som brukaren vill, för att man skall ta hänsyn till brukarperspektivet, att sedan med barn så, och med vuxna också säkert inom det sociala området, så måste det ju finnas de där vissa normerna som egentligen stipulerar, att vad blir den där gemensamma målsättningen då som man kommer överens om. Man måste ju på något sätt komma överens om en gemensam målsättning.”(B1)*

En socialhandledare försökte upprepade gånger kommentera diskussionen om brukarmedverkan ur brukarperspektiv, men hon blev ständigt avbruten av de andra.

- *”Men sedan får man inte glömma bort om man talar om brukarperspektiv, att det är ju inte frågan bara om metoder som man tar i bruk. Den där klienten skall ju också... eller brukaren... det är ju egentligen ganska teoretiskt annars med den där brukaren, man skall ju kunna avpassa det enligt brukarens förmåga och vilja och önskemål att göra det. Det är ju en sådan dialog som bör...” (B5)*

Socialarbetarna antog att klienterna kunde ges mera möjlighet att delta i arbetsprocessen. Till socialarbetarens expertis ingår att kunna avgöra när klienten kan vara närvarande. Brukarens åsikt upplevdes värdefull för socialarbetaren, då brukaren som informant kunde bidra till att förändringsarbete framskrider.

Brukarperspektiv och delaktighet upplevdes inte entydigt positivt. Föräldrarnas eller barnets uppfattning om barnets bästa upplevdes ibland stå i strid med socialarbetarnas uppfattning, vilket föranleder socialarbetarna att begränsa delaktigheten.

- *”Jag menar då att få fram ett brukarperspektiv är ju inte detsamma som att slaviskt följa det alltjämt. Som vi sade tidigare så nu är det ju värdefullt att alltid ha det med, oberoende sen av resultatet, vad man sedan egentligen gör.” (B2)*
- *”Jo, det kan ju inte direkt styra ens arbete! Och får inte göra det heller!” (B1)*
- *”Nä! Risken är ju att man inte gör enligt barnets bästa. Optimalt barnets bästa, så mycket vi nu kan uppnå barnets bästa.” (B2)*
- *”Av den lilla erfarenhet jag har så har jag den känslan att i vissa familjer går det inte att ta med något brukarperspektiv, Det är klart, man måste ju försöka hålla dialogen öppen med föräldrarna ändå, men att den påverkan de sedan har på ens jobb är ganska liten, för då kan man inte jobba för barnets bästa. Då blir det ju förstås ganska lätt kollisionskurs med de föräldrarna. Det är klart att man har brukarperspektiv, men ibland måste man minimera det lite grand.”(B3)*

Socialarbetarnas roll som experter framkommer i diskussionen om barnets bästa. Då myndigheterna och familjen är av olika åsikt bör socialarbetarens kunskap angående barnets bästa prioriteras framför familjens uppfattning. En paternalistisk syn på experts framkom i argumenten.

På frågan om hur brukardelaktigheten syns i det praktiska arbetet beskrev socialarbetarna två klientärenden där de upplevde att brukaren hade varit delaktig i en bemyndigande process. Socialarbetarna fyllde i varandras berättelser och samlades kring en gemensam upplevelse.

- *”Man nu tycker jag att det kommer fram t.ex. med den här ena omhändertagna trettonåringen, som skall placeras på en institution, så nu frågar vi ju av honom att.... att vad vill... att vart kan du tänka dig nu att du skall placeras. Och han har ju sagt direkt två alternativ, som vi börjar utreda att ... få den här platsen just för honom. Och nu kallar jag det också ..... och det är ganska ovanligt, att man inom den här institutionsvärlden då institutionsplatserna, och vi har ett strukturerat system hur ungdomshemmens platser delas ut, så då kommer vi med vårt brukarperspektiv, att gossen har själv önskat sig till de här två platserna.” (B1)*
- *”Och det måste kännas jätteskönt för honom, om han nu skall flytta till något av de här ställena, att ha varit med och påverkat att han har sluppit dit. Om det inte sedan är så hemskt trevligt där, så vet han ju själv att han har föreslagit det.” (B3)*
- *”Och nu har vi ju den här 18-åringen, vi fick ju egentligen där det här brukarperspektivet också att vi skulle hjälpa till att söka en hyreslägenhet, och sedan då vi faktiskt tog reda på det där brukarperspektivet så då hade familjen själva löst den där bostadssituationen och önskat sig ett annat sätt att lösa det där problemet. Nu tycker jag att det kommer fram...” (B2)*

Brukarperspektiv och delaktighet beskrivs i det ena exemplet som en möjlighet för barnet att välja mellan olika alternativ och själv bära ansvar för konsekvenserna. Det andra exemplet belyser beslutsfattning helt utan barnskyddets närvaro, då beslutet berörde en vuxen persons rätt att själv hyra en bostad.

Mindre barn kunde få välja mellan olika samtalsämnen under utredningssituationer.

- *"Det är brukarperspektiv, att få vara med! Att säga att vilken del skall vi tala om idag, är det hemmet, fritid eller skolan."* (B2)

Arbetsgruppen hade en aktiv utbildningsperiod bakom sig och många upplevde att det inte fanns tid för att omsätta metoderna i praktiken då klienttillströmningen var så stor. Empowerment och brukarperspektiv uppfattades som metoder, som i likhet med en mängd övriga metoder förväntades bli implementerade i det dagliga arbetet.

Socialarbetarna och socialhandledarna hade olika åsikter i den frågan.

- *"Nå jag skulle säga, att vi är egentligen en ny grupp, ingen av oss har varit här, utom X och X som har varit över två år så att vi har ju egentligen den perioden på gång att vi måste ju lära känna först, vad vårt klientel består av först, innan man kan sätta in rätta metoder."* (B1)
- *"Visserligen, men nu finns det ju ändå en massa olika sätt hur man kan jobba med barn, om man har den kunskapen, hur man kan bygga upp en relation.."*(B5)
- *"Vi har liksom nu en period då vi samlar, vi går på jätte mycket utbildningar och samlar och samlar men sedan finns inte riktigt den här tiden att fundera över riktigt allt vad vi kan och vet, det är ju det som vi saknar, och sedan skall vi ju ännu hinna kunna sätta det in i praktiken"*(B2)
- *"Men jag tror att en livligare utbildningsperiod än den här hösten kommer vi aldrig mera att ha... För det tar ungefär två år innan man känner sina 40 klienter, så att man kan tillsammans med klienten, klienten skall ju också ha förtroende för en innan man kan bygga upp kanske en viss gemensam linje för att det skall ha något slag av effekt. Så att klienten kanske då börjar fungera så här empowermentbaserat."* (B1)
- *"Jag har nu tänkt, när jag har lyssnat på det här att, helt på samma sak, men att man ändå i ett tidigare skede, som socialhandledarna gör och som också ni gör, att när man träffar klienterna, barnen, kan man fundera på hur man tänker bygga upp de här träffarna under den där initialbedömningen, hur man skall diskutera, hur man kan göra det... Jag tycker inte att man skall måsta vänta tills man känner alla 40 klienter, utan det är ju någonting som man borde..."*(B5)
- *"... som man borde kunna, jo jo..."*(B1)

En ångestfylld känsla spreds sig även till moderator under diskussionen. Socialarbetarnas beskrivning av klientarbetet lät hopplös. Tanken, att under två års tid kontinuerligt utbilda sig i olika metoder och samtidigt lära känna sina 40 klienter för att senare kunna kombinera ihop rätt metod med rätt klient, kändes omöjlig. Socialarbetarna strävade efter en fullkomlig kontroll som de upplevde att de inte kunde nå. Socialhandledarnas positivare bild av sitt arbete, och tillåtelse att inta en nyfiken och icke-vetande position i klientarbetet, hade väldigt svårt att väcka gehör i den tyngda atmosfären.

Samtalet avspeglar ett diagnostiserande förhållningssätt till klienternas problematik. Socialarbetarna önskar lära känna sina klienter väl för att kunna få en korrekt bild av problematiken för att sedan kunna ta i bruk den metod situationen kräver. De upplever frustration över att varken hinna lära känna klienterna väl eller i praktiken lära sig använda metoderna de har utbildat sig i. Socialhandledaren är däremot villig att bygga upp handlingsstrategin tillsammans med barnen och familjerna utan större förhandsinformation om familjerna.

Nätverkets betydelse

Nätverkets betydelse i barnskyddsarbetet kopplades ihop med nätverksmetoder och familjerådslag. En del deltagare upplevde att tidsbrist begränsar möjligheterna att involvera klientens nätverk i arbete medan andra ansåg att nätverkets medverkan kunde spara arbetstid på sikt. Nätverkets involvering kopplades ihop med en möjlighet att överföra vissa uppgifter från myndigheterna till det privata nätverket. Socialarbetarna upplevde att barnskyddsfamiljer ofta saknar resursstarka nätverk och samtalet inspirerade till reflektion om nätverkens beskaffenhet.

- *”Men om man tänker att nätverket skall vara så starkt, så hur många familjer har egentligen så starkt nätverk av de barnskyddsfamiljer man får. Så det är kanske dumt att tänka att det skall vara ett jättebra nätverk, att hittar man ändå resurser och möjligheter, kan man nyttja det på något sätt eller öppna deras ögon och stötta dem i att stöda genom att ha ett familjerådslag, jag menar bara att även om de från början inte skulle ha så mycket resurser så.... det kan man ju lite filosofera om... ” (B5)*
- *”Inte behöver väl nätverket ha så mycket resurser, jag menar att om folk ställer upp ändå, så blir de ju medvetna om situationen. Det kan ju vara en moster som bor långt borta och som inte har så mycket kontakt, men om hon vet att det finns problem så hjälper hon då ändå till.” (B3)*
- *”Man måste tänka att, om de nu har levt länge i en situation, så har de väl nu ändå på något sätt löst de här situationerna på något sätt, och då kanske man ... och vi ser då*

kanske inte de resurser som de har använt sig av tidigare, man borde ta reda på det, och det är kanske också, om man nu kan komma in på familjerådslag så, är det då kanske bra att kolla med nätverket, att hur de kan stöda och hur de har tidigare löst problem” (B2).

- *”Och kanske det är ganska vanligt också att vi sitter ännu och säger att nu sätter vi in i den här familjen hemservice, någon hjälp för att följa någon skolskolkare till skolan, och så vidare bortåt. Vi kanske inte alla gånger stannar upp och frågar i stället att hur skulle du lösa det här själv, och sedan sätta in det stöd som eventuellt behövs.” (B1)*
- *”Många familjer hittar kanske de här stödpersonerna eller stödfamiljerna ur sitt eget nätverk. Då kanske man kunde mera liksom uppmuntra dem att fråga dem att om det finns någon person som till exempel har skött om barnen någon gång och som kunde ta barnen över ett veckoslut. Att om man då kunde stöda den familjen eller personen mera i det här arbetet med det här caset.” (B2)*

Hela gruppen såg potentiella resurser i klienternas nätverk men samtalet rörde sig på teoretisk nivå och moderatorn gick in och frågade hur nätverkets medverkan syns i praktiken. I de praktiska exemplen på nätverkets delaktighet, betydde nätverk barnets familj.

- *”Och då sitter vi ju faktiskt, vi har ju ganska många genomgångar inom den här initialbedömningsmodellen, där vi faktiskt går igenom rad för rad vad vi har dokumenterat också i det här samandragsmötet, och då gör vi en utvärdering, att är vår värdering av den här situationen rätt och hur ser då..., det har ju kommit fram i många satsar då redan tidigare, men klienten får ju då också säga ännu att, vad tycker de om vår slutvärdering. Stämmer den överens med deras liv och kanske den målsättning som de har.” (B1)*

Nätverkets (familjens) delaktighet innebar möjligheter att kommentera socialarbetarens definition av barnets situation. Om familjens definition avviker från socialarbetarens uppfattning görs justeringar förutsatt att de inte bryter mot samhällets normalitetsprinciper.

- *“Då justerar vi den” (B2)*
- *”Då justerar vi den om vi kan. Men vi måste hålla vår yrkeskunskap där, att det finns vissa normalitetsprinciper i samhället. Att ett barn i en viss ålder behöver vissa saker för att känna sig trygg och för att utvecklas och då får vi ju gå den där diskussionen att, ge föräldrar råd om vad barn behöver och det är ju det vi sitter samman om och förhandlar, men det här borde ju komma in då redan mycket tidigare skede och inte på ett samandragsmöte, utan det kommer då mycket tidigare i kontakten. Och nu tycker jag att det syns, när du frågade hur det syns det här i vårt dagliga liv, nu tycker jag att det syns kanske i våra frågeställningar också. Att nu frågar vi ju säker, inom alla våra olika arbetsuppgifter, hur skulle du lösa det här? Vad är det du vill?” (B1)*

Familjerådslag som arbetsmodell

I kommunen fanns ordnad samordnarservice och vid behov kunde socialarbetarna få handledning i familjerådslagsfrågor. Två socialarbetare och två socialhandledare hade deltagit i

familjerådslagsmöten initierade av andra, men ingen av socialarbetarna hade själva erbjudit sina klienter familjerådslag. Dialogen hade karaktären av en argumentation där olika åsikter inte fick utrymme.

”Orsaken har inte varit den att vi inte skulle tycka att familjerådslag är helt användbart, men orsaken är den att vi inte har haft tid att ta in det i vårt arbete. Det fodrar också att arbetsituationen är ganska strukturerad, man skall ha tid med de här ... det är ganska arbetsdrygt, man skall ha vissa punkter igenomförda och utvärderade och samlade. Då måste man ställa upp på det och helt enkelt så upplever jag det att vi har inte tid att sätta in familjerådslag. För den här gruppen har liksom byts och vi har haft en period då en av socialarbetarna har varit länge borta och då har vi ju andra hållit så att säga jobbet flytande.” (B1)

- *”Inte har vi ju eller diskuterat eller tagit upp till diskussion att..”(B5)*
- *”...men det har ju inte...”(B1)*
- *”...att skulle familjerådslag vara något för någon av de här familjerna”(B5)*
- *”...nu har vi haft det....”(B2)*
- *”...jag kan bara tala för min egen del att mina...”(B5)*
- *”...just det!” (B1 och B2)*

Socialarbetarna upplevde att det var deras uppgift att avgöra om nätverkets resurser var tillräckliga för att ett familjerådslag skulle kunna hållas. Tidsbrist nämndes tidigare som en orsak till att socialarbetarna inte har möjligheter att lära känna sina klienter och deras nätverk tillräckligt bra för en dylik bedömning. Familjerådslaget upplevdes inte som ett erbjudande som klienterna har rätt att välja utan som en metod som socialarbetaren har möjlighet att använda.

- *” jag kommer till det där att man skall känna till sitt klientskap någorlunda väl för att man skall kunna sätta in ett familjerådslag. För att, då när det fungerar, nätverket finns, ett starkt nätverk finns runt den här klienten, då får man säkert ut det där maximala om alla ställer upp...Nu har vi ju varit med om det också att vi har haft ett familjerådslag och det visade sig att det var bra, för att vi konstaterade då i det fallet att nätverket ställer inte upp på någonting alls överhuvudtaget. Men det blev nu utrett som en utvärdering, att då fungerar nu då inte familjens nätverk, att klart att man kan ha det som ett resultat i sig. Men om man går in för att ta det som en metod för att så här empowermentbaserat så ... för att det skall liksom lyckas, och det vill man ju, man vill ju göra liksom sitt eget barnskyddsarbete, kanske mera obefintligt liksom, att nätverket skulle ställa upp och hjälpa till med vissa åtgärder. Så nu skall man nog tänka igenom i vilka familjer man tar in det.” (B1)*
- *”Jag tycker då som familjearbetare, jag har haft två familjer var jag har haft familjerådslag, jag tycker åtminstone då att det liksom ger mera möjligheter att få kontakt*

- med andra i nätverket, med släktingarna , syskonen och de. Det hjälper då i alla fall i mitt arbete. Då får man på ett helt annat sätt kontakt med släktingarna.” (B4)*
- *”Men på vilket sätt tycker du då att det skiljer sig ifrån att nu bara ha vilket möte som helst där man nu samlar hela släkten och då ser man ju dom och har den där kontakten?”(B2)*
  - *”Du tänker bara på något nätverksmöte då...”(B4)*
  - *”Ja jag menar att nu kan man ju få det där nära samarbete med släktingar utan familjerådslag.”(B2)*
  - *”Hur gör ni då?(moderator)*
  - *”Då ringer man och samlar dem. Jag menar att då behöver man inte ha just den här speciella metoden, för att lära känna dem och kunna se att vad det finns för människor där runt om. - Jag ser då det här familjerådslaget som en metod bland många andra. Att på ett mera strukturerat sätt få fram det här brukarperspektivet och ett helt nätverks brukarperspektiv om någon viss klientsituation. ”(B2)*

Familjerådslagsmötets användbarhet sattes i relation till den information nätverket kunde ge socialarbetaren. Flera deltagare framhöll att ett välgenomfört familjerådslag kunde innebära betydliga besparingar för kommunen. Socialarbetarna upplevde att familjerådslaget var en tidskrävande modell som inte tillförde barnskyddsarbetet något nytt. Socialarbetaren kunde lättare samla ihop det nätverk hon behöver, genom att kontakta nätverket själv utan mellanhänder.

Familjerådslagsprocessen belystes också ur olika synvinklar. Processens transparens och förbindande struktur upplevdes besvärlig, likaså uppföljningen av handlingsplanen. Avvikande åsikter framfördes också här; socialhandledarna upplevde att familjerådslagen hade sparat tid på sikt.

- *”Men vårt problem är ju alltid det förstås att vi är ett så litet team att, vi är så sårbara med frånvaro och andra saker och tidtabeller skall passa in, så att när det inte är bara ett möte, utan det är ju en process, som kan i bästa eller i värsta fall dra över flera år.... och minst är det nu alltid två möten, att inte är det väl familjerådslag om det är bara ett möte, man skall väl ha åtminstone ett uppföljningsmöte.”(B1)*
- *”Det är synd att vi inte använder det, för jag funderade just på det att vilket tar nu sedan sist och slutligen mera tid, att ha ett familjerådslag eller de här träffarna, nu tar det också mycket tid och drar ut på flera år ...”(B4)*
- *”Jag tror att familjerådslaget inte funkar heller utan det där uppföljningsmötet, det är ju det som är jätteviktigt där, att man följer upp att vad det har skett... Men man förbinder sig*

för ganska lång tid framåt om man erbjuder ett familjerådslag... Man lovar ju vissa åtgärder då. Nu är vi ju skyldiga enligt barnskyddslagen att oberoende, att finns det ett behov så måste vi ju liksom förbinda oss, men det blir så konkret och så systematiskt med ett familjerådslag, att inte kan man ju sedan när man har den där processen igång, säga att nu har jag något annat som är viktigare.”(B2)

Socialarbetarnas erfarenheter av familjerådslag

Två deltagare delade med sig av sina erfarenheter av familjerådslag. En erfarenhet beskrivs ur ett barnperspektiv och ett från ett socialarbetarperspektiv.

- *”jag varit med på ett familjerådslagsmöte, och det var väldigt positivt. I den familjen som jag var med på så, ja det måste ju vara så att det där nätverket måste ju ha något slags resurser, annars är kanske det helt meningslöst. Det som jag kanske också upplevde på det mötet var att de satte då där i en ring, och de verkade vara rätt så många, så det blev nog ganska jobbigt speciellt för de där barnen att säga sina saker och vad de hade för tankar. När de satt där, socialarbetarna och dom som drog det, och där var familjen och deras nätverk då i början alla tillsammans, sen gick vi ju bort och de fick förhandla om sina saker och det har jag ju inte sett, det som då hände, men det är länge sedan och jag kommer inte riktigt ihåg, men det kommer jag ihåg att jag reflekterade över att den där flickan satt liksom så där intryckt i soffan mellan sina stora bröder...”(B5)*
- *”...så satte vi in ett familjerådslag sen i en familj där problemen redan verkligen var grava, och så konstaterade vi att det kom inte en enda från nätverket som kunde ställa upp för att på något sätt hjälpa till, för då hade vi redan en så stor omsorgssvikt i den familjen. Jag sade ju att det kanske ändå var bra att ha familjerådslag för då kunde vi konstatera att det här liksom var uttömt.....Och då upplever jag att då är det ingen vits att erbjuda, jag blir på något sätt så ångerfull med det här klientfallet, när jag tänker att vi hade inte tillräckligt tänkt igenom det här att, det där föräldraskapet var så skralt ren från början, att man tyckte att det inte fanns mera någonting att bygga upp, för vi såg så starkt den där omsorgssvikten. Men resultatet var ju sedan kanske i alla fall det att man inte kunde bygga på det där att nätverket genom ett familjerådslag som skulle komma och rädda situationen från ett omhändertagande .” (B1)*

Familjarbetaren utgick ifrån att nätverket hade resurser och fokuserade i sin beskrivning på sina egna upplevelser och tankar om hur deltagarna kan ha upplevt mötet. Familjerådslagsmötets utgång var inte det väsentliga.

Socialarbetaren fokuserade på att brist på resurser hos både familj och nätverk hade lett till att familjerådslaget misslyckades. Mötet upplevdes misslyckat då nätverkets insatser inte motsvarade socialarbetarens förväntningar.

Familjerådslag upplevdes som en metod bland andra som kunde passa bättre in i andra professionellas arbetsbeskrivning. Socialhandledarna instämde inte i detta utan ifrågasatte att tidsbrist och resursbrist skulle vara de huvudsakliga orsakerna till att familjerådslag inte användes i gruppen.

Forskarens Sammanfattade Reflektioner on Fokusgrupp B

Samtalen i fokusgruppintervjun kan karakteriseras som monologiska dialoger (Seikkula 1994 153 -154 där olika åsikter inte direkt anknyter till varandra, utan personerna som samtalar enbart presenterar sina synpunkter för varandra. Avvikande åsikter eller infallsvinklar inspirerar inte till reflektion utan avvisas. Motsättningarna mellan socialhandledare och socialarbetare avspeglar en hierarkisk arbetsgrupp där allas åsikter inte väger lika tungt. Socialarbetarnas uttalanden karakteriseras av en positivistisk orientering medan socialhandledarna tidvis uttrycker åsikter förankrade i ett socialkonstruktivistiskt paradigm (Moe 2007, 184 – 197). I och med att socialarbetarnas åsikter dominerar blir det positivistiska paradigmet framträdande.

Deltagarna uttalar sig för det mesta kollektivt i vi- eller manform och individuella åsikter yppas sparsamt. Även autentiska klientrelationer framställs i vi-form. Uttalanden om vad socialarbetare skall och borde göra förekom ofta i samtalen och kan vara tecken på en underliggande normativ uppfattning om verkligheten.(Alasuutari, 1994, 197.)

Temaområdena diskuteras på ett distanserat sätt. På teoretisk nivå närmar sig parterna varandra i en öppnare dialoger men på pragmatisk nivå väljer deltagarna att kategorisera och föra in diskussionen på ett allmänt plan. Samtalen återspeglar en diagnostisk orientering som omfattar universella regler för barnskyddsarbetet och utarbetade metoder för olika situationer och olika grupper av klienter.(Lindén 2004, 67.) Om tyngdpunkten läggs på ett diagnostiserande perspektiv där problemformulering och stödåtgärder utgående ifrån ett experttänkande är förhärskande, är det troligt att socialarbetaren inte fokuserar på klientens resurser och möjligheter att själv finna lösningar på sin svåra situation.(Healy 2005, 155.)

Maktstrukturen, ett top-down inflytande (Printz 2003, 15-16), framkommer i gruppens lagorienterade uppfattning om expertis (Bauman 1996 i Raitakari 2002, 46) där lagar, organisatoriska bestämmelser och metoder styr arbetet. Barnskyddets expertkunskap innefattar bland annat kunskap om det normalas gränser, kunskap om vad som är ett gott liv för barn, kunskap om ett gott nätverks beskaffenhet och kunskap om olika metoder. Den uppifrån styrda konstruktionen av barnskyddsarbetet och en paternalistisk syn på professionell expertis framkommer återkommande i samtalen om klientarbetet. Klientens eller nätverkets roll som aktiva aktörer i arbetsprocessen framkommer sällan i diskussionerna (Slettebø 2000, 81) och

barnet i egenskap av en individ som fungerar i växelverkan med sin miljö på många nivåer (Sommer 2005, 247 -248) uppfattas inte som den primära brukaren

Socialhandledarna utgår från ett strukturalistiskt barnperspektiv (Mortensen 2007, 29) då de beskriver barnets situation i familjerådslagssituationen, för övrigt beskrivs klientsituationerna utgående från socialarbetarens perspektiv.

Föräldrarnas och nätverkets roll blir närmast teknisk i socialarbetarnas beskrivningar, men deras delaktighet värderas högt om socialarbetaren känner till vilka resurser de kan bidra med. Brukarens och nätverkets primära roll är att fungera som informanter och förse socialarbetaren med den information hon behöver för att kunna fatta ett beslut. Ansvar för planläggning och beslutsfattning ligger hos socialarbetaren som vid behov sammankallar de närstående som behövs i arbetet. Brukarperspektiv och brukarmedverkan innebär att brukaren är närvarande och säger sin åsikt, men brukarens åsikt är inte likvärdig med de professionellas. (jfr Strandbu 2007, 253) Barnets möjlighet att ensamt fatta beslut och stå för konsekvenserna innebär inte brukardelaktighet (Shier i Rasmusson 2006, 27 -29) utan betyder att myndigheterna avsäger sig ansvaret för val av interventioner.

Socialarbetarna hänvisar till sin institutionella makt (Enevoldsen & Lyng Brønholdt 2007, 126-129) bestående av normativa föreställningar om vad man får och kan göra utgående från sin position som socialarbetare. Socialarbetarna känner ett starkt ansvar för att barnskyddsarbetet blir utfört enligt bestämmelserna och påpekar att de har skyldighet att fatta beslut mot barnens och föräldrarnas vilja om barnets bästa kräver det. (jfr Healy 1998, 912)

Nätverkets psykosociala betydelse för barnet (Seikkula 1994, 16 -26) uppmärksammas inte utan nätverkets betydelse tillskrivs de praktiska stödfunktionerna det medför.

Socialarbetarna upplever det svårt att avgöra om barnets nätverk har tillräckliga resurser för att kunna vara till nytta för förändringsarbetet och socialarbetarna har negativa erfarenheter av nätverkets möjligheter att påta sig uppgifter på förväntat sätt. Nätverket har inte en naturlig plats i barnskyddsarbetet men socialarbetarna upplever att de vid behov kan sammankalla barnets nätverk till möte.

Familjerådslag upplevs som en metod bland andra. Socialarbetarna upplever att det finns andra metoder att använda och att de inte kan förväntas ta i bruk alla nya metoder som påtvingas dem. De upplever att de gör sitt bästa med att implementera flera nya arbetsmetoder och föreslog att andra instanser, förslagsvis familjerådgivningsbyråerna, kunde ta i bruk familjerådslag.

Socialarbetarna upplever att arbetsmodellen är tidsdryg och kräver mycket resurser, då socialarbetaren i familjerådslagsprocessen förbinder sig att följa upp barnets situation enligt handlingsplanen, ibland under flera år. Socialhandledarna däremot upplever att familjerådslag ger dem en bättre möjlighet att samarbeta med familjer och deras nätverk.

Familjerådslagets grundvärderingar; barnperspektiv, brukardelaktighet, bemyndigande, resursperspektiv och lösningsfokusering får lite plats i socialarbetarnas till övervägande del paternalistiska diskurs. Värderingar ur ett empowermentperspektiv har svårt att konkurrera med den förhärskande konstruktionen av det sociala arbetet.

Intervjun ger uttryck för socialarbetarnas känsla av otillräcklighet i klientarbetet. En paternalistisk syn på socialarbetet förstärkte deras behov av att kunna förutse och kontrollera interventionernas effekt, vilket försvårar möjligheten att inta en icke-vetande position (Payne 1997, 244; Berg & De Jong 2003, 306) som förutsätts i arbetet utgående från ett brukarperspektiv. Tidsbrist och personalbrist upplevdes som det största hindret för att utöka samarbetet med klienterna och deras nätverk.

10. VARFÖR INTE FAMILJERÅDSLAG?

Mitt forskningsintresse har varit att undersöka hur familjerådslagets förankringar i system- och nätverksteorier och empowerment förekommer i socialarbetares samtal om barnskyddsarbetet och hur detta eventuellt kunde korrelera med deras benägenhet att använda familjerådslag som arbetsmodell.

Dialogens betydelse betonas i detta sammanhang i och med att öppen dialog är en förutsättning för dialogiskt socialt arbete (Mönkkönen 2002, 56 – 59), för nätverksarbete (Seikkula 1996, 152, Klefbeck & Ogden 2001, 237 – 242; Slettebø 2000, 77) och för empowermentbaserat socialt arbete (Hely 1998, 911), som är förankringspunkter för familjerådslag.

I gruppernas diskussioner om brukare, brukarperspektiv och delaktighet inom barnskyddsarbetet framkommer hur olika ontologiska och epistemologiska ansatser påverkar barnskyddsarbetets utformning. Detta kan ge en antydning om varför familjerådslag som arbetsmodell kan kännas främmande för en del socialarbetare.

10.1 DISKUSSION

Socialhandledarnas utsatta position i grupp B kommer inte mera att behandlas i denna diskussion. Gruppernas likheter och olikheter analyseras utgående ifrån socialarbetarnas uttalanden i grupperna. Detta är inte för att förringa socialhandledarnas betydelse, utan för att erbjuda om familjerådslag i barnskyddsarbetet är beroende av socialarbetarnas initiativ.

Grupp A och grupp D diskuterade livligt och engagerat under intervjuerna och alla temaområden blev behandlade efter den första introduktionen av intervjuens syfte. Moderators roll var att lyssna och anteckna och ett par gånger försiktigt begränsa den mest talföra, för att styra diskussionen tillbaka till ämnet. I grupp B var moderators roll aktivare, för gruppens samtal förde inte diskussionen vidare till alla för forskningen aktuella temaområden om inte moderator gick in och ställde frågor.

Grupp A och D visade öppenhet (jfr Seikkula 1999, 152) och intresse för gruppmedlemmarnas åsikter i frågorna och speciellt i grupp D ledde diskussionen tidvis till livlig argumentering där parterna krävde förtydliganden av varandra. Ett aktivt lyssnande och reflekterande samt respekterande av varandras synpunkter karakteriserade samtalen. Diskussionen kan således

betraktas som dialogisk, där olika tolkningar berikade samtalen och ökade gruppens kunskap. (Mönkkönen 2002, 56 – 59.) Dialogisk kommunikation kräver öppenhet och tilltro till varandras kunskap (Seikkula 1996, 152) vilket inte var förhärskande i grupp D där diskussionen präglades av monologiska dialoger (a.a. 153 -155) och olika tolkningar inte utgjorde underlag för argumentation utan avvisades.

När socialarbetarna i grupp A och D uttryckte sig passivt, i ”man”-form, innebar det människor i allmänhet och uttrycket inkluderade såväl socialarbetare som klienter. Socialarbetarna upplevde klienterna som vanliga medborgare som befann sig i besvärliga situationer. Genom dialog, jämlikt bemötande och delaktighet kunde klienterna vara subjekt i barnskyddsarbetet och konstruktionen av barnskyddsarbetet utgick från ett ”nerifrån – upp” inflytande (Printz 2003, 15 – 16).

I grupp B innebar den passiva uttrycksformen ”man” socialarbetarskrået och hänvisade till normativa uppfattningar om barnskyddsarbetets förpliktelser enligt beslutsfattarnas förväntningar. Konstruktionen av barnskyddsarbetet präglades av ett ”uppifrån – ner” inflytande (a.a.) är normativa regler styr arbetets utformning.

Grupp B värdesatte den lagorienterade expertisen (Bauman 1996 i Raitakari 2002, 48-49) och socialarbetarna lade stor vikt vid arbetsmetodernas betydelse i klientarbetet. Grupp D hade en diametralt avvikande åsikt angående arbetsmetodens betydelse. De upplevde att situationsbedömningsmodellen i barnskyddet innebar en stor risk för att större samhälleliga fenomen, till exempel fattigdom (jfr Andenæs 2004, 19 – 33), inte noteras i utredningarna. Modellens detaljerade struktur kan förhindra socialarbetarna att se de sammanhang familjer lever i (jfr Bronfenbrenner 1997). Grupp A hade liknande reflektioner angående arbetsmodellens risker.

Grupp A och D uttryckte en tolkningsorienterad expertis (Bauman 1996 i Raitakari 2002, 50-51) där klienten som subjekt i sitt dynamiska system kräver större kreativitet i utredningsarbetet än en metod kan omfatta. Ett systemiskt tänkesätt enligt Bronfenbrenners modell (Kalland 2002, 15-23) framkom i resonemanget.

Ett dialogiskt socialarbete innebär att alla parter har möjligheter att uttrycka sig utgående från sina ideologier och föreställningar och parternas berättelser är jämställda och tas på allvar. (Mönkkönen 1996, 63.) I grupp A och D fungerade kommunikationen inom gruppen långt i enlighet med denna princip. Även samtalen om klientarbetet antydde att ett dialogiskt socialarbete eftersträvades i grupperna. Samtalen fördes i huvudsak utgående från ett

brukarperspektiv där socialarbetarens olika ageranden sattes i relation till den nytta de innebar för klienterna.

I grupp D fanns en tydlig kritisk reflektion om maktkonstruktionerna i socialt arbete hela tiden närvarande (Lindén 2004, 68 – 69). Socialarbetarna konstaterade att det diagnostiserande paradigmet har fått ett starkare fotfäste i samhället, vilket leder till utslagning av främst ungdomar som inte passar in i de allt snävare normerna för normalitet. Gruppen ifrågasatte det ökade antalet specialgrupper för barnskydds barn i skolor, daghem och fritidsverksamhet och diskuterade om inte en integreringsstrategi, där barnens personliga behov tas i beaktande vore bättre för barnen.

I grupp B förekom inte reflektion kring maktkonstellationerna i samhället. Socialarbetarna utgick från ett positivistiskt perspektiv där universella normer och objektiv, hierarkisk kunskap var vägledande för arbetet (Raitakari 2002, 48 – 49). Det paternalistiska tänkesättet genomsyrade klientarbetet där målsättningen blir att socialisera klienterna enligt normativa föreställningar om samhället. Till följd av denna tankekonstruktion blev diskussionen om brukarperspektiv betydelselös för socialarbetarna. Genom hela intervjun talade socialarbetarna utgående från ett socialarbetarperspektiv, där varje tema utvärderades på basis av vilken nytta det förde med sig för socialarbetet. Temaområden som rörde perspektiv och inflytande väckte inget intresse för diskussion, i motsats till de andra grupperna, där långtgående filosoferingar angående personligt ansvar och samhällets roll upplevdes viktigt att diskutera.

Grupp D reflekterade över de allt starkare kraven på motprestationer för social service som syns även i barnskyddsarbetet (jfr Börjesson 2000, 188 – 199). Temat ledde in på diskussion om socialarbetaren möjligen skrämmer familjer till samarbete. Då klienten gör som socialarbetaren vill tolkar socialarbetare det ofta som ett gott samarbete, fast samarbetet enbart kan vara ett uttryck för klienternas rädsla för att bli utsatta för myndigheternas kritik (Lupton & Nixon 1999, 22 – 23). I grupp B kunde motprestationer skönjas i form av villkorlig delaktighet. Barnets, föräldrarnas och nätverkets delaktighet var avhängig av de konkreta fördelar det kunde innebära för socialarbetet.

Grupp A ansåg att klienternas invanda handlingsmönster i enlighet med det paternalistiska tänkesättet kräver aktiva åtgärder från socialarbetarens sida om förhållningssättet skall kunna förbytas till en jämbördigare relation. Öppenhet och transparens i socialarbetet betonades i alla grupper som ett sätt att göra socialarbetet tydligare för klienterna (Healy 1998, 911). För grupp B innebar tydlighet främst att klienten skulle få en bättre möjlighet att förstå socialarbetarens

tolkningar av klientens situation, medan grupp D såg att öppenhet är en förutsättning för att en förtroendefull relation skall kunna skapas.

Barnets nätverk tillskrevs en stor betydelse, av olika anledningar, i grupperna. Grupp A upplevde att nätverket är en avgörande resurs för barnet (Seikkula 1996, 57) och bidrar till ett mångsidigare barnperspektiv. (Arnkil et al. 1999, 72 – 106.) Grupp D upplevde att nätverket även kan bidra med konkreta insatser för barnet, men att det var ett dilemma på grund av att kommunens förordningar inte omfattade ekonomiskt och övrigt stöd till privatpersoner som konkret åtar sig att ta hand om ett barn. (jfr Lupton & Nixon 1999, 26, 181 – 182.) Gruppen diskuterade även vilka risker det kunde innebära för välfärdssamhället om uppgifter överförs från den offentliga sektorn till det privata nätverket. (jfr Lupton & Nixon 1999, 3, 179; Brønholt i Karpatschhof & Karpatschhof 2004, 10-12; Faureholm 2004, 38-40.)

Grupp B såg betydelsen av nätverket utgående från ett socialarbetarperspektiv där nätverkets betydelse mättes i förhållandet till de insatser det kunde presteras. Resonemanget byggde på antagandet att klienterna inte vet vad som är bäst för dem, utan socialarbetaren som expert avgör om nätverket är av betydelse i barnets liv. I det paternalistiska paradigmet uppfattas inte brukarmedverkan som självklar. (jfr Healy 1998, 902.)

Grupp A och grupp D utgick från klientens kunskap om sina egna livsförhållanden och behov, då lösningar söktes för problem. Grupp A betonade socialarbetarens skyldigheter att stöda barns, föräldrars och övriga närståendes möjligheter att vara delaktiga i barnskyddsarbetet. Alla nätverk sågs som potentiella resurser i barnets liv (jfr Seikkula 1996, 57). Grupp D betonade även barnskyddets skyldighet att stöda familjerna i att bibehålla kontakten med sina naturliga nätverk och hitta nya resurser i den sociala omgivningen. Även om barnet sågs som mittpunkten i sitt sociala nätverk och nätverkets delaktighet i allmänhet tillskrevs stor betydelse för barnets välmående, respekterades klientens önskan att inte involvera närstående i barnskyddsarbetet. Föräldrarnas rätt att utesluta barnets nätverk upplevdes problematisk (jfr Healy 1998, 909 – 912) i grupp A medan grupp D betonade föräldrarnas rätt att bibehålla sin värdighet inför släkt och barn. I båda grupperna önskade man beskydda föräldrarna från ”att tappa ansiktet”, (samma uttryck användes i båda grupperna) inför sina närstående.

I grupp A och D upplevs den enskilda individens sammansättning av (klass, kön, etnicitet, fysiska och psykiska förmågor m.m.) värdefull och socialarbetarens uppgift var att förhålla sig till varje klient som till en unik människa med sina speciella styrkor och erfarenheter, vilket erbjuder möjligheter för empowerment på individnivå (Berg & De Jong 2003, 306;

Payne1997, 244). Barnet i sitt nätverk utgjorde grunden för kunskapsbildningen angående barnets livssituation.

Grupp B förlitade sig på myndigheternas expertis då barnets situation skulle utredas. Socialarbetarens kunskap i att använda rätta metoder vid rätt tillfälle utgjorde grunden för att gott barnskyddsarbete.

I alla grupper diskuterades hinder för att implementera familjerådslag i barnskyddsarbetet. I grupp A upplevde man att socialarbetarens brist på mod för att fråga om familjen önskar inkludera sitt nätverk i barnskyddsarbetet var det största hindret. Familjens egen ovilja att engagera nätverket upplevdes som ett annat. I grupp D framstod som det största hindret socialarbetarnas omsorg om föräldrarna, man ville inte utsätta dem för förnedring. En misstänksamhet mot att modellen förverkligas utan respekt för de fyra grundläggande principerna upplevdes vara en risk för familjens integritet och självbestämmanderätt (jfr. Horverak et al. 2002, 134). I grupp B upplevdes hindren vara att modellen är arbets- och tidskrävande, att barnskyddsfamiljerna sakna resursstarka nätverk och att andra modeller har företräde inom arbetsgruppen.

10.2. SAMMANFATTNING

Forskningens syfte, att undersöka hur barnskyddsarbetet kan konstrueras utgående från olika ontologiska ansatser, förverkligades i fyra fokusgruppintervjuer. De tre forskningsfrågorna angående brukarperspektiv, medverkan och bruket av familjerådslag i barnskyddsarbetet, ledde till diskussioner som belyste familjerådslagets bärande teories förekomst i konstruktionerna.

Analysen, utgående från systemteoriernas, nätverksteoriernas och empowermentparadigmets förekomst i gruppernas samtal, visade att ingen av de tre teorierna kunde sammanföras med en paternalistisk syn på socialt arbete. Däremot framkom både systemteoretiska och nätverksteoretiska anknytningar i den empowermentorienterade arbetsgruppens diskussioner.

Avsaknaden av reflektion på individnivå angående den personliga makten i klientrelationer (bl.a. Slettebø, 2000, 78) och avsaknad av kritisk reflektion angående socialarbetets makt på samhällelig nivå (bl.a. Fook 2005, 5) stärkte den positivistiska uppfattningen om det paternalistiska handlingsmönstrets ontologiska status. Det paternalistiska paradigmet hade en konserverande verkan på socialarbetet och låste socialarbetarnas positioner.

Studien handlar långt om maktkonstellationer mellan brukare och socialarbetare. Behovet av kritisk reflektion om makt och samarbete i socialarbete framkommer tydligt. Är det klienten som inte samarbetar med socialarbetaren eller är det tvärtom?

En medveten reflektion om att makt finns och bör finnas, kunde leda till en ökad delaktighet för klienterna (Healy 1998, 909). Detta kräver emellertid öppenhet och transparens i arbetet (a.a. 911). Kritisk reflektion innebär en medvetenhet om att verksamhetens bakomliggande antaganden om verkligheten kan vara begränsande för verksamhetens utveckling. (Fook, 2005, 5.)

Analysen av tre fokusgrupper visade hur empowerment, brukardelaktighet, resursorientering, klientintegrering och ett respektfullt förhållningssätt mot klienterna var förhärskande i två av grupperna. Dessa grupper hade en nätverksorientering där dialog och transparens uppskattades och omsattes i klientarbetet. Även gruppernas interna språk var av dialogiskt dialogisk karaktär.(Seikkula 1996, 156 – 157.) I dessa grupper användes nätverksmetoder och familjerådslag i varierande grad. En konstruktivistisk syn på förändringsarbetet och barnets tillvaro utgjorde grunden för det systemteoretiska och nätverksteoretiska tänkandet, där den dynamiska kontexten i barnets livsmiljö involverades i barnskyddsarbetet. (Moe 2006,184 – 196.)

Den paternalistiskt orienterade arbetsgruppen omfattade myndighetsexpertis och paternalistiska omsorgsbegrepp, där uteslutning och kontroll av klienter och myndighetsansvar var förhärskande. Den paternalistiska orienteringen framkom konsekvent i alla gruppens diskussioner. Gruppens klara uppfattning om socialarbetarens expertroll, som förväntas kunna bedöma barnets behov av stöd, föräldrarnas behov av råd och hjälp, processens nytta av nätverkets insatser, samt socialarbetarens kunskap i att avgöra metoders lämplighet i olika sammanhang, gav inte utrymme för delad expertis. Barnet och nätverkets kunskap tillskrevs mindre relevans när socialarbetarna avgjorde när, hur och om klienterna skulle ges möjlighet att delta i förändringsarbetet (jfr Lupton & Nixon 1999, 21). Den objektivistiska synen på sociala problem och insatsers relevans utgjorde grunden för ett handlande där barnets individuella sammanhang inte kan tas i beaktande.(Moe 2006,184 – 196.) Denna grupp ansåg att familjerådslaget är en tidskrävande metod som inte behöver ingå i det lagstadgade barnskyddsarbetet. Gruppen uttryckte en frustration över olika krav som organisationen ställde på dem.

Det är svårt, om inte omöjligt, för socialarbetare att bemyndiga (to empower) sina klienter om de inte själva upplever sig uppskattade och bemyndigade inom sin organisation. (Lupton & Nixon 1999, 26.) I undersökningen fanns två grupper, (A och D), som arbetade i stora städer där barnskyddsarbetet ingick i stora byråkratiska organisationer. De stora organisationerna visade sig inte vara avgörande för socialarbetarnas perspektivval. Socialarbetarnas personliga medvetenhet om samhällsliga maktkonstellationer och en medvetenhet om den egna maktpositionen i klientrelationerna visade sig vara av större betydelse.

I fokusgruppintervjuerna framkom att en orsak till att familjerådslag inte ordnas i större utsträckning är att familjerna tackar nej till erbjudandet. Familjerådslag, i likhet med övriga nätverksmodeller, grundar sig alltid på frivillighet i och med att det privata nätverket involveras i arbetet och då är det naturligt att familjerna kan avböja erbjudandet. I intervjuerna framkom också att socialarbetarna kände att de saknade mod och förmåga att erbjuda familjerådslag åt klienterna. Båda orsakerna kan indikera att den institutionella makten bestående av normativa föreställningar om vad man får och inte får göra och vad man kan eller inte kan göra utgående från sin traditionella position som brukare eller myndighet, påverkar möjligheterna att introducera nya arbetsmodeller. (Enevoldsen & Lyng Brønholdt 2007, 126-129.)

Utgående från fokusgruppintervjuerna är jag benägen att tillskriva ontologin och epistemologin den största orsaken till att familjerådslag inte erbjuds klienter i större utsträckning. I arbetsgrupper där det förhärskande paradigmet är paternalism finns inte utrymme för ett brukarperspektiv och följaktligen blir involverande av barnets nätverk onödigt. Paradigmet karakteriseras av en stark kontroll och myndighetsexpertis som är svårförenlig med familjerådslagets maktdelegering under familjerådslagsmötet där familjen fattar beslut utan myndigheternas närvaro. Familjens rätt att definiera problem och inbjuda för dem viktiga personer till familjerådslag är också en stor utmaning för socialarbetare som enligt den paternalistiska orienteringen innehar expertkunskapen på dessa områden.

Min slutledning är att det är osannolikt att socialarbetare i paternalistiska arbetsgrupper upplever familjerådslag som en meningsfull arbetsmodell. Om socialarbetare i dylika arbetsgrupper trots allt väljer empowermentbaserade arbetsmodeller, t.ex. familjerådslag, utgående från sitt paternalistiska synsätt, kan det innebära en total förödmjukelse för klienten

som blir manipulerad att tro att han är delaktig i en process som de facto styrs av myndigheterna (Lupton & Nixon 1999, 26).

Motsättningarna mellan paternalism och empowerment framkommer tydligt i forskningen. Mitt syfte har inte varit att enbart belysa hur ontologin påverkar valet av arbetsmodeller utan även att lyfta fram behovet av en ontologisk diskussion inom socialarbetet. En större ontologisk medvetenhet behövs för att tänkandet kring det sociala arbetets identitet skall ta fart. Socialarbetet riskerar bli instrumentellt och styrt av objektivistiska värderingar om inte kritisk reflektion på individ- och samhällsnivå blir en naturlig del av socialarbetarens vardag.

Socialarbetaren bör vara medveten om att hon är en av huvudaktörerna i den samhälleliga förtrycksapparaten (Askheim 2003) och att hon bär ansvar för hur hennes möte med klienten påverkar klienten i en bemyndigande eller en förtryckande riktning. Att undervisa socialarbetare i arbetsmetoder utan att förankra dem i bakomliggande teorier minskar socialarbetarnas möjligheter till kritisk reflektion om ontologiska och epistemologiska värderingar som styr det sociala arbetet.

LITTERATURFÖRTECKNING

Abrahamson, Maria (2005) Diskursiv analys av fokusgruppintervjuer om alkohol – två exempel. I verket Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina.(red.)
Forskningsmetoder i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur, 179.

Alanen, Leena (2005) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. I verket Sakari, Anna & Jyrkämä, Jyrki (red.) Lapsuudesta vanhuuteen iän sosiologia. Tampere:Vastapaino, 161-181.

Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. I verket Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Kampuskirja, 197.

Andenæs, Agnes (2004) Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet. Nordisk sosialt arbeid 24 (1) 19 – 33.

Andersen, Tom (1996) Reflekterande processer. Samtal och samtal om samtalen. Stockholm: Mareld.

Andersson, Britt & Bjerkman Anders (1999) Mellan myndighet och familj. En kvalitativ undersökning av familjerådslag i Sverige. FoU-rapport 1999:27. Stockholm: AWJ Kunskapsförlaget AB.

Andersson, Gunvor & Aronsson, Karin & Hessle, Sven & Hollander, Anna & Lundström, Tommy (1996) Barnet i den sociala barnvården. Falköping: Gummessons tryckeri AB.

Andersson, Gunvor (2000) Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp? I verket Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.) Socialt arbete. En grundbok. Falköping: Natur och Kultur, 172–185.

Andersson, Gunvor (2002) Utvecklingsekologi och sociala problem. I verket Meeuwisse, Anna & Svärd, Hans (2002) Perspektiv på sociala problem. Stockholm: Natur och Kultur, 185 – 198.

Andersson, Gunvor & Hollander, Anna (1996) Om barns rätt och barns bästa. I verket Andersson, Gunvor & Aronsson, Karin & Hessle, Sven & Hollander, Anna & Lundström, Tommy Barnet i den sociala barnvården. Falköping: Gummessons tryckeri AB, 41-68.

Andresen, Ragnhild (red.) (2002) Sociala nätverk, grupper och organisationer. Praktiskt arbete och teoretisk reflexion. Stockholm: Studentlitteratur.

Árnadóttir, Helvör Alma (2007) Family Group Conference in Reykjavík, Island. The beginning. I verket Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie (red.) Veivisere for et framtidig barnevern. Familieråd og barn i moderne bernevern. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 117-122.

Arnkil, Erik & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert (2001). Dialogisk utveckling av kommunernas service. Fån sektorcentrering och projektkaos till flexibla nätverk. Rapporter 260. Helsingfors: Forsknings- och utvecklingscentralen för social – och hälsovården STAKES.

Arnkil, Tom & Eriksson, Esa (1999) Kelluvia vuoropuhelurakenteita. I verket Virtanen, Päivi (1999) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 72 – 107.

Arnkil, Tom & Seikkula, Jaakko & Eriksson, Esa (2001) Avoimet dialogit ja ennakointidialogit. Sosiaaliset verkostot psykososiaalisessa työssä. Yhteiskuntapolitiikka (66) 2001:2 , 97 -110.

Askheim, Ole Petter(2003) Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Bardy, Marjatta (2004) Lasten auttaminen lastensuojelussa. I verket Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne(toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 192-201.

Berg, Insoo Kim & De Jong, Peter (2001) Att bygga lösningar: en lösningsfokuserad samtalsmodell. Stockholm: Mareld.

Bergman, Marina (2003) Familjerådslag ur socialarbetarens perspektiv. I verket Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetstryckeriet, 68-75.

Billinger, Kajsa Fokusgrupper – en datainsamlingsmetod. I verket Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina (red) (2005) Forskningsmetoder i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur, 170-176.

Bronfenbrenner, Urie (1974) Kaksi lapsuuden maailmaa: Neuvostoliitto ja Yhdysvallat. Översättning: Simonsuuri, Irma-Riitta. Helsinki:Tammi.

Brønholt, Lis (2004) Skal FRS (Familjerådslagning) tilpasses mainstream praksis, eller skal mainstream praksis tilpasses FRS? Idealer og realiteter. Paper presenterat på Den tredje nordiska Familjerådslagskonferensen i Helsingfors 27-28.8.2004. STAKES och Svenska social och kommunalhögskolan, 42-53.

Börjeson, Bengt (2004) Repression och socialt arbete. I verket Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Svärd, Hans Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur och Kultur.

Connolly, Marie (2005) Fifteen Years of Family Group Conferencing: Coordinators Talk About Their Experiences in Aotearoa New Zealand. The British Journal of Social Work 36 (4), 524 -539.

Dahlberg, Magnus & Vedung, Evert (2001). Demokrati och brukarutvärdering. Lund: Studentlitteratur.

Dolf Tops & Sune Sunesson (red.) (2006) Barnperspektiv i den sociala barnvården. KUBAS. Erfarenheter från ett samarbetsprojekt mellan socialtjänsten i Helsingborg och Socialhögskolan Lund /Campus Helsingborg. Meddelanden från Socialhögskolan 2006:2.

Doolan, Mike (2002) Establishing an effective mandate for family group conferences. I verket Faureholm, Jytte & Pedersen, Karen (red.) Demokratisering av det sociale arbejde med familier. Rapport fra Nordisk Konference om Familierådslagning 15.-16 martz 2002 i København. Projekt Familierådslagning i Danmark: Luna Tryk A/S, 9-18.

Doolan, M. (2004) The Family Group Conference: A mainstream approach in child welfare decision-making, American Humane.
www.americanhumane.org/site/DocServer/fgdm_fgc0604.pdf?docID=1961 .

Du Bois, Brende & Krogsrud Miley, Karla (2004) Social Work: An Empowering Profession. Boston: Pearson.

Enevoldsen, Jørn Henrik & Lyng Brønholdt, Lis (2007) Familierådslagning i et empowermentperspektiv. I verket Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie (red.) (2007) Veivisere for et framtidig barnevern. Familieråd og barn i moderne bernevern. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 123-131.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik (2006) Ta upp oro. En handbok i tidiga dialoger. Stakes handböcker 64. Helsingfors: Stakes.

Erkers, M. & Nyberg, E. (red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. Skriftserie nr 15/01. Stockholm: FoU-Södertörn

Falck, Sturla (red)(2006) Hva er det med familieråd? Samlerapport fra prosjektet: Nasjonal satsing for utprøving og evaluering av familieråd i Norge. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 18/2006.

- Faureholm Jytte (1996) Fra livstidsklient til medborger. I verket Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) (2003) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetstryckeriet.
- Faureholm, Jytte (2002) Familjerådslagning – hvilken betydning har denne metode inden for det sociale arbejde med familier i de nordiske lande. Informationer vedr. Kunskabsbasen i Danmark – augusti 2002. <http://info.stakes.fi/laeisneuvonpito/SV/index.htm>
- Faureholm, Jytte & Pedersen, Karen (red.) (2002) Demokratisering av det sociale arbejde med familier. Rapport fra Nordisk Konference om Familjerådslagning 15.-16 martz 2002 i København. Projekt Familjerådslagning i Danmark: Luna Tryk A/S.
- Faureholm, Jutte (2003) Familjerådslagning – en demokratiseringsproces. I verket Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) (2003) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetstryckeriet, 75 – 88.
- Faureholm, Jytte (2004) Socialpolitiske dilemmaer i Familjerådslagning. I verket The Third Nordic Conference on FGC. Det nordiska familjerådslagsprojektet. Kolmas pohjoismainen läheisneuvonpitokonferenssi. Stakes/Svenska Social och kommunalhögskolan, 34-41.
- Faureholm Jytte (2005) Fra New Zealand til resten af verden – familjerådslagningens historie. I verket Faureholm, Jytte & Brønholt, Lis (red.) Familjerådslagning. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag, 33.
- Faureholm, Jytte & Brønholt, Lis (2005) Familjerådslagning. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Fook, Jan (2002) Social Work. Critical Theory and Practice. London: Sage Publications.
- Fook, Jan (2005) Kriittisen reflektion perusteoriaa. Översatt till finska av Saarela, Leena. FinSoc. Sosiaalialan menetelmien arviointi 1/2005. Stakes, 4-10.

- Forsberg, Erik & Starrin, Bengt (red.) (1997) Frigörande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv. Göteborg: Förlagshuset Gothia.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hæggman, Ullalena & Sjöblom Yvonne (2000) Familjerådslag. Lund: Studentlitteratur.
- Hagman, Joacim & Nyberg, Eva (2005) Mer makt åt folket!? – en utvärdering av föräldrarådslag i Botkyrka. Rapport nr 48/05. FoU Södertörn.
- Healy, Karen (1998) Participation and Child Protection: The Importance of Context. *British Journal of Social Work*, 28 (6) 895 – 914.
- Healy, Karen (2005) The Strengths Perspective. *Social Work Theories in Context: Creating frameworks for Practice*. Basingstoke: Palgrave, 151-171.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. *Stakes tutkimuksia* 77, Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.
- Heino, Tarja (red.) (2000) Familjerådslag – Den nya metoden inom socialt arbete. *Handböcker* 42, Saarijärvi: Gummerus kirjapaino.
- Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina. (2002) “Familjerådslag – vad innebär den nya metoden inom socialt arbete i nordiska länder.” *Kunskapsbas från Finland* december 2002. <http://info.stakes.fi/laheisneuvonpito/SV/index.htm>
- Heino, Tarja (2002) Forskningsresultat och erfarenheter av familjerådslagningsprojektet i Finland. I verket Faureholm, Jytte & Pedersen, Karen (red.) *Demokratisering av det sociale*

arbejde med familier. Rapport fra Nordisk Konference om Familierådslagning 15.-16 marts 2002 i København. Projekt för familierådslagning i Danmark: Luna Tryk A/S, 82-91.

Heino Tarja (2003) Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Päiväkirja-aineiston raportti. Stakes Aiheita 4/2003. Helsingfors: Sakesin monistamo.

Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) (2003) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetstryckeriet.

Heino, Tarja (2004) Familjerådslagsmodellens spridning. Nopusnytt 2004 (4).

Heino, Tarja & Kaatra Anne & Korhonen, Liisa & Possauner, Monika & Vuorio, Juha-Pekka (2005) Läheisneuvonpidon kriittinen kohta: lapsi. I verket Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (red.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 279-304.

Hessle, Sven (1997) Den sociala barnavården inför 2000-talet – några lärdomar från 1900-talet. Janus 3 (5), 243-260.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1982) Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Horverak, Sveinung & Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv (2002) Familierådslag. Demokrati og beslutninger i norsk barnevern. Bergen: Fagbokforlaget.

Horverak, Sveinung (2006) Hvordan opplever ungdom å delta i familieråd? Et bidrag til arbeidet med barnvernets etikk och diskusjonen om barnevernets rolle i samfunnet. 2006:171 Trondheim: NTNU.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta

lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. I verket Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (red.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 167-193.

Hänninen, Salla (2005) Lapsi läheisneuvonpidossa koollekutsujan silmin. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu.

Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) Sosiaalityö ja marginaalit. Sosiaalityön vuosikirja 2002. Jyväskylä: SoPhi.

Järvinen, Margaretha (2002) Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I verket Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.) Perspektiv på sociala problem. Stockholm: Natur och Kultur, 253 – 273.

Kalland, Mirjam (2002) Faktorer i omhändertagna barns utveckling – en systemisk modell. Nordisk Sosialt Arbeid 22 (1) 15-23.

Karpatschof, Benny & Karpatschof, Lone (2004) Familierådslagning – den gode vilje och den genstridige virkelighed. Psyke & Logos, 25 (2).

Klefbeck, Johan & Ogden, Terje (1995) Barn och nätverk : ekologiskt perspektiv på barns utveckling och nätverksterapeutiska metoder i behandlingsarbetet med barn och ungdom. Stockholm: Liber utbildning.

Kreuger, Richard A. & Casey, Mary Anne (2000) Focus Groups. 3rd Edition. A practical guide for applied research. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.

Kvale, Steinar (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur.

- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.
- Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina.(red.) Forskningsmetoder i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur, 179.
- Lindén, Karna (2004) Empowerment eller evidens – spänningsfältet inom socialt arbete. Nordiskt Socialt Arbeid, 24 (3) 66-76.
- Loftland, J (1976) Doing Social Life. New York: Wiley.
- Lupton, Carol & Nixon, Paul (1999) Empowering practice? A critical appraisal of the family group conference approach. Bristol: The Polity Press.
- Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Svärd, Hans (2004) Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur och Kultur.
- Meeuwisse, Anna & Svärd, Hans (red.) (2002) Perspektiv på sociala problem. Stockholm: Natur och Kultur.
- Metteri, Anna (red.) (1996) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. Helsinki:Edita.
- Moe, Sverre (2006) Konstruktivistisk sosialarbeid. I verket Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv & Østerhaug, Reidar S. (red.) Fasetter av sosialt arbeid. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 186.
- Morgan, David L. (1996) Focus Groups. Annual Review of Sociology. Palo Aalto:1996 (22), 129-152.

Mortensen, Birgit (2007) Børneperspektivet i familierådslagning. Odense: Styrelsen for specialrådgivning og social service.

Morthorst Rasmussen, Bo & Hansen, Thomas (2002) En beslutningsmodel med meget mere: en undersøgelse af det danske forsøg med familierådslagning. Aabenraa: ODC Børn og familier.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Kampuskirja.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingfors: Helsingfors stads socialverk.

Möller, Sointu (2005) Socialarbetare och klienter utvecklar barnskyddsarbetet tillsammans. I verket Printz, Anders & Ljunggren, Synnöve (red.) Empiri, evidens, empati. Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete. Nord 2005:5. Århus: Aka-print A/S, 84 – 98.

Mönkkönen, Kaarina (1996) Asiantuntijasta asiantutkijaksi. I verket Metteri, Anna (red.) (1996) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. Helsinki:Edita, 51-65.

Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Nyberg, Eva (2002) Familjerådslag – en kunskapsöversikt (Sverige) oktober 2002.

<http://info.stakes.fi/laheisneuvonpito/SV/index.htm>

Nyberg, Eva (2003) En kommentar till forskning om familjerådslag. I verket Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) (2003) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetsstryckeriet, 89-90.

Nyberg, Eva (2004) Familjerådslag i Sverige – Forskning och utveckling. NOPUS nytt 2004:4.

Näslund, Ewa (2001) Familjerådslag för äldre. Handbok. Malmö stad. Hyllie stadsdelsförvaltning.

Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv (2004) Familjerådslag; et australsk bilde. Erfaringer og mulig veier å følge. I verket The Third Nordic Conference on FGC. Det nordiska familjerådslagsprosjektet. Kolmas pohjoismainen läheisneuvonpitokonferenssi. Stakes/Svenska Social och kommunalhögskolan, 8 – 18.

Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv (2006) Sosialt arbeid mellom vitenskap og laug. Nordisk Sosialt Arbeid, 26 (4) 330-341.

Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv & Østerhaug, Reidar S. (red.) (2006) Fasetter av sosialt arbeid. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Payne, Malcolm (1997) Modern Social Work Theory. London: Macmillan Press Ltd.

Pohjola, Anneli (1993) Asiakas sosiaalityön määrittäjä. I verket Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy, 55-85.

Pohjola, Anneli (1999) Moniammatillinen asiantuntijuus. I verket Virtanen, Päivi Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Possauner, Monika & Korhonen, Liisa & Vartio, Riitta (2002) Uuden Seelannin malli Helsingissä. Kaakkoisen läheisneuvonpitoprojektin (1998 – 2001) loppuraportti. Selvityksiä 2002:10. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Printz, Anders & Ljunggren, Synnöve (red.) (2005) Empiri, evidens, empati. Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete. Nord 2005:5. Århus: Aka-print A/S.

Pritz, Anders (red.) (2003) Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling. Socialstyrelsen. Lindesberger: Bergslagens grafiska AB.

Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistas - Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) (2002) Sosiaalityö ja marginaalit. Sosiaalityön vuosikirja 2002. Jyväskylä: SoPhi, 44-62.

Rasmusson, Bodil (2006) Barnperspektiv i den sociala barnvården. I rapporten Rasmusson, Bodil(red.) Barnperspektiv i den sociala barnvården. KUBAS. Erfarenheter från ett samarbetsprojekt mellan socialtjänsten i Helsingborg och Socialhögskolan Lund/Campus Helsingborg. Meddelanden från Socialhögskolan 2006:2, 22-32.

Reinikainen, Sarianna (2003) Familjerådslag ur ett barnperspektiv. I verket Heino, Tarja & Reinikainen, Sarianna & Bergman, Marina (red.) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, reflektioner. SSKH meddelanden (66). Helsingfors: Universitetsstryckeriet, 45 – 52.

Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakesin raportteja 7/2007. Helsingfors: Valopaino.

Repstad, Pål (1999) Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Översättning: Björn Nilsson. Lund: Studentlitteratur.

Ryburn, Murray (1996) Myndiggøring og fagfolks rolle ved plassering av barn. I verket Sandbæk, Mona & Tveiter, Gunnar (red.) Samman med Familier. Arbeid i partnerskap med barn og familier. Oslo:Kommuneforlaget AS, 155-181.

Ryen, Anne (2004) Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier. Malmö: Liber.

Saarinen, Erja (2001) Suku on pahin vai sittenkin paras? Sosiaaliturva 14/2001, 4-8.

Sakari, Anna & Jyrkämä, Jyrki (red.) (2005) Lapsuudesta vanhuuteen iän sosiologia. Tampere:Vastapaino.

Sandbæk, Mona & Tveiten, Gunnar (red.) (1996) Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Sandbæk, Mona (2000) Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenster. Nordisk Sosialt Arbeid 20 (2), 101-111.

Sandbæk, Mona (2001) Fra mottaker till aktør, brukerens plass i praktisk sosialt arbeid och forskning . I verket Sandbæk, Mona (red.) Fra mottaker till aktør, brukerens plass i praktisk sosialt arbeid och forskning. Oslo:Gyldendal akademisk,19 -30.

Sandbæk, Mona (red.) (2001) Fra mottaker till aktør, brukerens plass i praktisk sosialt arbeid och forskning. Oslo:Gyldendal akademisk.

Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (red.) (2002) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia.

Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 2002:7. Helsingfors: Helsingfors stads faktacentral.

Saurama, Erja (2005) Muutosvallasta käytännössä. I verket Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (red.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 259-279.

Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie (2002) Familjerådslag – vad innebär den nye metoden innom socialt arbete i nordiska länder Kunnskapsbasis fra Norge, november 2002.

<http://info.stakes.fi/laheisneuvonpito/SV/index.htm>

Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie & Marthinsen, Edgar (red.) (2005) Nye metoder i et moderne barnevern. Bergen: Fagbokforlaget.

Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie (2003) Familjerådslag ut fra familieperspektiv. I verket Heino, Tarja el al (2003) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter, forskningsresultat, refleksjoner. SSKH meddelanden (66) Helsingfors: Universitetstryckeriet, 53 – 60.

Schjelderup, Liv & Omre, Cecilie (red.) (2007) Veivisere for et framtidig barnevern. Familieråd og barn i moderne bernevern. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Seikkula, Jaakko (1994) Sosiaaliset verkostot : ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Seikkula, Jaakko (1996) Öppna samtal. Från monolog till levande dialog i sociala nätverk. Översättning: Piippo, Jukka. Helsingfors: Smegraf.

Seikkula, Jaako & Arnkil, Tom Erik (2005) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.

Slettebø, Tor (2000) Empowerment som tillnærming i sosialt arbeid. Nordisk Sosialt Arbeid, 20 (2), 75 -85.

Slettebø, Tor (2003) Brukermedveirkning – empowerment i praksis? Inlegg på Nordiska Forsa symposium i Norrköping 20-22 november 2003.

Sommer, Dion (2005) Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld. Vällingby: Runa förlag.

Strandbu, Astrid (2007a) Barns deltakelse och støttepersonens rolle i familieråd. Nordisk sosialt arbeid, 27 (4), 251-262.

Strandbu, Astrid (2007b) Barns deltakelse och barneperspektiv i familierådsmodellen. Institutt for pedagogikk og lærerutdanning. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø.

Starrin, Bengt & Renck, Barbro (1996) Den kvalitativa intervjun. I verket Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red.) (1996) Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur, 52-75.

Sundell, Knut & Hæggman, Ullalena (1999) Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av Svenska kommunförbundets försöksverksamhet. FoU-rapport 1999:1. Stockholms socialtjänstförvaltning, FoU-byrån.

Sundell, Knut & Egelund, Tine (2001) Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.

Sundell, Knut (2002) Familjerådslag i Sverige. Socialtjänstens fortsatta insatser till barn och föräldrar. FoU-rapport 2002:3. Stockholm: AWJ-tryck AB.

Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red.) (1996) Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.

Trotter, Chris (2004) Engagement with involuntary clients. I verket Maidment, J & Egan, R (red.) Practice Skills in Social Work and Welfare. Sydney: Allen and Unwi, 100-110.

Uggerhøj, Lars (1997) Hjælp eller afhængighed. Vejledning til god saksbehandling i børnedager. Kommunernas landsforening september 1999. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Wibeck, Viktoria (2000) Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. Lund: Studentlitteratur.

Vinnerjung, Bo & Sallnäs, Marie & Kyhle Westermark, Pia (2002) Sammanbrott vid tonårsplaceringar i fosterhem och institutioner. Nordisk Sosialt Arbeid, 22 (1) 24-34.

Winter Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (1999) Diskursanalys som teori och metod. Lund: Studentlitteratur.

Virtanen, Päivi (1999) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Åkerlund, Eva-Marie (2007) Barn och Familjerådslag. Barns syn på sin delaktighet i socialtjänsten. FoU Södertörn. Rapport nr 50/06.

Elektroniska källor

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070417> Barnskyddslagen i Finland (19.4.2008)

<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2000/20000812> Lag om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (19.4.2008)

<http://www.notisum.se/rnp/SLS/lag/20010453.HTM> SoL i Sverige (19.4.2008)

<http://www.stakes.fi/hyvinvointi/NFRS/Konferensen.htm>. (19.4.1008)

www.stakes.fi/hyvinvointi/vep/kk-pankki.doc. (19.4.2008)

www.stakes.fi/hyvinvointi/nfrs/presentatsve.htm (19.4.2008)